

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ชุดโครงการวิจัยเครือข่ายความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคเหนือ
เรื่อง การศึกษานักคิดท้องถิ่น

กรณีศึกษานักคิดท้องถิ่นในกลุ่มขอพื้นเมือง : นายคำผาย นุปีง

โดย

กิจชัย ส่องเนตร

พฤศจิกายน 2547

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ชุดโครงการวิจัยเครือข่ายความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคเหนือ
เรื่อง การศึกษานักคิดท้องถิ่น

กรณีศึกษานักคิดท้องถิ่นในกลุ่มชอพื้นเมือง : นายคำผาย นูปีง

โดย

กิจชัย ส่องเนตร

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการวิจัยเครือข่ายความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคเหนือ

บทสังเคราะห์งานวิจัย ‘นักคิดท้องถิ่น’^๑

ไชยันต์ รัชชกุล

บทคัดย่อ : บทสังเคราะห์งานวิจัยนี้มีใช่เป็นการสรุปความของรายงานการวิจัย แต่เป็นการตีความพร้อมๆไปกับการให้ความหมายต่องานวิจัยภาคสนาม ดังนั้นในบางด้านบางมุมมองจึงอาจมีความเห็นต่างออกไป ผลสังเคราะห์จากงานวิจัยนี้สามารถประมวลรวบยอดได้อย่างน้อยเป็น ๓ ข้อหลักคือ

(๑) ได้ข้อเสนอแนวความคิดในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับนักคิดท้องถิ่นและภูมิปัญญา คือ การพิจารณาในความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจ และในบริบทวัฒนธรรมความคิด ควบคู่ไปกับการตอบสนองและตอบโต้ของนักคิดท้องถิ่นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนั้น

(๒) ได้พบว่าสิ่งที่เรียกกันว่า“ภูมิปัญญาท้องถิ่น”นั้น ถ้าจะดำรงอยู่และพัฒนาสืบไปก็จะมีได้อยู่คงที่ แต่ เป็นพลวัตมาจากทั้งการสั่งสมและจากการพลิกเพลงนวัตกรรมจากแหล่งต่างๆ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มิได้จำกัดอยู่เพียงความเป็นท้องถิ่น ทั้งแง่แหล่งความคิดและคุณสมบัติ ทั้งนี้ขึ้นกับความสามารถของนักคิดท้องถิ่นที่จะสร้างสรรค์งานและความคิดเป็นผลผลิตใหม่จากขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”จึงเป็นทั้งการสืบและสานจากการผสมของภูมิปัญญาต่างๆสายทั้งจากท้องถิ่นและวงกว้างออกไป ซึ่งละม้ายกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิต ถ้าอนุโลมศัพท์ทางชีววิทยามาใช้ในเชิงอุปมาอุปไมยก็จะเรียกได้ว่าเป็น การผสมผสานต่างสายพันธุ์ (Hybridization) จน“ของดั้งเดิม”ปรปรกลายเป็นรูปใหม่หรือเกิดการกลายพันธุ์ (Permutation) เป็นนวประเพณี (Neo-tradition)

(๓) ได้แนวคิดเป็นประเด็นเชิงทฤษฎีหลายประการ เป็นต้นว่า (ก) “โลกาภิวัตน์” นั้นสื่อความหมายเป็นแรงกระทำทางเดียวที่หมุน ปั่น ให้ท้องถิ่นต้องป่วน เปลี่ยนไปตามกระแส ทั้งๆที่แท้จริงแล้วหลายกรณีแรงเหล่านี้เกื้อหนุนท้องถิ่นดำรงอยู่และเจริญไปได้ และโลกาภิวัตน์ก็มีใช้พลังเดียวในกระแส แต่เข้ามาปะทะสังสรรค์ (Interaction) กับแรง

^๑ ข้อเขียนนี้เป็นบทสังเคราะห์จากงานวิจัยโครงการวิจัย “นักคิดท้องถิ่น” ซึ่งเลือกสรร‘นักคิด’ ๔ ท่านคือ (๑) คำอ้าย เดชดวงตา (สลาแสะสลักไม้) (๒) คำผาย นูปีง (ช่างซอ) (๓) ปิ่นแก้ว ต้นนวล และคณะหมอเมือง (การแพทย์พื้นบ้าน) (๔) จอนนิ โอโดเซา (นักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนา) การศึกษา‘นักคิด’นี้โดยนักวิจัยหลัก ๕ ท่านซึ่งทำการสัมภาษณ์เก็บและข้อมูลเกี่ยวกับ‘นักคิด’แต่ละคน รายชื่อนักวิจัยเมื่อเรียงหมายเลขคล้องตาม‘นักคิด’แต่ละคนแล้วคือ (๑) อารยะ ภูสาหัส กับ ประดิษฐ์ สรรพช่าง (๒) กิจชัย ส่องเนตร (๓) กรรณิการ์ เล็กบุญญาสิน (๔) สมบัติ บุญคำเยื้อง งานวิจัยนี้ได้รับความสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

พลัอื่น ๆ โลกนี้มีได้มีเพียงโลกาภวตน์ แต่ยังมี“ชุมชนนุวตน์” “ท้องถิ่นนุวตน์” “บางกอกนุวตน์” ฯลฯ (ข) การมองข้อตรงข้ามที่นิยมกันกว้างขวาง เช่น ‘ตะวันออก v.s. ตะวันตก’ ‘ส่วนกลาง v.s. ท้องถิ่น’ นั้น เป็นแนวคิดแบบทวิลักษณ์ที่ผิดฝาผิดตัว เพราะแต่ละส่วน (Entity) นั้นมิได้เป็นลักษณะเชิงเดี่ยว โดยไม่มีความหลากหลายและความขัดแย้งในส่วนนั้น ทั้งการปะทะปฏิสังสรรค์ระหว่างกันเป็นเวลานาน ทำให้ส่วนต่าง ๆ นั้นผสมกันไป (ค) มีความแตกต่างระหว่างการให้ความสำคัญต่อประเพณีนิยม (Traditionalism) กับการคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้งในการดำเนินไปทางประวัติศาสตร์ (Historicity) แนวคิดแรกนั้นอาจนำไปสู่การคิดอนุรักษ์สภาพหนึ่งในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์ ในขณะที่แนวคิดหลังเห็นว่าสภาพใดสภาพหนึ่งดำรงอยู่เฉพาะช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์เท่านั้น (ง) การหาและกำหนดลักษณะร่วมของ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ซึ่งหลากหลายอย่างยั้กันต่างไปจากความพยายามที่จะทำเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม โดยสนทนากับแนวคิดเชิงทฤษฎีในลักษณะของจรรยาจรสองทาง

บทสังเคราะห์การศึกษานักคิดท้องถิ่นนี้ แม้จะมีได้มาจากความประสงค์ที่จะเชิดชูเป็นเบื้องต้น แต่ความชื่นชมนิยมในความสามารถก็เกิดขึ้นจากการได้เห็นภูมิปัญญาที่มีใช้เพียงอยู่ในระดับ ‘การรู้จัก รู้จำ’ (Cognitive Learning) เท่านั้น แต่เป็นภูมิปัญญาที่อาศัยความสามารถวิเคราะห์ (Analytical Mind) ทำความเข้าใจโลกและสังคมกว้าง มาประดิษฐ์สร้างสรรค์ผลงานและความคิดตามกำลังทรัพยากรและ“ทุน”ทางวัฒนธรรมที่มีอยู่

Summary: The Synthesis Paper
“The Four Northern Indigenous Thinkers”

The synthesis paper is based on four studies of indigenous thinkers residing in the upper part of the North, namely, Kham-Ai Dechduangtda (wood carver/sculptor), Kham-Phai Nuping (chanter, performer), Pin-Kaew Tannual (healer, traditional doctor), and Joni Odechao (conservationist, development worker). A summary of each respective study is herewith accompanied for some further details. This summary, however, is not a shorter version of all those four summaries. Likewise the synthesis paper is not a compressed version of all the studies in question.

The paper is in an interpretative mode. It tries to make an understanding of the merits of indigenous knowledge and skills embodied in each thinker. It highlights the research works into three principal lines of presentation.

(1) It is essential that the study of the indigenous thinkers must situate their thoughts, skills, influences, confluence, impacts, etc. in their respective socio-cultural context. Not less important is to see their responses and reactions to the context and change.

(2) Indigenous knowledge has always been in flux. It has interacted with other forms and sources of knowledge. In this respect it is not strictly “local” in character. To understand it in terms of both its various roots and varying contribution, the study needs to take its development into account. Over a long period of time it has accumulated and reinvented itself by means of appropriating ideas and practices it has come into contact with. In this process some indigenous thinkers are more adaptive than others. Essentially therefore indigenous knowledge is both a configuration of tradition and innovation. By analogy it has a life form as a biological organism. Constantly it changes, perceptibly or otherwise, and transforms itself in the form of hybridization. This course of change is necessary for it to be able to function and sustain itself. Contrary to a conservationist’s adage, the traditional form is rarely in a stable or static state, rather in permutation. Yet it retains the existing form, hence tradition becomes neo-tradition.

(3) In theoretical terms the study of indigenous thinkers has pointed to at least four principal points: (a) “Globalization” usually denotes one-way force process. Once the “local” comes into its forceful orbit, the “global” is supposed to upset and spins “the local” into a whirlwind. It is often unfavorably regarded by the adherents of indigenous knowledge. This view overlooks multiple forces at work. For globalization is not the only force but one among many

others, be they “communualization”, “localization”, “Bangkokization”, etc. (b) The dichotomous way of thinking can be very misleading. Common binaries such as “East v.s. West”, “Centrality” v.s. “Locality” presuppose that each is a self-contained entity. In point of facts the entities have been interactive with one another, contradictory or complementarily. Hence the boundaries between the entities are often not clear-cut, but overlapped. (c) There is an important distinction between the concept of traditionalism and that of historicity. The former emphasizes the idea of conservation. The latter, on the contrary, sees that what it has become to be at present or what is regarded as the tradition is no more than an existence at a particular point in time. Hence it is more insightful to see it as a ‘a historical being’. (d) The idea of indigenous knowledge in abstract, or with a more ideologically-loaded term as “local wisdom”, is less rewarding than a study of indigenous knowledge in concrete and in a historical perspective. And it is to be theoretically examined in conjunction with the context from which it has sprung and in which it has declined.

Though the synthesis paper may not take the praise perspective of indigenous knowledge as a point of departure, it can deeply appreciate and respect it with an analytical and critical approach. That is a critical appreciation of indigenous knowledge which goes beyond the cognitive learning of it. For it is imperative to locate the “local” in the wider global and social context. And with our general cultural capital, we need to utilize it for further creative contribution and more thoughtful innovation.

Summary: The Indigenous Thinker

“Kham-Phai Nuping”

Kham-Phai Nuping, designated a national artist in music, is renowned both as artist and as thinker. Being chanter, in contrast to merely being singer, he commands a set of artistic endowments: composing, singing, improvising, playing (musical instruments) and dancing. These integrated components characterize the performing arts as the composite arts. As a thinker, the words in his chanting are inherited as much as innovated. High in literary value, they also contain folk wisdom and reflect people's ways of life and outlook.

Principally the study has twofold objectives, namely, a collection of certain important corpus and a description of the functions of the arts. The former is documentation of the original wording and its transcription into the “standard Thai”. Those popular ones such as chants of “ordainment” “house-warming” “cloth weaving” “*Phra Lor*” are here selected. The latter gives an account of rituals, festivals, celebrations and their corresponding chanting words. This category is a presentation of folklore, maxims, and religious sayings.

In addition to a biography of the man and his artistic mission, the study gives a facet of the Lanna culture and its value to the aspects of people's enchanted lives.

บทคัดย่อ

การวิจัยการศึกษานักคิดท้องถิ่น กรณีศึกษานายคำผาย นุปีง ศิลปินแห่งชาติ สาขาคณตรีพื้นบ้าน ที่มาของงานวิจัยคือผลงานทางภูมิปัญญาท้องถิ่นยังขาดการรวบรวม จัดเก็บ และนำมาใช้เป็นประโยชน์ด้านการศึกษาค้นคว้า การพัฒนาอาชีพ การสืบทอด และการพลิกฟื้น

จากการศึกษาแนวคิดจากกลุ่มศิลปินช่างซอ โดยเฉพาะการ “จับซอ” จังหวัดน่านเป็นวรรณกรรม ภาษา และความคิดของปราชญ์ชาวบ้านที่แฝงไปด้วยเนื้อหาสาระ ความรู้ ความเชื่อเรื่อง การดำเนินชีวิต ศาสนา และพิธีกรรม

วิธีการวิจัยได้ปริวรรตบทการจับซอ ศึกษาคำผาย นุปีง จากภาษาพื้นถิ่นเหนือเป็นภาษาไทยกลาง บทซอที่น่าสนใจ คือ ซอบวชพระ ซอขึ้นบ้านใหม่ ซอปั่นฝ้าย ซอพระลอ ฯลฯ แนวคิดที่พบในบทจับซอเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องราวเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน คติคำสอน พิธีกรรมทางศาสนา และประเพณีเทศกาลต่าง ๆ

สาระในงานวิจัยพบว่า บทการจับซอส่วนมากเป็นการบรรยายเรื่องราวเกี่ยวกับขั้นตอนของการดำเนินวิถีชีวิตแบบชาวบ้าน การใช้ช่างซอเป็นสื่อพรรณนาบอกกล่าวขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เทศกาล วันสำคัญต่าง ๆ ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย ได้แก่ สาระความรู้ด้านนิทานพื้นบ้าน คำพังเพย สุภาษิต คติธรรม ความเชื่อ และคำสอนทางพระพุทธศาสนา

บทสรุปของงานวิจัยมุ่งเน้นการปริวรรตการจับซอ คำว จ้อย ถอดความ อธิบายความหมายภาษาในบทจับซอ เป็นภาษาไทยกลางง่ายต่อการศึกษาค้นคว้าสารัตถะ และวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทการจับซอ

สารบัญ

ส่วนที่ 1	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความสำคัญและที่มาของหัวข้อวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย	1
1.3 ขอบเขตในการวิจัย	2
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น	3
1.6 ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา	3
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ	3
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม	
2.1 งานดนตรีกับวรรณศิลป์ภาคเหนือ	4
2.2 ศิลปวัฒนธรรมน่าน	4
2.3 ประวัติและผลงานของ นายคำผาย นูปิง	6
บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย	
3.1 ขั้นตอนเตรียมการดำเนินการวิจัย	23
3.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม	23
3.3 การรวบรวมงานวิจัย	23
3.4 วิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัย	24
3.5 การนำเสนอข้อมูล	24
บทที่ 4 ซอพื้นบ้าน จังหวัดน่าน	
4.1 ความหมายของซอ	26
4.2 ประวัติและความเป็นมาของการขับซอ	26
4.3 ประเภทของทำนองซอ เมืองน่าน	29
4.4 ลักษณะของทำนองซอพื้นบ้าน จังหวัดน่าน	29
4.5 การสืบทอด	31

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 ขอในฐานะบันทึกท้องถิ่นเกี่ยวกับจารีต ประเพณี ความเชื่อ	37
5.1. ประเพณีชีวิต	38
ประเพณีการบวชนาค	
ประเพณีการขึ้นบ้านใหม่	54
ประเพณีการขอประวัติน้ำป่า	67
ประเพณีการขอประวัติถิ่น	70
ประเพณีการขอฉลองโบสถ์	80
ประเพณีการชองานศพ	81
5.2 . ความเชื่อ	
ความเชื่อเรื่องขอดาววิไค่น้อย	89
ความเชื่อเรื่องขอเทวดา	90
บทที่ 6 ขอในฐานะความรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตและการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง	
6.1. ด้านธรรมชาติ	
- ขอพระลอ	93
- ขอปิ่นฝ้าย	102
6.2. ด้านครอบครัว	
- การจ๊อย	107
- ขอถามปัญหา	114
6.3. ด้านสังคมร่วมสมัย	
- ขอตรวจคำให้ผู้ก่อการร้ายกลับใจ	121
- ขอเรือนจำ	124
6.4. ด้านปัญญาของศิลปินขอ	131
- คติคำคม	
- คติสอนใจ	
- การทำนายอนาคต	
- การสู้ขวัญควาย	
- การอวยวันสงกรานต์	
- คำอ้อบอกไฟ	

บทที่ 1

บทนำ

ส่วนที่ 1

ภูมิหลังและที่มาของหัวข้อวิจัย

การละเล่นดนตรีพื้นบ้านแบบหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานในภูมิภาคเหนือของประเทศไทย คือ "การขับซอ" ซึ่งพบการขับซอได้ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน การขับซอนี้จึงเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของภาคเหนือ ซึ่งมีคุณค่าและประโยชน์สมควรต่อการอนุรักษ์ไว้

ในการขับซอพื้นเมืองภาคเหนือนี้ มีผู้ขับซอที่เรียกว่า "ช่างซอ" เป็นผู้ขับ โดยที่ช่างซอจะขับซออยู่ 2 ลักษณะ คือ จากเพลงซอที่มีอยู่แล้ว เช่น ซอพม่า ซอพระลอ ซอปันฝ้าย ฯลฯ และเพลงซอที่ช่างขับใช้ประสบการณ์ และปฏิภาณกวี ใช้ภาษาลือคำท้องถิ่นที่สละสลวย สอดคล้องเป็นทำนอง เป็นเรื่องราวต่อเนื่องกัน เช่น ซอล่องน่าน ซอพุทธประวัติ ซอขึ้นบ้านใหม่ ซอบรรพชา เป็นต้น

ช่างซอ นับว่าเป็นบุคคลที่มีคุณค่าต่อการศึกษาค้นคว้าในแง่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง บทขับร้องในเพลงซอที่ท่านได้คิดขึ้นมานั้น แสดงถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ วิถีชาวบ้าน ประเพณี เทศกาลวันสำคัญ ความเชื่อ คติธรรมสอนใจ นิทานพื้นบ้าน และความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น ในปัจจุบันช่างซอที่มีความสามารถในการขับซออย่างดีมีน้อยลง เนื่องจากสภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะทางเศรษฐกิจ ค่านิยมของคนรุ่นใหม่เปลี่ยนไป และอิทธิพลจากวัฒนธรรมทางตะวันตก ดังนั้น การอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านการขับซอจึงมีความจำเป็นต้องศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ เพราะข้อมูลของการขับซอไม่ว่าจะเป็นเรื่องประวัติความเป็นมา วิถีชาวบ้าน ทำนองการขับซอ เนื้อร้องของการขับซอแบบต่าง ๆ ที่แฝงด้วยคุณค่าด้านความคิดอย่างมหาศาล ล้วนมีคุณค่าต่อการบันทึกไว้ทั้งสิ้น

นายคำผาย นุปีง นับเป็นช่างซอที่มีความสามารถมากคนหนึ่งในจังหวัดน่าน และเป็นที่ยอมรับในความสามารถโดยทั่วไป ได้รับการคัดเลือกให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขากาพย์แสดงพื้นบ้าน - ขับซอ ในปี พ.ศ. 2538 มีผลงานการขับซอประมาณ 40 เรื่องซอ และเป็นผู้นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในผลงานการขับซอได้อย่างดีเยี่ยม มีความสามารถในการขับซอโดยใช้ปฏิภาณกวีสามารถคิดเพลงซอได้อย่างไพเราะเพราะพริ้ง ดังนั้น ในการทำวิจัยชิ้นนี้ จึงดำเนินการศึกษา

เพลงซอของนายคำผาย นุปีง ที่ได้ใช้ปฏิกานกวี คิดแต่งเพลงซอเรื่องต่างๆ อาทิ ซอบวชนาค ซอขึ้นบ้านใหม่ ซอพุทธประวัติ ซอปั่นฝ้าย ซอพม่า ซอพระลอ และทำนองที่ใช้ในการขับ เพลงซอ เช่น ทำนองซอล่องน่าน ทำนองซอดาดเมื่อน่าน ทำนองซอลับแลง ฯลฯ เพื่อประโยชน์ ต่อการส่งเสริมและอนุรักษ์งานดนตรีพื้นบ้าน และเป็นข้อมูลต่อการค้นคว้าศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อประมวลความรู้ของนักคิดท้องถิ่น ศึกษาลักษณะของซอพื้นบ้านจังหวัดน่าน
2. เพื่อศึกษาผลงานเพลงซอของนายคำผาย นุปีง ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ต่าง ๆ ว่ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม
3. สังคมของจังหวัดน่านเพื่อวิเคราะห์สาระัตถะภูมิปัญญาจากผลงานเพลงซอ ของนาย คำผาย นุปีง
4. เพื่อนำแนวคิดทางปัญญามาใช้ให้เกิดประโยชน์ ด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

งานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยคาดว่าผลของงานวิจัยจะก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้

1. ได้ทราบแนวคิดของช่างซอ ในการนำเสนอความคิดที่เกิดจากภูมิปัญญาประสบการณ์ ของศิลปินพื้นบ้านออกมาเป็นงานเพลงซอ
2. ได้ทราบผลงานบทบาททางสังคมและวัฒนธรรม ในด้านเพลงซอของนายคำผาย นุปีง
3. ได้ทราบประวัติความเป็นมาของนายคำผาย นุปีง แนวคิด แรงบันดาลใจ ที่ทำให้นายคำผาย นุปีง สามารถผลิตผลงานทางด้านเพลงซอพื้นบ้าน
4. เพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติศิลปินแห่งชาติ รวมทั้งอนุรักษ์และเผยแพร่ผลงานเพื่อการ ศึกษา ศาสนา วัฒนธรรมของนายคำผาย นุปีง ให้เป็นมรดกทางสังคมไทยสืบไป

ขอบเขตของการวิจัย

ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาประวัติ และผลงานการขับซอของนายคำผาย นุปีง เฉพาะเพลงซอเท่านั้น
2. ศึกษาแนวคิดของนายคำผาย นุปีง จากผลงานเพลงซอในด้านคำประพันธ์เท่านั้น

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ผู้ศึกษาเลือกศึกษาเพลงซอพื้นบ้าน จากช่างซอคนเดียว คือ นายคำผาย นุปีง ไม่มีการเปรียบเทียบกับผลงานของศิลปินคนอื่น ๆ
2. ในงานวิจัยนี้ ศึกษาเฉพาะเพลงซอที่มีเนื้อหาสาระ มีคติธรรมสอนใจ วิถีชาวบ้าน พุทธประวัติ ประเพณี ที่มีบทบาทต่อสังคมเมืองน่าน
3. บทสัมภาษณ์ บทขอ บทจ้อย คำว่ เสียงดนตรี และข้อความอธิบายอื่นๆ ยังคงเป็นภาษาท้องถิ่นเพื่อความจำเป็นต้องใช้สำหรับการสัมผัส อธิบายความหมาย การออกสำเนียงเสียงท้องถิ่นเมืองน่าน

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

ระหว่างเดือนพฤษภาคม 2542 - เดือนพฤษภาคม 2543

คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ

1. ซอ คือ การขับร้องบทกลอนทั้งคืน และการท่องจำ เป็นทำนองเพลงพื้นบ้าน
2. ปีน หรือ ซึง คือ เครื่องดนตรีประเภทเครื่องดีด มี 4 สาย ทำจากไม้เนื้อแข็งเช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ฯลฯ
3. สะล้อ คือ เครื่องดนตรีประเภทสี มี 2 สาย ทำจากกะลามะพร้าว และคันทวนทำจากไม้เนื้อแข็ง สะล้อมี 2 ลักษณะ คือ สะล้อก้อป และ สะล้อกลม
4. ช่างซอ หมายถึง ศิลปินผู้มีความชำนาญในการขับซอ
5. บทสัมภาษณ์และบทขอหลายตอนที่เป็นภาษาท้องถิ่นได้อธิบายไว้ตามที่ปรากฏในบทต่างๆ

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยนักคิดท้องถิ่น กรณีศึกษา นายคำผาย นูปีง ศิลปินแห่งชาติ สาขาคดนตรีพื้นบ้าน-ขับซอ เป็นการศึกษาลักษณะของซอพื้นบ้าน จังหวัดน่าน ที่เป็นผลงานเพลงซอของนายคำผาย นูปีง ในการนำเสนอภูมิปัญญาพื้นบ้านออกมาเป็นเพลงซอ และอิทธิพลของงานเพลงซอต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคมของจังหวัดน่าน ซึ่งงานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาในแง่ของคำประพันธ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทางด้านวรรณศิลป์ ซึ่งงานดนตรีที่เกี่ยวข้องกับวรรณศิลป์ทางภาคเหนือ ล้วนมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปดังนี้

2.1 งานดนตรีกับวรรณศิลป์ภาคเหนือ

ซอ คำว่า "ซอ" หมายถึง การขับร้องเพลงปฏิพากย์ แบบเดียวกับ "ลำ" ของอีสาน "ขับ" ของชาวไทลื้อ และลาวโซ่ง เป็นต้น ซอเป็นเพลงพื้นบ้านล้านนาประเภทเดียวที่มีลักษณะของการตั้งเป็นวงหรือคณะ และมีการนับถือครูอย่างเด่นชัด ผู้เป็นช่างซอต้องได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างดี มีเสียงและปฏิภาณกวีที่ดี ในล้านนามีคณะซออาชีพรับจ้างไปแสดงในงานฉลอง หรืองานปอยต่างๆ คณะซอประกอบด้วย ช่างซอ ซึ่งเป็นชายหญิงร้องโต้ตอบกันเรียกว่าคู่ถ้อง มีดนตรีแสดงประกอบ

ทำนองซอที่นิยมกันในปัจจุบัน ได้แก่ ทำนองซอขึ้นเสียงใหม่ ซอจะปู้ ซอละม้าย ซอเพลงอื้อ ซอล่องน่าน ฯลฯ (ยงยุทธ ธีรศิลป์ และทวิศักดิ์ ปิ่นทอง, 2535: ไม่ปรากฏเลขหน้า) ที่มาดนตรีพื้นบ้านล้านนา ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ นายไกรศรี นิมมานเหมินทร์ พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2535

คำว ความหมายของคำว่า คำว สมเจตน์ วัฒนเกษม(2541) เขียนในหนังสือตำนานพระบรมธาตุแช่แห้ง ฉบับพระสมุหพรหม และวรรณกรรมคร่าวอ่านี้ อ่านแบบร้อยแก้วธรรมดา หรืออ่านแบบทำนองเสนาะมี 4 ทำนอง คือ

- 1) ทำนองโค้งเสียงบง ทำนองนี้มีลีลาเหมือนความโค้งโน้มวงของเรียวไผ่ คือ จากเสียงต่ำไล่ขึ้นเสียงสูง
- 2) ทำนองม้าย้าไฟ ทำนองนี้เร็วขึ้น ใช้อ่านคำวตอนที่บรรยายความ หรือตอนเร้าใจ
- 3) ทำนองมะนาวล่องโจง เป็นทำนองที่มีเสียงขึ้นๆลงๆ ใช้อ่านคำวตอนที่บรรยายถึงอารมณ์โกรธ หรือหึงหวง เป็นต้น

4) ทำนองวิวอน เป็นทำนองซึ่งซ้ำมีการเอื้อนเสียง หรือพื้นเมืองเรียกว่า อื้อเสียง ใช้อ่านตอนที่พรรณนาความในใจ หรือทุกข์โศก

คำเป็นวรรณกรรมคำสอน เช่น คำว่เรื่องแม่สอนลูก เรื่องพี่น้องบ่ถูกกัน เรื่องมั่งรายสอนลูก

ที่มา จากตำนานพระธาตุแช่แห้ง ฉบับพระสมุหพรหม และวรรณกรรมคร่าวอำ โดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่าน

จ้อย คือ การขับลำนำหรือทำนองเสนาะ คำประพันธ์ที่ใช้ในการร้องก็คือ คำว่ ท่วงทำนองการจ้อยเรียกว่า ระเบ้า อาจมีลีลาทอดเสียงยาว เช่น ทำนองโก่งเสียงวง ทำนองวิวอน หรืออาจมีลีลากระชั้นขึ้นลง เช่น ทำนองม้าย่ำไฟ นอกจากนี้ยังมีลักษณะทำนองตามแบบท้องถิ่นนิยม เช่น ทำนองเถิน ทำนองเชียงแสน เป็นต้น (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2537: 23)

รำ (อ่ำ) คือ การขับลำนำแบบหนึ่ง ซึ่งมีลีลาแบบเรียบง่าย คำประพันธ์ที่ใช้ในการรำเรียกว่า คำรำ (กัอ่ำ) มีลักษณะวรรคละ 3-4 คำ มีสัมผัสกันแบบง่ายๆ การรำปรากฏในพิธีกรรมต่างๆ เช่น คำรำบอกไฟขึ้น คำรำแห่ไม้เท้า เป็นต้น

การรำบอกไฟในงานแห่บอกไฟ นิยมกระทำในช่วงเดือน 6 โดยเชื่อว่าจะให้เกิดความสมบูรณ์เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2537: 22)

มณี พยอมยงค์ (2524: 122-127) ได้กล่าวถึงลำดับในการเทศน์มหาชาติ ดังนี้

การเทศน์มหาชาติ ซึ่งล้านนาเรียกว่า "ตั้งธรรมหลวง" ในงานยี่เป็งว่า "การใส่กาพย์"

ลักษณะคล้ายคลึงกับการแห่ของภาคกลาง มี 2 แบบ คือ กาพย์เสียงใหญ่ และกาพย์เสียงน้อย และมี 3 บั๊ คือ กาพย์เก้า กาพย์กลาง กาพย์ปลาย ก่อนอื่นจะเริ่มด้วยการอื้อ หรืออื้อละนา

ทำนองในการเทศน์มีหลายทำนอง ที่นิยมกันมาตั้งแต่โบราณได้แก่

ทำนอง พร้าวไกวใบ นิยมมากในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นทำนองเนิบนาบ เรื่อยๆ เหมือนใบมะพร้าวที่ถูกลมพัด

ทำนองมะนาวล่องโจง นิยมมากในจังหวัดลำปาง น่าน เป็นทำนองที่มีเสียงขึ้นๆลงๆเป็นระดับสลับกันเหมือนลูกมะนาวล่องโจงตามลำน้ำโจง

ทำนองนกเขาเหิน นิยมมากในจังหวัดแพร่ เป็นทำนองที่เอื้อนขึ้นสูง เหมือนลักษณะการบินของนก

จึงเป็นลักษณะของการสวด สัมพันธ์กับพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งแบ่งการสวด 10 ประเภท คือ สวดตั้งลำ สวดมนต์ย่ง สวดกลม สวดกัมมัญฐาน สวดเบิก สวดถอน สวดสืบทะตา สวดสียา สวดญัตติ และสวดมาติกา

ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงศ์ (2537: 25) ผู้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง อิทธิพลของสังคมที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของขอล้านนาในปัจจุบัน ได้กล่าวว่า

ขอที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมนั้น จะมีลักษณะอนุรักษนิยม คือ การรักษาศัพท์และสำนวนเก่าๆไว้ โดยเฉพาะในขอที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษ อานิสงส์ของการทำบุญ การให้ศีลธรรมหรือข้อคิด ส่วนขอที่เล่นในงานอื่นๆ ซึ่งไม่เกี่ยวกับพิธีกรรมมักมีลักษณะการใช้ถ้อยคำร่วมสมัย และการเอ่ยถึงเรื่องเพศ โดยเฉพาะจะปรากฏในคำขอประเภทเกี่ยวพาราสี เป็นส่วนใหญ่

2.2 ศิลปวัฒนธรรมน่าน

2.2.1 การขับขอ

คำว่า "ขอ" หมายถึง การขับร้องเพลงปฏิพากย์ แบบเดียวกับ "ลำ" ของอีสาน "ขับ" ของชาวไทลื้อและลาวโซ่ง "เฮ็ดความ" ของชาวไต(ไทใหญ่) "เสน" ของไทจีน(ไทเขิน) และเพลงโคราช ขอเป็นการแสดงขับลำนำ ได้ตอบระหว่างชาย 1 คน กับหญิง 1 คน มีดนตรีบรรเลงคลอตลอดเวลา เนื้อหาที่ขอมักเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ ที่ได้การว่าจ้างให้ไปขอ เนื้อขอเป็นแบบแผนที่จดจำสืบกันมาบ้าง เป็นไปตามปฏิภาณของผู้ขอบ้าง ท่วงทำนองของขอก็มีหลายอย่างแตกต่างกัน

ทำนองขอ หรือเรียกว่า ระเบ้า ที่นิยมใช้ในปัจจุบัน ได้แก่ ทำนองขึ้นเชียงใหม่ ทำนองขึ้นเชียงแสน ทำนองจะปู ทำนองละม้าย ทำนองล่องน่าน ทำนองปั่นฝ้าย ทำนองพม่า ทำนองเงี้ยว ทำนองเพลงอ้อ ทำนองเพลงเยื่อนหรือ เย็น (ขงยุทธ ชีรศิลป์และทวีศักดิ์ ปิ่นทอง, 2535: ไม่ปรากฏเลขหน้า) แต่ละทำนองไม่แตกต่างกันมากนัก

เครื่องดนตรีประกอบการขับขอ ดนตรีที่เป็นหลักในการเล่นของจังหวัดเชียงใหม่ คือ ปี่ ซึ่งใช้เป็นชุดเรียกว่า ปี่จุ่ม ทำด้วยไม้ไผ่ลำเดียวกันตัดเป็นท่อนๆ ให้ได้ 4 ขนาด ได้แก่ ปี่เก้า(ปี่แม่) ปี่กลาง ปี่ก้อย และปี่ตัด อาจมีฆ้องและสะล้อประกอบเพิ่มขึ้นมาก็ได้ สำหรับขอจังหวัดน่านจะไม่ใช้ปี่ประกอบ มีเพียง "ซึง" (เรียกว่าพินหรือปิ่น) และสะล้อประกอบเท่านั้น

มณี พยอมยงค์ (2524 : 220) กล่าวว่าไว้ว่า โอกาสในการขอของชาวเหนือ นั้น แต่เดิมก็ขอกันในยามพักผ่อนหลังจากเสร็จงาน หรือโอกาสพบปะสังสรรค์กันในเทศกาลต่าง ๆ ต่อมานิยมจ้างคณะขอไปขอเพื่อความบันเทิงในงานปอยน้อย (น้อย) หรืองานปอยลูกแก้ว ซึ่งเป็นงานบรรพชาอุปสมบทกุลบุตรให้เป็นสามเณรหรือพระภิกษุ และงานขึ้นบ้านใหม่ ในปัจจุบันนอกจากงานปอยดังกล่าวและงานขึ้นบ้านใหม่แล้วมีการจ้างคณะขอไปขอในงานทอดกฐิน ทอดผ้าป่า งานเทศกาล

ต่าง ๆ (สงกรานต์ ปีใหม่ ลอยกระทง งานประจำปี ฯลฯ) งานวัด งานแต่งงาน (กินแขก) งานสู่ขวัญบายศรี งานศพ งานปอยข้าวสงฆ์ (ทำบุญร้อยวันแก่ผู้ตาย) งานเจดีย์ทราย (จังหวัดน่าน) รวมไปถึงการแสดงสดหรือบันทึกเทปวิทยุ-โทรทัศน์ และงานประกวดคณะขอเพื่อชิงรางวัลต่าง ๆ ทั่วไปด้วย

ประจักษ์ กวี (2540 : 9) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับโอกาสที่จะแสดงขอ ดังต่อไปนี้

- 1) งานบวช ส่วนมากจะขอในวันสุกดิบตอนกลางวันและกลางคืน จะมีการขอเรียกขวัญนาค อานิสงฆ์ของการบวช และเรื่องราวเกี่ยวกับตัวนาค ในตอนดึก ๆ อาจจะสลับด้วยขอปิ่นฝ้ายขอพระลอ เป็นต้น
- 2) งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นที่นิยมมากในท้องถิ่นชนบท มีการว่าจ้างคณะขอไปสมโภชบ้านใหม่ จะมีการลำดับขั้นตอนการสร้างบ้านว่ามีความลำบากยากแค้นเพียงไร ไม้แต่ละต้นได้มาจากป่าไหน ฯลฯ เป็นที่สนุกสนานมาก
- 3) งานกฐิน การนำคณะขอไปสมโภชของค์กฐิน กล่าวถึงเรื่องอานิสงฆ์ของการทอดและถวายกฐิน และประวัติความเป็นมาต่าง ๆ
- 4) งานผ้าป่า มีลักษณะเหมือนกับงานกฐิน ช่วงขอจะให้ขอให้สืลให้พรกับผู้ที่มีโอกาสมาร่วมกันทำบุญ
- 5) งานรื่นเริงต่างๆ เช่น งานฤดูหนาว งานประเพณีต่าง ๆ งานปอยหลวง (ฉลองถาวรวัตถุของวัด) งานขึ้นพระธาตุ
- 6) งานศพ ส่วนใหญ่มักจะมีการขอในงานปอยล้อ เป็นการส่งสักการะศพพระเถระผู้ใหญ่หรือเจ้าเมือง
- 7) งานทำบุญ 100 วัน เรียกว่างานปอยข้าวสงฆ์ เป็นการทำบุญให้แก่ผู้ตายที่ตายไปแล้ว
- 8) งานทานเจดีย์ทราย นิยมกันมากในจังหวัดน่าน เป็นงานที่จัดขึ้นในเทศกาลสงกรานต์ ช่วงขอจะกล่าวถึงอานิสงฆ์ของการทาน ผลที่จะได้รับ และประวัติความเป็นมา โดยทั่วไปแล้วเดือนที่มีการจ้างคณะขอไปขอมากที่สุดในช่วงฤดูฝน ตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงเดือนกรกฎาคม หลังจากนั้นจะเว้นว่างไปจนถึงเดือนธันวาคมเป็นส่วนใหญ่

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้ช่างขอหลายคนได้พยายามปรับตัวให้เข้ากับสังคมยุคใหม่มีการประยุกต์และเปลี่ยนแปลงรูปแบบ – เนื้อหาการขอให้ทันสมัย ปะปนกับการร้องเพลงลูกทุ่งและรำวง ดำเนินเนื้อเรื่องให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ ใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาเพื่อความอยู่รอดของคณะขอหรือด้วยเหตุผลใด ๆ ก็ตาม แต่ก็ยังมีช่างขอจำนวนหนึ่งที่พยายามอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของการขอไว้ แต่ก็ขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นการขอ

ในปัจจุบันยังมีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งน่าเป็นห่วง คือ ช่างชอในปัจจุบันที่เป็นต้นแบบจริง ๆ มีจำนวนไม่มากนัก หากมิได้มีการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านแล้วอาจจะสูญหายไปก็ได้

ช่างชอในอดีตจะสวดแทรกคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา จากชาดก จากไบลาน มาเผยแพร่แก่ประชาชน และสถานที่ที่มีการชอจะจัดขึ้นในวัดเป็นส่วนใหญ่ นอกเสียจากจะเป็นงานปอยลูกแก้ว (บวชนเณร-พระ) หรืองานขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ จะจัดที่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการชอเรื่องนิทานพื้นบ้านที่สวดแทรกคุณธรรมศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมของสังคม ฯลฯ อีกด้วย อีกด้านหนึ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิตจะสวดแทรกเนื้อหาที่จะช่วยปรับปรุง แก้ไข หรือปรุงแต่งส่วนที่บกพร่องของแต่ละบุคคล เมื่อได้ยินได้ฟังแล้วนำไปคิดแก้ไขบุคลิกภาพของตน ต่อเติมในส่วนที่บกพร่องหรือตัดเอาส่วนที่เกินเลยออกไปให้เหมาะสม

ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการชอล้านนาไทยไปอย่างไรก็ตาม แต่ชอล้านนาไทยก็ยังคงเอกลักษณ์ของศิลปะและเป็นแบบฉบับเฉพาะของชาวล้านนาไทยอยู่เสมอ

นายคำผาย นุปีง ได้ใช้ “ชอ” เป็นสื่อพื้นบ้านในการอนุรักษ์สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนการช่วยแก้ปัญหาสังคมและการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้เป็นอย่างดี จนเป็นที่ยอมรับของสังคม จะเห็นได้จากการที่นายคำผาย นุปีง นำคณะชอไปแสดงในงานต่าง ๆ และเป็นที่นิยมโดยทั่วไปไม่เฉพาะในจังหวัดน่านเท่านั้น นายคำผาย นุปีง ยังได้แสดงยังจังหวัดต่าง ๆ ดังนี้

จังหวัดอุดรดิตถ์	จังหวัดเลย
จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดกาฬสินธุ์
จังหวัดยโสธร	จังหวัดแพร่
จังหวัดลำปาง	จังหวัดลำพูน
จังหวัดเชียงใหม่	จังหวัดตาก
จังหวัดเชียงราย	กรุงเทพมหานคร
จังหวัดพะเยา	จังหวัดเพชรบูรณ์
จังหวัดพิจิตร	

ส่วนราชการหรือองค์กรเอกชน จะขอความร่วมมือจากนายคำผาย นุปีง และคณะช่วยบอกข่าวหรือรณรงค์ โดยนายคำผาย นุปีง สามารถที่จะประยุกต์และนำข้อความมาขับชอให้ประชาชนฟังอย่างชาญฉลาด

2.3 ประวัติและผลงานขอของนายคำผาย นุปีง

ประวัตินายคำผาย นุปีง

นายคำผาย นุปีงมีบิดาอยู่ตำบลกองควาย มารดาอยู่บ้านนาผา ต่อมาบิดาเสียชีวิต มีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน 3 คน คือ นายเปล่ง นายมี นายกลิ่น นายคำผายเล่าถึงประวัติตนเองเชื่อว่าเมื่อก่อนมีความเป็นมาดังนี้...พ่อศรีวิชัยเป็นบิดาพ่อคำผาย มีถิ่นฐานอยู่บ้านห้วยนา ภรรยาได้เสียชีวิตไม่มีผู้ดูแลบุตร จึงไปขอผู้หญิงคนหนึ่งชื่อว่า แม่เบาะ สมัยก่อนบิดาเป็นเจ้าของช้าง ชื่อว่าแม่หมัด แม่หมู แม่บุญมา ได้ตกลงไปสู่ขอแม่เบาะบ้านนาผา แต่งงานที่บ้านห้วยนา สมัยโบราณการแต่งกาย คือผู้หญิงปักปันผม เสียบด้านซ้าย นุ่งเสื้อสีดำแขนยาว แม่เบาะผู้เป็นมารดาเป็นผู้หญิงหม้ายที่สวยงามแห่งบ้านนาผา พ่อคำผายเดิมเป็นคนยากจน มีอาชีพหาปลา นำมาแลกข้าวหาเลี้ยงชีพตนเองมีลูกอยู่ 4 คน เมื่ออดีตชาติ

ตนเองมีชื่อว่า นายจัดเป็นคนใช้ของวัด ต่อมาได้แต่งงานกับแม่เบาะ ซึ่งเป็นคนรวย จึงบอกกล่าวว่า...คำเบาะเฮย ถ้าลูกน้อยจัดตาย ลูกน้อยจะมากิดที่นี่ เพราะตนเองยากจน ทนทุกข์มานานต้องพึ่งพาแม่เบาะเมื่ออดีตชาติ ต่อมาได้แต่งงานอยู่กินกันจนกระทั่งตนเองเสียชีวิตเพราะรับประทานลาบหมูที่มีเชื้อโรค ต่อมาแม่เบาะออกจากบ้านนาผาย้ายมาอยู่บ้านห้วยนาได้ 3 เดือนก็ตั้งท้อง ด้วยความขยันของแม่เบาะเลี้ยงลูกของสามีใหม่ เลี้ยงลูกของตนเองที่มีอยู่ 3 คน และต้องดูแลลูกสามีใหม่อีก พอตั้งครรภ์ได้ 9 เดือน ได้ลูกชายได้ใบเกิดเรียกว่าใบจัดคำ ทำด้วยใบลาน ตั้งชื่อว่า บุญผาย เกิดวันศุกร์ วันที่ 19 พฤษภาคม 2467 ปีชวด เวลา 6 ค่ำ ข้างแรม (เดือน 8 เหนือ)

นายคำผาย นุปีงได้เล่าถึงประสบการณ์ของตนเองกล่าวว่า

"...สมัยก่อนนั้นการซื้อขายการขอไม่มีใครสนใจ ตอนนั้นอายุประมาณ 12-13 ปี มีคนเฒ่าคนแก่เขามีงานบุญ งานบวชนาค งาน ขึ้นบ้านใหม่ก็ไม่เห็นเขาเอาอะไรมาเล่นมาสมโภช มีแต่เขาไปหาช่างขอมาเล่น มีผู้หญิง 1 คน ผู้ชาย 2 คน บางทีผู้หญิง 2 คน ผู้ชาย 2 คน มาขอ มีทั้งตลกขบขันให้คนนิยมชมชอบมีการฟ้อนการรำในงาน ข้อสำคัญคือไปขอที่เขาว่าขอกัน สมัยนั้นเขาเอาผ้าต้อง ผ้าต้องเป็นคำเรียกของเชือกใหม่ ผ้าห้วยเป็นคำของเมืองน่าน ผ้าขาวม้าเป็นคำภาษากลาง เขาเอาผ้าห้วยหรือผ้าขาวม้ามาโปกห้วยแล้วใส่เสื้อดำคอเสก แล้วแสดงการขอ มีการขอหยอกล้อกันแล้วก็มีการขอแก่เกี้ยวกัน พ่อคำผายเป็นคนสนใจเรื่องการขอ คนรุ่นเดียวกับพ่อคำผายไม่มีใครสนใจ จึงไปนั่งฟังเขาขอแล้วเอามาคิดเอง แล้วลองขอ เหมือนที่เขาขอกัน คนเฒ่าคนแก่เขาได้ยินเขาก็ยินยอมชมชอบแล้วชมว่าความจำดี เวลาไปขอมีคนนิยมชมชอบ มีคนให้กำลังใจ มีคนเอาเงินมาให้ครั้งละ

1-2 สดางค์ การที่เขาเอาเงินมาให้ฉันชาวเหนือ เรียกว่า **ตานจ่างซอ** ในปัจจุบันเรียกว่าให้รางวัลจ่างซอ พอเขาให้รางวัลแล้วต้องอวยพรให้เขา คำอวยพรนั้นจะต้องเป็นคำกลอนบทขอ ตั้งแต่นั้นมาก็โด่งดังด้วยผู้ฟัง ไม่ได้โด่งดังด้วยคนขอ แล้วคนขอจะให้คนนิยมชมชอบอย่างไรก็แล้วแต่คนขอจะคิด คิดว่างานนี้เป็นงานมงคลต้องขอให้ถูกใจเจ้าภาพ ที่เชิญแขกมาในงานเช่น ขึ้นบ้านใหม่ บวชนาค คนขอจะเป็นตัวแทนของเจ้าภาพแล้วขอให้เพราะให้ถูกใจคนฟัง ที่นี้คนฟังก็จะพอใจนิยมชมชอบของเจ้าภาพแล้วขอให้เพราะให้ถูกใจคนฟัง ที่นี้คนฟังก็จะพอใจนิยมชมชอบจะถามว่าเป็นคนที่ไหน ชื่ออะไร เจ้าภาพก็จะบอกชื่อที่อยู่ของคณะขอ ผู้ฟังก็จดที่อยู่เอาไว้เวลาเขามีงาน พอคำผายไม่ได้โอ้อวดหรือยกย่องตัวเองคนอื่นชอบมายกยอพ่อคำผายเอง เมื่อมีคนนิยมชมชอบและมีคนยกย่อง เราจะต้องมีวิชาปัญญาหาเรื่องที่จะมาขอ คนที่ชอบฟังจะฟังเรื่องธรรมะ คนสมัยก่อนจะชอบฟังธรรมะมากกว่าเรื่องอื่น ธรรมะเรื่องพระพุทธเจ้า คนเฒ่าคนแก่ชอบฟังเรื่องธรรมะ คนหนุ่มสาวจะชอบฟังซอกเกี่ยวกับพาราตีหยอกกัน

2.3.1 ประวัติครอบครัว

นายคำผาย นูปีง เป็นชาวจังหวัดน่าน อายุ 76 ปี เกิดเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2467 ที่ตำบลท่าน้ำ อำเภอมือง จังหวัดน่าน เป็นบุตรของ นายใจ นางเบาะ นูปีง มีพี่น้องรวม 3 คน ประกอบด้วย

1. นายคำผาย นูปีง
2. นายพรหมา นูปีง (ถึงแก่กรรม)
3. นายคำแสน นูปีง (ถึงแก่กรรม)

นายคำผาย นูปีง สมรสกับนางบิน นูปีง มีบุตรและธิดารวม 5 คน ประกอบด้วย

1. นางสาวร้อย คิตติ ประกอบอาชีพค้าขาย และเป็น “ช่างซอ”
2. นางพิศมัย นูปีง ประกอบอาชีพเกษตรกร เคยเป็นช่างซอ
3. นางจรรยา นูปีง ประกอบอาชีพค้าขาย สามารถขอได้
4. นายเจน นูปีง ประกอบอาชีพเกษตรกร สามารถขอได้
5. จ.ส.ต.ประจักษ์ นูปีง รับราชการตำรวจประจำจังหวัดเชียงราย (ถึงแก่กรรม)

2.3.2 ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2478 สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษา(ประถมปีที่ 4) จากโรงเรียนบ้านหัวนา อำเภอมือง จังหวัดน่าน

พ.ศ. 2480 มอบตัวเป็นศิษย์และเริ่มศึกษาคณตรีพื้นฐานและขอ จากพ่อครูไชยลังกา เครือเสน โดยการติดตามพ่อครูไชยลังกาไป “ขอ” ในงานต่างๆ แล้วนำลีลาขั้นตอนการขอ มาปรับปรุงประยุกต์ใช้แสดง

2.3.3 ประวัติการทำงานและประสบการณ์

1) ด้านการศึกษา

เนื่องจากพื้นฐานทางครอบครัวของนายคำผาย นุปีง ซึ่งประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม การทำนา เป็นหลักในการเลี้ยงครอบครัว นายคำผาย นุปีง จึงต้องฝึกฝน อดทนในการทำงานมาตั้งแต่เยาว์วัย แม้ว่านายคำผาย นุปีงได้รับการศึกษาน้อย แต่ก็มีพยายามใฝ่หาความรู้และประสบการณ์ตลอดมา

นอกจากนั้นยังเป็นคนช่างสังเกต ช่างจดจำเมื่อเยาว์วัยได้ไปดูการเล่นขอของชาวบ้าน รู้สึกชอบ สามารถร้องเล่นได้บ้างเป็นพื้นฐานจนเมื่ออายุได้ 13 ปี(พ.ศ. 2480) นายคำผาย นุปีง จึงได้ไปสมัครเป็นลูกศิษย์พ่อครูไชยลังกา เครือเสน (ศิลปินแห่งชาติปี 2530) เริ่มฝึกหัดขอ ฝึกหัดการใช้ดนตรีสะล้อและซึง ติดตามพ่อครูไชยลังกา เครือเสน ไปแสดงขอในงานต่างๆ อยู่ประมาณ 7 ปี จนมีความสามารถเชี่ยวชาญในการขับขอ และการประพันธ์เนื้อร้องเพลงขอเป็นที่ยอมรับของศิลปินพื้นบ้านทั้งภาคเหนือ จนเมื่ออายุได้ 20 ปี จึงขอแยกตัวออกจากวงของพ่อครูไชยลังกา ออกมาตั้งวง และมีคณะขอตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ได้ประกอบอาชีพทำนาและเลี้ยงสัตว์ควบคู่กันไป

1.1) การเริ่มฝึกหัดขอ

สมัยนั้นการจ้อยการขอไม่มีใครสนใจ ตอนนั้นอายุประมาณ 12 – 13 ปี มีคนเฒ่าคนแก่เขา มีงานบุญ บวชนาค ขึ้นบ้านใหม่ ก็ไม่เห็นเขาเอาอะไรมาเล่นมาสมโภช มีแต่เขาไปหาช่างขอมาเล่น มีผู้หญิง 1 คน ผู้ชาย 2 คน บางทีผู้หญิง 2 คน ผู้ชาย 2 คน มาขอ มีทั้งตกลงขบขัน ให้คนนิยมชมชอบ มีการฟ้อนการรำในงาน ข้อสำคัญคือไปขอที่เขาว่า **ขอ** กัน สมัยนั้นเขาเอาผ้าต้อง ผ้าต้องเป็นคำเรียกของเชียงใหม่ ผ้าห่ม เป็นคำของเมืองน่าน ผ้าขาวม้าเป็นคำภาษากลาง เขาเอาผ้าห่มหรือผ้าขาวม้า มาโปกห่มแล้วใส่เสื้อคอเฮง (หม้อฮ่อม) แล้วแสดงการขอ มีการขอหยอกล้อกันแล้วก็มีขอแก้กัน พ่อคำผายเป็นคนสนใจเรื่องการขอ คนรุ่นเดียวกันกับพ่อคำผายไม่มีใครสนใจ ตนเองจึงไปนั่งฟังเขาขอแล้วเอามาคิดเอง แล้วลองขอเหมือนที่เขาขอกัน คนเฒ่าคนแก่เขาได้ยิน เขาก็นิยมชมชอบ แล้วชมว่าความจำดี เวลาไปขอที่ไหนมีคนนิยมชมชอบ

1.2) ประสบการณ์การฝึกขอ

...จะเล่าประวัติแต่เก้าอี้ฟาง พ่อค้าผายนี้เกิดมาอายุได้ 13 ปี ก็ได้ยินเขาขอ คนเฒ่าคนแก่ บ้านใกล้เคียงกัน ก็มีความประสงค์สนใจ อยากฟังขอเป็น คนเฒ่าคนแก่เขาขอด้วยความสนุกสนาน เลยจดจำคำขอต่างๆ เช่น คำขอที่ร้องว่า...แกไม้ไผ่ช่องไข่เป้งตัง แกไม้บงช่องไข่เป้งตอก คนเฒ่าอย่างข้านี้มันแกตังนอก สาวเห็นก็หยอกว่าลุงไปไหนมา...คำขอนี้มันเป็นคำลึกลับคำลึก สำหรับคำตอบแทนเขาเรียกว่าการให้ทาน สมัยนั้นได้รับเป็นสตางค์แดง การดาบอยบวชนาคสมัยนั้นเขาขอในวันสี่เทียนคือก่อนวันห้ายดาหนึ่งวัน การบอกบุญบวชพระไม่ได้ใช้บัตรเชิญ เหมือนสมัยปัจจุบัน เขาใช้ผ้าเหลืองใส่ขันไปหา ไปเชิญแขกต่างบ้าน บอกว่าจะดากี่คำ เพื่อนบ้านก็รับทราบทันที เขาจะมาร่วมงานตามกำหนดตั้งแต่วันสี่เทียน วันห้ายดาลอดจนถึงวันบวช

ในงานบอยที่บ้านน้ำแก่นกลาง มีผู้หญิงคนหนึ่งเป็นผู้สูงอายุ ชื่อแม่ป้าคำมี อยู่บ้านเมืองราม ไม่มีคู่ขอ ก็ได้พบกันครั้งแรก จึงเข้าร่วมกับคณะขอแม่ป้าคำมี เมื่อถึงเวลาศึกแล้วจึงถามว่าเมื่อไรจะเลิกขอ ก็ได้รับคำตอบว่า ให้ถึงเวลาไก่ขันเลย สมัยนั้นไม่มีนาฬิกา ก็อาศัยเสียงไก่ขันเท่าที่สังเกตดูการจุดตะเกียงจนกระทั่งถึงสว่างถึงจะเลิกตากัน ครั้งนั้นได้คำตอบแทน 2 บาท โดยได้รับสตางค์แดง 200 ตัว

ศึกษาจากพ่อครูไชยลังกา เครือเสน

...ต่อมาก็มาขอที่บ้านท่าล้อ อำเภอเมืองน่าน ได้พบนายไชยลังกา เครือเสนศิลปินชอรุ่นพี่ เมื่อได้ฟังสำเนียงน้ำเสียงแล้วนายไชยลังกาได้ตามไปสอบถามหาตัวนายคำผาย จึงติดต่อมารดาว่า นายคำผายนี้เสียงดีตนเองสนใจจะนำไปฝึกให้เป็นช่างขอ เมื่อขออนุญาตแม่เบาะแล้วก็เดินทางติดตามนายไชยลังกาเข้ามาอยู่ในเมือง การเริ่มฝึกครั้งแรกต้องมีการกินอ้อ ปลุกเสกคาถา เป่ามนต์ใส่เหล้าดื่มประมาณครึ่งแก้วซึ่งตนเองไม่เคยดื่มเหล้ามาก่อน วันนั้นเมื่อทำพิธีเสร็จเดินทางกลับบ้านเกิดที่บ้านหวนต้องนอนค้างแรมที่บ้านศรีบุญเรืองเพราะเดินทางต่อไปไม่ไหวเพราะเมาเหล้า

เมื่อมีประสบการณ์มากขึ้นก็มาของานบอยบ้านถืมตอง ในงานครั้งนั้นมีแม่ตุ่นเป็นคนใจบุญเอาเงินมาจ้างให้ขอปิ่นปอน(อวยพร) จึงได้เรียนรู้การใช้ปัญญาของนายไชยลังกา เครือเสนที่ขอว่า...หน่อไม้ขางมันออกหัวปี ก้นกำฮ้อดี ฮ้อไปอุดไปอุ่น ศรีทธาแม่ตุ่นเป็นมอบฮ้อกำลังไชย...เสียงขอครั้งนั้นเป็นที่ชื่นชอบของผู้ให้เงินและแขกที่อยู่ในงาน ทำให้เกิดความประทับใจในการใช้ความคิดที่แก้ปัญหาได้ทันทั่วทั้งที่

ต่อมามีกลุ่มเพื่อนอีกกลุ่มหนึ่ง ในหมู่บ้านถืมตองจ้างให้ขอมีชื่อว่าเบ้ม นายไชยลังกา ก็ขอว่า “...จะยกมือไหว้ จักไปมีอสา จะสานกะลาไข่ไม้ตอกเต็ม เอ่อนี้กาเขาวัวพ่อเลี้ยงเบ้ม กระเป่าเต็ม เบ้ม เป็นว่ามีเงินหลายพัน...” ผู้ฟังชอบใจในเสียงขอพร้อมกับได้รางวัลเพิ่มอีก 5 สตางค์ อีกหนึ่งวันต่อมาในงานเดียวกันแต่เป็นสถานที่กลางทุ่งนา ขณะที่กำลังขออยู่ขวัญ มีชายคนหนึ่งชื่อ

ว่านายแ่ง บอกว่าพ่ออยู่บ้านไกลช่วยขอปิ่นปอนให้จิ้ม นายไชยลังกาก็ยื่นเงินให้กลุ่มผู้หญิงขอ บ้าง ช่างขอหญิงปฏิเสธเพราะยังคิดไม่ออกว่าจะขออย่างไร นายไชยลังกา จึงตัดสินใจขอว่า... อันนี้ผามกลางต้ง อันนี้ผามกลางนา เหลียวไปเหลียวมาเห็นแต่ผักหินผักแว่น อันนี้กาศรททาพ่อ แ่ง เป็นแบ่งสื้อกำลังไช...อีกรายหนึ่งชื่อว่าพ่อน้อยร่วง นายไชยลังกาไม่รอช้าจึงขอว่า...นงมาเส หั่วขวาน ตัวไคมันหมาน สับกินแต่ด้วง อันนี้กาศรททาพ่อน้อยร่วง เป็นตึงเป็นหว่งกำไชยมงคล...

การขอได้ตอบชายหญิงสมัยนั้นต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบที่รวดเร็ว แม่นยำและมีความหมาย มีครั้งหนึ่งในงานขอในวัดพระธาตุช้างค้ำ ช่างขอหญิงจึงสอบถามว่า “...พ่อไชยลังกา อยู่บ้าน มงคล ตำบลในเวียง เพราะบ้านใกล้เคียงพระธาตุช้างค้ำ มีช้างผู้กี่ตัวแม่มีกี่ตัว...”นายไชยลังกายิ้ม แล้วตอบว่า “...วัดช้างค้ำช้างมีชาวสี่ตัว หันแต่หัวบหันตั้งกัน...”ช่างขอหญิงจึงขอแก้เกี้ยวคอน หนึ่งว่า “...จะเอาเป็นลูกก็ยังกลัว จะเอาเป็นพัวก็ซ้ำแก่ซ้ำเฒ่า...” นายไชยลังกาทำท่ามือตอบตอบ ว่า... “ปี2483เป็นเกิดสงครามในฝรั่งเศส รัฐบาลเป็นต้องการคนตาเอก เอาไปยิงปืนกล ยิงออกด้อม ยิงจับใส่สาวออกงามจะกัน เล่นแข่งมปูย ปูย...”

2) ด้านการส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาสังคม

นายคำผาย นุปิง ได้มีส่วนช่วยเหลือ ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาสังคมหลาย ด้านทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตลอดจนทางด้านศาสนา ดังตัวอย่างที่ ปรากฏ ดังนี้

พ.ศ. 2500 ได้ร่วมปฏิบัติงานกับทางราชการด้านจิตวิทยา นำคณะขอออกตามหมู่บ้าน ตำบลต่างๆ เพื่อต่อต้าน คอมมิวนิสต์ในพื้นที่ภาคเหนือ คือ จังหวัดลำพูน จังหวัดแพร่ และ จังหวัดน่าน

พ.ศ. 2516 ได้รับเชิญเข้าร่วมสัมมนาเรื่อง ศิลปกรรมแสดงพื้นบ้านภาคเหนือระหว่างวันที่ 1 – 3 มิถุนายน 2516 ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยร่วมกับสมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทยในพระอุปถัมภ์ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

พ.ศ. 2524 ได้ร่วมเป็นสมาชิกเผยแพร่เอกสารความรู้เรื่องต่างๆ สู่ประชาชนของกอง พัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ จังหวัดน่าน ใน หัวข้อเรื่อง เอกสารเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางสื่อบันทึกและสื่อพื้นบ้านได้เริ่มทำงานตั้งแต่ปี 2524 จนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. 2527 ได้รับเชิญให้ไปแสดงขอในงานเทิดอนุสาวรีย์ 3 กษัตริย์ แสดงต่อหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ อนุสาวรีย์ 3 กษัตริย์ จังหวัดเชียงใหม่ ในวันที่ 30 มกราคม 2527

พ.ศ. 2529 ได้รวบรวมและนำเสนอข้อมูลการเล่นซอ วรรณกรรมเพลงซอและวรรณกรรมท้องถิ่น แก่นักศึกษาวิทยาลัยครุสุตรดิตถ์ ระหว่างวันที่ 28 – 30 พฤศจิกายน 2529 ณ บ้านห้วยนา ตำบลท่าน้าว อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

พ.ศ. 2534 ได้ไปแสดงชองงานบรรพชาภาคฤดูร้อน ตามโครงการบรรพชาสามเณร ภาคฤดูร้อน เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติวันที่ 4 เมษายน 2534 ณ วัดอรัญวาส อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

พ.ศ. 2534 เป็นคณะกรรมการการจัดงานวันอนุรักษ์มรดกไทยปี 2534 ระหว่างวันที่ 2–8 เมษายน 2534 เพื่อเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระชนมายุครบ 36 พระชันษา และเป็นกรรมการงานอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและพืชสาของ จังหวัดน่าน ณ วัดพระธาตุช้างค้ำรวมหาวิหาร

พ.ศ. 2534 ได้ไปแสดงชอร่วมกับคณะของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่าน ในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจัดขึ้น ระหว่างวันที่ 24–31 พฤษภาคม 2534 ณ สนามหน้าเมืองนครศรีธรรมราช รองคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

พ.ศ. 2534 ไปแสดงชองงานบวชต้นไม้ในโครงการอนุรักษ์ป่าชุมชนกิ่งอำเภอสันติสุขวันที่ 10 กรกฎาคม 2534 ณ วัดพงส์ กิ่งอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

พ.ศ. 2535 ได้เข้าร่วมสัมมนาตามโครงการพุทธศาสนา กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมกับพระสงฆ์และฆราวาส ณ หอประชุมศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดน่าน ระหว่างวันที่ 20 – 29 มิถุนายน 2535

พ.ศ. 2535 ได้เข้าร่วมสัมมนาในเรื่องมิติใหม่ของสื่อพื้นบ้าน บทบาทของศิลปินพื้นบ้าน ในฐานะนักสื่อสารเพื่อการพัฒนาและถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติและมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ณ หอประชุมศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ระหว่างวันที่ 7 – 8 ธันวาคม 2535

พ.ศ. 2535 ได้รับการแต่งตั้งจากองค์กรกลาง การเลือกตั้งปี พ.ศ. 2535 เป็นฝ่ายเผยแพร่ขององค์กรกลางการเลือกตั้งจังหวัดน่าน

พ.ศ. 2536 ไปแสดงชองงานบรรพชา – อุปสมบท 77 รูป บวชภาคฤดูร้อน ณ วัดช้างค้ำ-วรวิหาร พระอารามหลวง วันที่ 30 กุมภาพันธ์ 2536 โดยคณะสงฆ์อำเภอเมืองน่าน

พ.ศ. 2536 แสดงชอ ต้อนรับคณะนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ณ โรงแรมเทวราช อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

พ.ศ. 2536 แสดงขอต้อนรับรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2536 ณ สวนอาหารวิไลการ์เดน

พ.ศ. 2536 เป็นวิทยากรอภิปรายเรื่องมรดกทางศิลปวัฒนธรรมทั่วไป และของท้องถิ่น แก่อาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม วันที่ 24 พฤษภาคม 2536

พ.ศ. 2536 แสดงขอเชิญเกียรติศิลปินแห่งชาติปี 2536 ของครุฑา การไวย โดยสยามสมาคม ณ ห้องประชุมใหญ่ บริษัทเมืองไทยประกันชีวิต กรุงเทพมหานคร วันที่ 8 กรกฎาคม 2536

พ.ศ. 2536 แสดงขอต้อนรับ ฯพณฯท่าน นายกรัฐมนตรีชวน หลีกภัย ในโอกาสเดินทางมาตรวจราชการจังหวัดน่าน และเป็นประธานเปิดงานแข่งเรือประเพณีของจังหวัดน่าน ประจำปี พ.ศ. 2536 ณ ห้องประชุมโรงเรียนศรีสวัสดิ์วิทยาคาร อำเภอเมือง จังหวัดน่านวันที่ 5 พฤศจิกายน 2536

นอกจากนี้ยังได้ไปแสดงขอในงานต่างๆ อีกมากมายและหลากหลายปัจจุบันได้ร่วมกับช่าง ชอ คนอื่นๆ จัดตั้งชมรมอนุรักษ์คนตรีพื้นเมืองบ้านห้วยนา ตำบลท่านาว อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ขึ้นมีศิษย์ช่างชอ หลายรุ่น หลายคน

3) เกียรติบัตร วุฒิบัตร และการยกย่องที่ได้รับ

นายคำผาย นุปิง ได้ใช้ความรู้ความสามารถในการอนุรักษ์มรดกล้านนา โดยใช้ “ชอ” เป็นสื่อพื้นบ้านจนได้รับการยกย่องมาโดยตลอด ดังตัวอย่างเช่น

พ.ศ. 2514 ได้รับใบประกาศเกียรติคุณเชิดชูเกียรติจากห้างนำชัยพาณิชย์ จังหวัดลำปาง ให้เป็นบุคคลที่มีคุณธรรมความดีต่อสังคมในรายการ “ห้างสินชัยพาณิชย์” ณ สถานีวิทยุภาคเหนือ

พ.ศ. 2516 ได้รับประกาศนียบัตร ผู้เข้าร่วมสัมมนาศิลปะ การแสดงพื้นเมืองภาคเหนือ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย ในพระอุปถัมภ์ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

พ.ศ. 2532 ได้รับโล่เชิดชูเกียรติในงานประกวดสื่อการแสดงพื้นบ้านภาคเหนือ เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการส่งเสริมการสร้างงานในชนบท กสช. ประจำปี 2532 จากศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดน่าน

พ.ศ. 2534 ได้รับโล่เชิดชูเกียรติ เป็นผู้ที่มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาศิลปการแสดง ของจังหวัดน่าน ประจำปี 2533 จากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่าน

พ.ศ. 2534 ได้รับพระราชทานโล่เชิดชูเกียรติ เป็นผู้ที่มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมและผู้ประกอบคุณความดีทางด้านวัฒนธรรมประจำปี พ.ศ. 2533 ของภาคเหนือ จากสมเด็จพระเทพ

รัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้คัดเลือกจาก 17 จังหวัดภาคเหนือ

2.3.4 ผลงานดีเด่นที่สมควรได้รับการยกย่อง

1) ด้านคุณธรรมความซื่อสัตย์

นายคำผาย นุปีง เป็นผู้ที่มีพร้อมด้วยคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต ต่อตนเอง ต่อครอบครัว และผู้อื่นตลอดมา ดังนี้

1.1) เป็นผู้มีเมตตา กรุณา พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ เช่น การช่วยเหลือ นักศึกษาของวิทยาลัยครูอุตรดิตถ์ นักศึกษาระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ครูอาจารย์ และผู้สนใจในงาน “ซอ” ด้วยการแนะนำสั่งสอนด้วยความเมตตา โดยไม่ปิดบังความรู้

1.2) ให้ความช่วยเหลือแก่โรงเรียน และเยาวชนที่สนใจการเล่นซอ ด้วยการ เสียสละเวลาและทุนทรัพย์ เดินทางไปให้การอบรมสั่งสอนด้วยความตั้งใจ

1.3) เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม อุทิศตนเพื่อการศึกษาและช่วยเหลือสังคมด้วยการนำความรู้ความสามารถในการซอไปแสดงวัดต่าง ๆ เพื่อจัดหาทุนทรัพย์ในการก่อสร้างบูรณะ ซ่อมแซมพุทธสถานทางพระพุทธศาสนา กับทั้งใช้ข้อมูลจากภาควิชาการและองค์กรต่างๆ ไปขอ เป็นการปลุกกระดม อบรมสั่งสอน และกล่อมเกล่าจิตใจ

1.4) เป็นผู้รักและหวงแหนศิลปวัฒนธรรมไทย และสาธารณะสมบัติของท้องถิ่น ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการพยายามอนุรักษ์แนวทางการแสดงซอให้สืบทอดต่อไป ได้ ศึกษาค้นคว้ารวบรวมบทเพลงซอที่มีคุณค่าและนำเสนอเผยแพร่โดยทำการ “ซอ” ให้นักเรียน นัก ศึกษา และประชาชนทั่วไปเห็นความสำคัญของธรรมชาติ ป่าไม้และแม่น้ำลำคลอง เป็นต้น

2) ด้านการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม

นายคำผาย นุปีง ได้ใช้ความสามารถของตนเองในการซอและด้านอื่น ๆ ให้เป็น ประโยชน์ต่อสังคม เช่น

2.1) พ.ศ. 2524 เผยแพร่เอกสารความรู้เรื่องต่างๆ สู่ประชาชนของกองพัฒนาการศึกษา นอกโรงเรียน กรมการศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดน่าน ในหัวข้อเรื่องเอกสารเพื่อเผยแพร่ ความรู้ทางสืบบันเทิง และสื่อพื้นบ้านจนถึงปัจจุบัน

2.2) พ.ศ. 2529 ได้รวบรวมข้อมูลการเล่นซอ และวรรณกรรมเพลงซอ วรรณกรรมท้องถิ่นแก่นักศึกษาวิทยาลัยครูอุตรดิตถ์ วันที่ 28 – 30 พฤศจิกายน 2529 ณ ต.ท่าน้ำว อ.เมือง จ.น่าน

2.3) พ.ศ. 2534 ได้ไปแสดงชอร่วมกับคณะของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่านในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านไทยระหว่างวันที่ 24-31 พฤษภาคม 2534 ณ สนามหน้าศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นงานมหกรรมที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจัดขึ้น

2.4) พ.ศ. 2534 ได้เป็นคณะกรรมการจัดงานวันอนุรักษ์มรดกไทยระหว่างวันที่ 2-8 เมษายน 2534 เพื่อเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสที่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารีทรงมีพระชนมายุครบ 36 พระชันษา

2.5) เป็นกรรมการงานอนุรักษ์กัมภีร์ใบลาน และพับสาของ จังหวัดน่าน ณ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

2.6) พ.ศ. 2534 ได้ไปแสดงชอในงานอุปสมบทภาคฤดูร้อนตามโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนในวันที่ 4 เมษายน 2534 ณ วัดอรุณวาสอำเภอมือง จังหวัดน่าน โดยคณะพระธรรมทายาท จังหวัดน่าน และองค์กรเอกชนต่าง ๆ ร่วมกันจัด

2.7) พ.ศ. 2534 ไปแสดงชองานบวชต้นไม้นในโครงการอนุรักษ์ป่าชุมชนกิ่งอำเภอสันติสุข วันที่ 10 กรกฎาคม 2534 ณ วัดพงษ์ กิ่งอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

2.8) พ.ศ. 2535 ได้เข้าร่วมสัมมนา ตามโครงการพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับพระสงฆ์และฆราวาส ณ หอประชุมศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดน่าน ระหว่างวันที่ 20-29 มิถุนายน 2535

2.9) พ.ศ. 2535 ได้เข้าร่วมสัมมนาในเรื่องมิติใหม่ ของสื่อพื้นบ้าน บทบาทของศิลปินพื้นบ้าน ในฐานะนักสื่อสารเพื่อการพัฒนา และถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ณ หอประชุมศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ระหว่างวันที่ 7-8 ธันวาคม 2535

3) ด้านวิชาการ

3.1) ความชำนาญและเชี่ยวชาญทางดนตรี

3.1.1) การเรียนรู้และการถ่ายทอด

นายคำผาย นุปีง ได้เริ่มฝึกหัดชอเมื่ออายุได้ 13 ปี(พ.ศ. 2480) และได้สมัครเป็นลูกศิษย์ของพ่อครูไชยลังกา เครือเสน ติดตามครูไปแสดงในงานต่างๆ สังเกต จดจำสิ่งที่ครูสอนเป็นเวลา 7 ปี อายุ 20 ปี นายคำผาย นุปีง ก็แยกตัวออกจากพ่อครูไชยลังกา มาตั้งคณะ “ชอ” รับงานเองและได้อบรมสั่งสอนลูกศิษย์ในรุ่นแรกจำนวน 4 คน คือ

-1. นายทองคำ มาละ

-2. นายศรีมา หลวงฤทธิ์

-3. นางเครือวัลย์ ตอดแก้ว

-4. นางบัวตอง -

จากนั้นก็ยังมีผู้สนใจมาสมัครเป็นลูกศิษย์เป็นจำนวนมากดังรายชื่อต่อไปนี้

ชาย

1. นาย ทองคำ มาละ บ้านห้วยนา ต.ทำน้าว กิ่งอำเภอภูเพียง จ.น่าน
2. นายทำนอง ตันมาด บ้านห้วยนา ต.ทำน้าว กิ่งอำเภอภูเพียง จ.น่าน
3. นายศรีมา หลวงฤทธิ์ บ้านม่วงไหม้ ต.นาปัง กิ่งอำเภอภูเพียง จ.น่าน
4. นายสวิง ยาระนะ บ้านม่วงไหม้ ต.นาปัง กิ่งอำเภอภูเพียง จ.น่าน
5. นายสมฤทธิ์ สถาอูน บ้านนาเหลียง ต.นาเหลียง อ.เวียงสา จ.น่าน
6. นายสังวร ทิพพาพรรณ หลับหมื่นพรวน ต.ตาลชุม อ.เวียงสา จ.น่าน
7. นายละเอียด กันไชยแก้ว บ้านไผ่งาม ต.ส้าน อ.เวียงสา จ.น่าน
8. นายกุศล สะไมย์ บ้านสะไมย์ ต.นาชาว อ.เมือง จ.น่าน
9. นายสมศักดิ์ ปินะสุ แม่คำมี-ป่าสัก ต.แม่คำมี อ.เมือง จ.แพร่
10. นายสมาน กิตติปัญญา บ้านสมุน ต.คูใต้ อ.เมือง จ.น่าน
11. นายสม สว่างอ่อน น้ำครกเท่า ต.กองควาย อ.เมือง จ.น่าน
12. นายพัน ฝ่ายแก บ้านถืมตอง ต.ถืมทอง อ.เมือง จ.น่าน
13. นายศรีวัย ศรีรินดีบ บ้านทำน้าว ต.ทำน้าว กิ่งอำเภอภูเพียง จ.น่าน
14. นายเล็ด สุทธิ บ้านนาข่อย ต.ทำน้าว กิ่งอำเภอภูเพียง จ.น่าน
15. นายเสาร์แก้ว จำรัส บ้านสันป่าหมากใต้ ต.ดอนศรีชุม อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา
16. นายจรรยา ราษฎร์ บ้านสันป่ากั่ว ต.ห้วยข้าวก่า อ.จุน จ.พะเยา
17. นายประจักษ์ กาวี บ้านนาเหลียง ต.ตานชุม อ.เวียงสา จ.น่าน
18. นายกิจชัย ส่องเนตร บ้านประตูปลอง ต.โนนเวียง อ.เมือง จ.น่าน

หญิง

1. นางบุญเจือ เชื้อสาย บ้านน้ำแก่นใต้ ต.น้ำแก่น กิ่งอำเภอภูเพียง จ.น่าน
2. นางศรีทร ดวงมุล บ้านชาวหลวง ต.บ่อสวก อ.เมือง จ.น่าน
3. นางศรีทอน พิมช่อม บ้านพญาวัด ต.คูใต้ อ.เมือง จ.น่าน
4. นางเพลินจิต เมืองพรม บ้านดอนไชยใต้ ต.กลางเวียง อ.เวียงสา จ.น่าน

5. นางกุลาบ ศรีทาแก้ว	บ้านหนองแดง	ต.ทำน้าว	กิ่งอำเภอภูเพียง	จ.น่าน
6. นางขจร มหาสมบุรณ์	บ้านรงหลวง	ต.กองควาย	อ.เมือง	จ.น่าน
7. นางจำเนียร ชาญชัยกรรม	บ้านน้ำแก่นใต้	ต.กองควาย	อ.เมือง	จ.น่าน
8. นางสาวศรีคำ อินสอน	บ้านเชียงราย	ต.คูใต้	อ.เมือง	จ.น่าน
9. นางสาวร้อย คิตติ	บ้านห้วยนา	ต.ทำน้าว	อ.เมือง	จ.น่าน
10. นางคำมี ศรีทะแก้ว	บ้านนาข่อย	ต.ทำน้าว	กิ่งอำเภอภูเพียง	จ.น่าน
11. นางวันดี ไชโย	บ้าน ชมพู	ต. อ้าย	อำเภอเวียงสา	จ.น่าน
12. นางคำมูล สมมิชัย	บ้านห้วยนา	ต.ทำน้าว	กิ่งอำเภอภูเพียง	จ.น่าน
13. นางยุพิน อารินทร์	บ้าน นาข่อย	ต.ทำน้าว	กิ่งอำเภอภูเพียง	จ.น่าน
14. นางคำแพง สารแสง	บ้านนาป้าง	ต.นาป้าง	กิ่งอำเภอภูเพียง	จ.น่าน
15. นางบัวผัน สายตา	บ้านชาวหลวง	ต.สวก	อ.เมือง	จ.น่าน
16. นางสาวกร คำภีร์วงศ์ฤทธิ์	บ้านพวงพยอม	ต.โนนเวียง	อ.เมือง	จ.น่าน
17. นางแสงเดือน อุปะทะ	บ้านนามน	ต.สวก	อ.เมือง	จ.น่าน
18. นางบุญผาย ชงแก้ว	บ้านน้ำลัด	ต.นาป้าง	อ.เมือง	จ.น่าน
19. นางจันทร์สม ทองวิลลา	บ้านสบแก่น	ต.นาป้าง	กิ่งอำเภอภูเพียง	จ.น่าน
20. นางจันทร์แก้ว สงคราม	บ้านเมืองจั้งใต้	ต.เมืองจั้ง	กิ่งอำเภอภูเพียง	จ.น่าน
21. นางสาวรรณา คำมอญ	บ้านนาราชภู	ต.นาซาว	อ.เมือง	จ.น่าน
22. นางทับทิม มุละ	บ้านรงหลวง	ต.กองควาย	อ.เมือง	จ.น่าน

วิธีการคัดเลือกลูกศิษย์

นายคำผาย นุปีง มีวิธีในการที่จะคัดเลือกลูกศิษย์หลายวิธีการด้วยกัน เช่น

1. ดูบุคลิก รูปร่างหน้าตา และความตั้งใจที่อยากจะเรียนรู้
2. ฟังเสียง โดยให้ผู้สมัครร้องเพลงอะไรก็ได้
3. ทดสอบการออกเสียง ความยาวของเสียงโดยใช้ลมหายใจเดียว
4. ดูจากลักษณะของลำคอ (ถ้าคอยาวก็จะรับเข้าเป็นศิษย์)
5. ในกรณีที่เป็นผู้หญิง ต้องเป็นสาวหรือแม่ม่ายไม่มีภาระผูกพัน
6. สังเกตจากการดูลูกกระเดือก ถ้ามีลูกกระเดือกใหญ่เสียงจะดี

3.1.2) การรับศิษย์

ลูกศิษย์ทุกคนจะต้องประกอบพิธีกินอ้อ ซึ่งประกอบไปด้วย ดอกไม้ ธูปเทียน และต้นอ้อ โดยครูจะทำพิธีเทน้ำผึ้งใส่กระบอกต้นอ้อแล้วเสกให้ลูกศิษย์ดื่มทุกคน ในบรรดาลูกศิษย์ที่นายคำผาย ได้อบรมสั่งสอนและติดตามไปแสดงในที่ต่าง ๆ ประมาณ 6 – 8 ปี แล้ว ก็จะแยกตัวออกไปตั้งคณะและรับสั่งสอนลูกศิษย์ของตนเอง ออกไปแสดงในที่อื่นต่าง ๆ แพร่ขยายออกไป ศิษย์ที่เล่าเรียนจบแล้ว และออกไปตั้งวง เเท่าที่จำได้รวม 7 วง มีรายชื่อดังต่อไปนี้

1. นายทองคำ	มาละ	จ.น่าน
2. นายศรีมา	หลวงฤทธิ์	จ.น่าน
3. นายสวึง	ยาชนะ	จ.น่าน
4. นายสมฤทธิ์	สถาอูน	จ.น่าน
5. นายละเอียด	ไผ่งาม	จ.น่าน
6. นายสมศักดิ์	ปิยะสุ	จ.แพร่
7. นายสมาน	บ้านสมุน	จ.น่าน

3.1.3) ด้านการร้อง (ขอ)

นายคำผาย นุปีง ถือได้ว่าเป็นปฎิภาณกร และมีความรู้ในเรื่องต่างๆ อย่างกว้างขวาง แม้เนื้อหาของงานที่จะไปแสดงเพียง 2-3 บรรทัด นายคำผายก็จะสามารถขอขยายความได้เป็นเวลานาน 20-30 นาที ในพิธีการของเจ้าภาพ นอกจากนี้ยังสอดแทรกคติสอนคนตำนานชาดกต่อไปอีกเป็นเวลานาน 2-3 ชั่วโมง

3.1.4) ด้านดนตรี

นายคำผาย นุปีง นอกจากจะเชี่ยวชาญในเรื่องการขอแล้ว ในเรื่องเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการขอ ซึ่งประกอบด้วย สะล้อ และซึงนั้น นายคำผายยังสามารถเสนอแนะการบรรเลงได้ ตลอดจนแนะนำลูกศิษย์ในเรื่องต่างๆ เช่น คุณภาพของเสียงควรใช้ไม้ขนุน ไม้สัก และไม้มะค่า ขนาดควรเล็กใหญ่เท่าใด ตลอดจนการประดิษฐ์ การซ่อมแซมเครื่องดนตรี ซึ่งลูกศิษย์ที่ท่านได้ให้การอบรมสั่งสอนแนะนำได้นำเอารูปแบบไปปฏิบัติจนสามารถสร้างเครื่องดนตรีซึงและสะล้อ ตลอดจนวิธีการเล่นเครื่องดนตรีทั้งสองชนิดและสามารถเขียนเนื้อขอเป็นเอกสารเผยแพร่ ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนในจังหวัดน่านสืบต่อมา สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้จัดพิมพ์เอกสารคู่มือการจัดกิจกรรมส่งเสริมดนตรีไทย เล่ม 3 บทที่ 5

3.2) การพัฒนาปรับปรุง

การขอของล้านนาไทยมี 2 แบบ คือ แบบเดี่ยวและแบบคู่ แบบเดี่ยวเรียกว่า ขอป๊อด เป็นการขอคนเดียว อาจจะไม่ใช้เครื่องดนตรีเลยก็ได้ และแบบคู่เรียกว่าขอแบบมีคู่ถ้อง เป็นการขอโต้ตอบด้วยทำนอง ทำนองระหว่างชายกับหญิง หรือชายกับชาย ซึ่งต้องใช้ดนตรีประกอบ ขณะขอก็จะนั่งฟ้อนไปด้วย

นายคำผาย นูบิง ได้พัฒนาปรับปรุงเพื่อให้เป็นที่สนใจของคนรุ่นใหม่ และให้เหมาะสมกับยุคสมัย แต่ก็ยังคงความเป็นพื้นเมืองล้านนาไว้ คือ

- 1) หลังจากขอพิธีการเสร็จแล้ว ก็จะมีเพลงลูกทุ่งสอดแทรกเพื่อให้ผู้ชมได้สนุกอีกรูปแบบหนึ่ง
- 2) ช่างขอ (ผู้ร้องและนักดนตรี) คัดเลือกเฉพาะวัยรุ่นหน้าตาดี เพื่อสร้างความสนใจแก่วัยรุ่นทั้งหลาย เพราะจากอดีตรูปร่างหน้าตาของช่างขอ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง
- 3) พัฒนาการนั่งฟ้อน เป็นยืนฟ้อน อันเนื่องมาจากเพื่อให้ผู้ชมได้เห็นความสวยงามของท่าฟ้อน โดยเฉพาะการรำ “ฟ้อนเงี้ยว” มาประกอบการขอ

3.1) การใช้ดนตรีในการแก้ปัญหาลังคมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในโอกาสที่แสดงช่างขอส่วนใหญ่ไม่ได้ยึดเอาการขอเป็นอาชีพ หลักเหมือนอาชีพอื่น เพราะโอกาสที่ชอนั้น ขึ้นอยู่กับฤดูกาลและความต้องการของสังคมเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นช่างขอก็คือชาวบ้านทั่วไปธรรมดาดีเอง แต่ได้ทำการฝึกฝนและมีศิลปะในการขอแล้วจึงไปประกอบอาชีพต่างๆ

4) ด้านการแก้ปัญหาลังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ปี พ.ศ. 2500 ได้ร่วมปฏิบัติงานกับทางราชการด้านจิตวิทยา นำคณะขอออกขอตามหมู่บ้าน ตำบลต่าง ๆ เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ ในพื้นที่ภาคเหนือมี จ.ลำพูน จ.แพร่ และ จ.น่าน

ปี พ.ศ. 2534 ไปแสดงของงานบวชต้นไม้ในโครงการอนุรักษ์ป่าชุมชนกิ่ง อ.สันติสุข วันที่ 10 กรกฎาคม 2534

ปี พ.ศ. 2535 ได้เข้าร่วมสัมมนาโครงการพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมกับพระสงฆ์และฆราวาส ณ หอประชุมศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน จ.น่าน ทุกครั้งที่คณะคำผาย นูบิง ไปแสดงที่ใดก็จะสอดแทรกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทุกครั้ง นอกจากนั้นยังอบรมให้แก่วัยรุ่นในเรื่องคุณธรรมด้วย

2.3.5 การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

ตลอด 76 ปี ของชีวิตนายคำผาย นูปีง ได้อุทิศชีวิตและจิตใจให้กับเพลงขอมมาโดยตลอด โดยไม่มีเวลาว่างเว้น นอกจากนั้นยังเป็นผู้ดำเนินการจัดกลุ่มอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านจังหวัดน่าน โดยรวบรวมเยาวชนและผู้สนใจมรฟีกอบบรมสั่งสอน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปะด้านนี้ให้สืบทอดต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

ในการดำเนินงานวิจัยเรื่อง นักคิดท้องถิ่น : นายคำผาย นุปีง ได้จัดลำดับการดำเนินงานและรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1. ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

3.1.1 การหางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าหางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณศิลป์ที่แสดงออกทางดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือ อาทิเอกสารวิชาการชุดล้านนาศึกษา, ดนตรีพื้นบ้านล้านนา, หนังสือศิลปินแห่งชาติ, ประวัติศาสตร์เมืองน่าน ฯลฯ ซึ่งเป็นงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ แล้วนำมาเรียบเรียงทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2

3.1.2 การหาสนามในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ บ้านของศิลปินแห่งชาติ นายคำผาย นุปีง และบ้านของลูกศิษย์นายคำผาย นุปีง อาทิ บ้านของนายสวิง ยาระนะ บ้านของนายประดิษฐ์ เสนจอม และบ้านของลูกศิษย์คนอื่น ๆ ซึ่งสถานที่ตั้งของทุกบ้านที่ไปเก็บข้อมูลตั้งอยู่ที่กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

3.1.3 การเตรียมสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ออกแบบสอบถามและได้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง และได้ออกเก็บข้อมูลภาคสนามร่วมกับผู้บันทึกเทปวิทัศน์อีก 1 คน อุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลได้แก่ เครื่องบันทึกเทปคลาสเซ็ท เครื่องบันทึกวิทัศน์แบบฟอร์มการสัมภาษณ์

3.2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม

3.2.1 ได้ดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ที่บ้านของศิลปินแห่งชาติ นายคำผาย นุปีง โดยได้ให้นายคำผาย นุปีง เล่าเรื่องราวของเพลงขอ ประวัติความเป็นมา การเรียนขอ การถ่ายทอด และให้นายคำผาย นุปีง ขับขอมทำนองต่าง ๆ พร้อมทั้งได้ทำการบินทักเสียงลงในเครื่องบันทึกเสียงและเครื่องบันทึกวิทัศน์

3.2.2 เก็บข้อมูลภาคสนามจากบ้านของลูกศิษย์นายคำผาย นุปีง ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดการขับขอมจากนายคำผาย นุปีงโดยตรง ได้แก่บุคคลดังต่อไปนี้

- นายสวิง ยาระนะ
- นายประจักษ์ กาวี

- นายประดิษฐ์ เสนจอม
- นางสาวร้อย คิคคี
- นายวิเศษ แก้วศรีวงศ์

3.3. การรวบรวมงานวิจัย

3.3.1 ถอดเทปที่ได้จากการสัมภาษณ์นายคำผาย นุปีง และลูกศิษย์ท่านต่าง ๆ ที่ได้ไปเก็บข้อมูลมา โดยจำแนกออกเป็นหัวข้อต่างๆ เช่น ประวัติบุคคล ประวัติการศึกษา ประสบการณ์การขอ การเรียนรู้และการถ่ายทอด เนื้อเรื่องขอต่างๆ โดยนำเพลงขอมาวีเคราะห์ในงานนี้จำนวน 7 เพลง

3.3.2 ถอดเทปในส่วนของเพลงขอที่ได้จากนายคำผาย นุปีง และผู้วิจัยได้อธิบายเนื้อความจากภาษาขอพื้นบ้าน เป็นสำนวนภาษาไทยกลางเพื่อสื่อความหมายให้อ่านได้เข้าใจในชัดเจนขึ้น

3.3.3 ศึกษารายละเอียดจากเทปวิดิทัศน์ที่เก็บมาจากภาคสนาม เพื่อศึกษาทำนองขอ ทำทางการฟ้อน ทำทางการเปล่งเสียง ตลอดจนบริบทต่างๆ ที่ปรากฏในวิดิทัศน์

3.4. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.4.1 วิเคราะห์สาระที่ได้จากงานขอของนายคำผาย นุปีง ซึ่งจากทำนองขอ 7 ทำนอง สามารถแบ่งหัวข้อวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

- 3.4.1.1 ขอบวชนาค
- 3.4.1.2 ขอขึ้นบ้านใหม่
- 3.4.1.3 ขอปิ่นฝ้าย
- 3.4.1.4 ขอพระลอ
- 3.4.1.5 ขอถามปัญหา
- 3.4.1.6 ขอฉลองโบสถ์
- 3.4.1.7 ซองานศพ

3.5. การนำเสนอข้อมูล

การนำเสนอข้อมูลได้แบ่งตามประเภทของขอและทำนองของขอ พร้อมทั้งอธิบายเนื้อหาของขอด้วยภาษาไทยกลาง และวิเคราะห์สาระัตถะที่ได้จากงานขอและทำนอง ซึ่งจากงานวิจัยชิ้นนี้ได้ประเภทของขอและทำนองขอต่าง ๆ ดังนี้

3.5.1 นำเสนอแนวความคิดที่เกิดจากบทขอต่างๆเช่น

- 3.5.1.1 ขอชวนชานาค
- 3.5.1.2 ขอขึ้นบ้านใหม่
- 3.5.1.3 ขอปิ่นฝ้าย
- 3.5.1.4 ขอพระล่อ
- 3.5.1.5 ขอถามปัญหา
- 3.5.1.6 ขอฉลองโบสถ์
- 3.5.1.7 ของานศพ
- 3.5.1.8 ขอเสเลเมา

3.5.2 ประเภทจ้อย

- 3.5.2.1 จ้อยแ้วสาว
- 3.5.2.2 จ้อยมะนาวล่องโง
- 3.5.2.3 จ้อยม้าย่าไฟ
- 3.5.2.4 จ้อยนายเฮย

3.5.3 ประเภทคำว

- 3.5.3.1 คำวแ้วสาว

3.5.4 ประเภทอ้า(ร่า)

- 3.5.4.1 อ้าบอไฟ
- 3.5.4.2 อ้าซ้างเรวาวัน

บทที่ 4

ขอพื้นบ้าน จังหวัดน่าน

ขอพื้นบ้านนับได้ว่ามีความสัมพันธ์ควบคู่กับวิถีชีวิตชาวบ้าน ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของไทยตั้งแต่ในอดีต แม้ว่าในปัจจุบันอาจเลื่อนจากวิถีชีวิตไปบ้าง เพราะการเข้ามาของอารยธรรม และเทคโนโลยีของคนตะวันตก ที่เข้ามาครอบงำอยู่ก็ตาม แต่คนในพื้นที่ก็ยังหาฟังได้ไม่ยากนัก เช่น ในงานบวชนาค งานขึ้นบ้านใหม่ งานประเพณีเทศกาลต่างๆ นอกจากนั้นในโอกาสสำคัญๆ เช่น ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา มักจะมีคณะขอขับชอถวายพระพร บางแห่งใช้คนตรีพื้นบ้านประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ การไหว้ผีบรรพชน การเข้าทรง

นอกจากนั้นบางกลุ่มก็นำมาเล่นตามอรัยาศัย คนตรีพื้นบ้านประกอบการขับชอ จังหวัดน่าน ประกอบด้วยเพลงบรรเลง และการขับชอ ดังนี้

1. คนตรีประเภทบรรเลง หมายถึง เพลงบรรเลงที่ใช้ประกอบการฟ้อนเงี้ยว หรือบรรเลงเพื่อความสนุกสนาน ได้แก่ เพลงแม่ม้ายก้อม แม่ม้ายเครือ ถ้ายี่หลงถ้ำ ปั่นฝ้าย ชอพม่า กล่อมนางนอน ฯลฯ
2. เพลงขอพื้นบ้าน หมายถึง การขับขอเป็นทำนองกลอนสด หรือแบบท่องจำ ได้แก่ ชอล่องน่าน ชอแดดเมืองน่าน ชอลับแล ชอพม่า ชอปั่นฝ้าย ฯลฯ

4.1 ความหมายของชอ

ชอ เป็นเพลงพื้นบ้านของภาคเหนือ 8 จังหวัด คือ แพร่ น่าน ลำพูน ลำปาง พะเยา เชียงราย เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน ปรากฏในบางท้องถิ่นต่างจังหวัด หรือในท้องถิ่นที่มีคนพื้นบ้าน ที่เรียกตนเองว่า คนเมือง หรือคนพื้นเมือง อาศัยอยู่ การเรียกชื่อชอ วงชอ คณะชอ หรือช่างชอ ก็อาจมีความหมายที่แตกต่างกันออกไป เช่น

วงชอ หมายถึง การขับชอที่กำลังบรรเลง โดยมีผู้ชอและผู้เล่นดนตรีประกอบเป็นชื่อเรียกของคนพื้นเมืองในลักษณะภาษาพูด

คณะชอ หมายถึง การรวบรวมศิลปินผู้ขับชอผู้เล่นดนตรีมาผสมวง เล่นวงสละล้อ ซึ่ง และชอ หรือมักเรียกกันในภาษาเขียนหรือเรียกกันแบบสากล ซึ่งจะใช้ในทางวิชาการมีการบรรเลงและการขับชอ ก็มักเรียกว่า "คณะชอ"

ช่างขอ หรือจ้างขอ หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่การจับขอ การจับขอนั้นมีลักษณะ 2 ลักษณะที่นิยมเรียกว่า ซอชิง และซอปี

ซอชิง เป็นวงดนตรีพื้นบ้านวงสะล้อ ซอ ซึง ที่มีผู้เล่นประมาณ 6-7 คน ประกอบด้วยจับซอชาย 1-2 คน ผู้จับซอหญิง 2-3 คน นักดนตรีดีดปิ่น (ซึง) 1-2 คน และนักดนตรีสีสะล้อ 1 คน

ซอปี เป็นวงดนตรีพื้นบ้าน ที่มีผู้เล่นประมาณ 6-7 คน ประกอบด้วยผู้จับซอชาย 1-2 คน ผู้จับซอหญิง 1-2 คน นักดนตรีดีดซึง 1 คน และนักดนตรีเป่าปี่ซุม (จุ่ม) 4-5 คน

4.2 ประวัติและความเป็นมาของการจับขอ

พ่อครูไชยลังกา เครือเสน ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงดนตรีพื้นบ้าน ปี 2530 กล่าวว่า " ความเป็นมาของซอนั้น เฒ่าพ่อ เฒ่าแม่ เล่าให้ฟังว่าเกิดมาจากการเลี้ยงผี เลี้ยงผีทุ่งนา ผีไร่ผีสวน ผีบ้าน ผีเมือง การบนบานศาลกล่าว " การเลี้ยงผีเป็นพิธีกรรมของบรรพชนที่สืบทอดกันมาตามวิถีความเป็นอยู่ ผีที่ชาวบ้านเชื่อกันว่า ช่วยคุ้มครองชีวิตความเป็นอยู่ให้เป็นสุขสบาย และคุ้มครองรักษาลูกหลาน ได้แก่ ผีบ้าน ผีเรือน ผีปู่ ผีย่า ผีที่ดูแลพืชไร่ ที่ช่วยให้การเพาะปลูกเจริญงอกงาม ได้แก่ ผีไร่ ผีสวน ผีทุ่ง ผีนา ฉะนั้น การเลี้ยงผีแต่ละครั้งมักจะนำเอา กล้วย หมู ไก่ ไข่ นำมาประกอบอาหารถวายทานให้แก่สิ่งที่ตนเองนับถือ

ความเชื่อที่เกิดจากการเลี้ยงผี

การเลี้ยงผีเป็นการเชิญผีกินข้าวปลาอาหาร ของคาวหวาน เหล้า การเชิญผีโดยใช้คนเป็นตัวแทนเรียกว่า ข้าวจ้ำ จะพุดรำพึง รำพันเชิญผีต่างๆ มารับของกินของท่าน ข้าวจ้ำจะเสี่ยงทายสื่อสารการตอบรับของผี โดยการว่าไม้ ที่ทำขึ้นเท่ากับหนึ่งวาของตนเอง เมื่อกระทำการรอบแรกผียังไม่มา ก็พยายามสรรหาคำพุดเชิญผีที่สอดคล้องใส่ทำนองเข้าไป ผู้มาร่วมพิธีก็ปรบมือ เคาะไม้ เคาะหิน ประกอบจังหวะตาม สำนวนลีลาทำนองของการรำพึงรำพันเชิญผีนั่น มีความไพเราะนุ่มนวลมีความสอดคล้องกัน ในที่สุดผีก็มา เมื่อผีมาแล้วก็มอบของกินต่างๆ แบ่งให้ผี และขออนุญาตเอาอีกส่วนหนึ่งมาประกอบอาหาร เลี้ยงลูกหลานญาติพี่น้อง

ความเชื่อที่เกิดจากการละเล่น

การกินเลี้ยงก็มีการขับร้อง ฟ้อนรำกันในวงเหล้า ผู้ฟังผู้พบเห็นเกิดความซาบซึ้งในอารมณ์ก็จดจำไปเผยแพร่ดัดแปลง เป็นเนื้อร้องทำนองตามถนัด พอถึงงานประเพณี งานพิธีกรรมต่างๆ ก็นำมาร้องรำกันนำเอาเรื่องราวตำนาน เช่น วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา การบวชนาค กลืน ผ้าป่า จึงจดจำสืบทอดกันมาเป็นบทขอในปัจจุบัน

นายคำผาย นุปีง ศิลปินแห่งชาติ กล่าวว่า ประวัติความเป็นมาของซอนั้น ก็ได้รับการบอกเล่าจากนายไชยลังกา เครือเสน ในทำนองเดียวกัน เพราะท่านเป็นครูสอนขอให้ แต่มีส่วนที่เพิ่มเติมให้ คือ ประวัติของในจังหวัดน่าน พ่อคำผายเล่าว่า เมื่อครั้งพระยาภูคา เป็นผู้สร้างเมืองปัว (อำเภอปัว ปัจจุบันห่างจากตัวจังหวัด 76 กม.) หลังจากเป็นผู้นำในการสร้างเมืองจนสำเร็จลุล่วงแล้ว ก็ได้เปลี่ยนชื่อเมืองปัว เป็น เมืองวรรณคร ประชาชนก็ได้ยกย่องแต่งตั้งพระยาภูคาขึ้นปกครองเมืองวรรณคร

ต่อมาพระการเมืองได้ย้ายเมืองลงมาทางทิศใต้ เนื่องจากประสบภัยบ้านเมืองแห้งแล้ง จึงได้ย้ายเมืองโดยการล่องแพตามแม่น้ำน่าน มีทั้งหมด 7 ลำ 7 ขบวน สำหรับขบวนที่ 7 เป็นแพของคณะศิษย์ ดึกกลอง มีการร้องรำทำเพลงสนุกสนาน มีชายหญิงคู่หนึ่งชื่อว่า ปู่คำมา ย่าคำปี่ นับเป็นช่างขอกู่แรกของเมืองน่าน ได้ขับร้องบรรยายความในใจ ความอาลัยอาวรณ์ ที่ต้องจากบ้านเกิดเมืองนอน คิดถึงญาติพี่น้องตลอดจนถึงฐานบ้านช่อง นอกจากนั้นยังได้ขับชอบรรยายธรรมชาติอันงดงามของสองฝั่งแม่น้ำน่าน โดยมีช่างปี่น ช่างสะล้อ ช่างฆ้องกลอง คีตลีลิตีเป่ากันอย่างสนุกสนาน จึงเกิดขอล่งน่านตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

4.3 ลักษณะของขอมือเมืองน่าน

4.3.1 ลักษณะของขอ

การขับชอหรือการซอนั้น ถ้าแบ่งตามลักษณะการแสดงออกมาโดยทั่วไป ได้แก่ ขอด้น และชอแบบท่องจำ

ขอด้น เป็นการชอที่น่าเอาเค้าโครงเรื่องต่างๆ ที่คิดโดยใช้คติปฏิภาณ ลำดับเรื่องราวเป็นกลอนสด คล้ายกับลำตัดของทางภาคกลาง ที่แตกต่างกันก็คือ ขณะขับชอ คนตรีซึ่ง และสะล้อ ปี่จะดำเนินทำนองตามเนื้อร้องทุกประโยค แม้แต่ช่วยช่วงเว้นวรรคเสียงคนตรีก็รับสอดแทรกตลอดเวลา ชอประเภทนี้ ได้แก่ เรื่องชอพุทธประวัติ, ชอบวชนาค, ชอขึ้นบ้านใหม่, วันสำคัญต่างๆ ประเพณี ขนบประเพณี หรือเรื่องราวเหตุการณ์ในปัจจุบัน

ชอท่องจำ เป็นการชอที่มีเนื้อเรื่องแน่นอน ทุกวงขับชอเหมือนกัน เพราะใช้เนื้อหาเรื่องราวเดียวกัน ได้แก่ ชอพระลอ ชอพม่า ชอเจ้าสุวัตร-นางบัวคำ ชอปั่นฝ้าย ชอก้อม (ชอสั้นๆสำหรับฝึกช่างชอใหม่) นิยมชอเล่นในวงชาวบ้านที่เริ่มฝึกใหม่ หรือชอสนุกสนานตามเทศกาลต่างๆ ของท้องถิ่น

ขอด้นและชอท่องจำ ศิลปินชาวบ้านจะใช้ภาษาท้องถิ่นของตนเอง ขับชอออกมาในลักษณะพรรณนา เกี่ยวพาราตี ได้ตอบซักถาม ระหว่างชายหญิง แล้วยังสอดแทรกแนวคิด คติสอนใจ นิทาน พุทธประวัติ ขนบประเพณี วิถีชีวิตชาวบ้าน ถ้าตั้งใจฟังติดตามตลอดและฟังภาษาท้องถิ่น

เข้าใจ จะมีความซาบซึ้งในบทขอ ที่แฝงด้วยจิตวิญญาณของศิลปินที่ถ่ายทอดออกมา ในลักษณะของเสียงสละลือ ขอ ซึ่ง

4.4 ประเภทของทำนองขอ

ทำนองขอของล้านนาไทยนั้น ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่ามีกี่ชนิด หรือกี่ทำนอง แต่จากการศึกษาและได้สอบถามศิลปินขอพบว่า มีทำนองขอต่างๆ ประมาณ 14 ทำนอง ซึ่งเป็นทำนองที่นิยมนำมาขับขอ และยังมีปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้

ประจักษ์ กาวิ (2541) กล่าวในรายงานการสำรวจข้อมูลศิลปินขอ ภาคเหนือ 8 จังหวัดตอนบน โครงการสืบสานดนตรีพื้นบ้านประกอบการขับขอ ได้กล่าวไว้ดังนี้

ทำนองขอล้านนาไทยแบ่งตามทำนองขอได้ 14 ทำนอง

1) ทำนองละม้ายเชียงแสน

นิยมนำมาใช้ในการขึ้นต้นขอครั้งแรก บางแห่งเชื่อว่าเป็นทำนองแม่บท เป็นครูของทุกทำนอง หมายถึง เมื่อเริ่มต้นขอคำร้องหรือเนื้อร้อง มักใช้คำคม สุภาษิต ที่มีความหมายลึกซึ้ง เช่น บทขอของนายคำผาย นุปีง ดังนี้

" หงส์... คอคำมันจางนำเอาหนังสือสาร.....น้องเฮย

มันเป็นคนใช้ของเจ้ากุมาร นำไปส่งนงคราญ.....แม่นางสาวน้อย

ว่าแสงตะวันสุริยันอำห้อย แม่สาวน้อยก้อยฟัง

ยังบาบาทนี้ข้าจะเล่าไขปิ่น ขอมารับฟังต่อไปอย่างนั้น "

เมื่อชอบบทนี้แล้วก็ขอทำนองคาคำนาค่อ เป็นเรื่องราว นอกจากนี้ยังสามารถใช้ขอละม้ายเชียงแสน ขอในเรื่องอื่นๆ ได้อีก เช่น

" เสี่ยง....แมงว้างแมงเอย มันอยู่ในป่าดงไพร

มันจับกิ้งไม้ตายขาน.....น้องเฮย.....บทนี้จักไขกังาม

ก้อยฟังเตื่อนาง เหวบางอีน้อง.....

จะเก็บกำเอยเอาไว้ในห้อง มาปะปิ่นน้องมิงงาน

สิบนิ้วนบเคารพขอสาน เคารพท้าวตานวงวานปิ่น้อง

2) ทำนองขึ้นเชียงใหม่

นิยมมากในจังหวัด เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน ใช้ปี่จุ่ม ประกอบดำเนินเรื่องราวต่างๆ

3) ทำนองซอดาดแพร่

เป็นทำนองที่คล้ายกับทำนองขึ้นเชียงใหม่ คนตรีที่ใช้เป็น สะล้อ ซึ่ง นิยมเล่นในจังหวัดแพร่ น่าน

4) ทำนองเพลงเงี้ยวหรือเสเลมา

เชียงใหม่มักเรียกเพลงเงี้ยว แต่น่านเรียกเสเลมา ถ้าเป็นซอปีจะช้าตอนจบ 2 ครั้ง แต่ถ้าเป็นซอชิงเมืองน่านไม่นิยมซ้ำ

5) ทำนองเพลงอื้อ

จังหวัดน่านมักเรียกซอดำรายา ทำนองอื้อเป็นทำนองที่แต่งเนื้อร้องได้ง่าย มักแต่งจากธรรมเนียมทาน เช่น ดาววิไถ่น้อย คำลาปอย เป็นต้น

6) ทำนองพม่า หรือเจ้าสุวัตร-นางบัวคำ

ทำนองนี้ได้้นำเรื่องเจ้าสุวัตร-นางบัวคำ มาแต่งเป็นซอ ทางซอปีเรียกทำนองนี้ว่า ซอพม่า เพราะเนื้อหาของซอตะโถ่งเต่ง มีคำว่า "พม่า" อยู่

7) ทำนอง ซอปันฝ้าย

เป็นที่รู้จักมาก เพราะซอเป็นทำนองของการลำดับการทอดผ้า และยังซอในทางสองแง่สองง่ามได้ด้วย

8) ทำนองซอพระลอ

เป็นซอที่ไพเราะ มีระดับเสียงสูงต่ำอ่อนช้อย มักใช้ในการทอดพระเกียรติ ชมธรรมชาติ ป่าเขาลำเนาไพร

9) ทำนองซอพม่า

ทำนองคล้ายซอเจ้าสุวัตร –นางบัวคำ พ่อครูไชยลังกา เครือเสน เป็นผู้แต่งจึงนิยมนำเล่นกันแถบจังหวัดแพร่ น่าน

10) ทำนองซอเพลงจะปู่

จังหวัดน่านเรียกว่า " จักกัก " มาจากทำนองซอของไทยล้านนาเผ่าหนึ่ง มีลีลาอ่อนหวาน นุ่มนวล

11) ทำนองซอยืน

เป็นซอที่เกิดขึ้นไม่นานประมาณ 60 ปี เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเชียงใหม่ พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ให้เจ้าสุนทรพจนกิจ กวีประจำคุ้มแต่งขึ้น เพื่อขอรับเสด็จ ทำนองแปลกกว่าซออื่นๆ

12) ทำนองซอลับแล หรือมักเรียกกันว่า ลับแลง

มักใช้ซอนี้ในโอกาสอำลา อวนพร ทำนองน้อยเนื้อต่ำใจ มักซอในตอนเย็น หรือยามแลง จึงเพี้ยนมาเป็นลับแลง

13) ซอมะกึ่งมะกำง

เป็นซอสั้นๆ หรือเรียกว่า "ซอก้อม" ใช้ขัดจังหวะในการซอเรื่อง เพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ เมื่อจบซอก้อม ก็ดำเนินเรื่องต่อไป

14) ซอล่องน่าน

เป็นซอที่รู้จักแพร่หลายสามารถใช้ดำเนินเรื่องราวได้อย่างดีมีการนำมาดัดแปลงมากมาย เป็นทำนองซอง่ายๆ

4.5 การสืบทอด ซอพื้นบ้าน

4.5.1 การขึ้นครูซอ

การขึ้นครูซอ หมายถึง การเริ่มต้นขับซอในแต่ละงาน หัวหน้าวงซอเป็นผู้ทำหน้าที่ขึ้นครู หรือไหว้ครู เพื่อลบล้างบาปถึงบุญคุณของครูบาอาจารย์ที่ได้สั่งสอนมา การขึ้นครูซอหัวหน้าคณะซอ จะแนะนำให้เจ้าภาพเตรียมสิ่งของ และอุปกรณ์ต่างๆ ได้แก่ หมาก 1 ห้ว, พลุ 1 มัด, เทียนเล็ก 8 คู่, เทียนเล่มใหญ่ 1 คู่, เทียนกลาง 1 คู่, ดอกไม้ขาว – แดง – เหลือง, เหล้า 1 ขวด, ข้าวสาร 1 กระป๋อง, และเงิน 36 บาท พร้อมกับรายชื่อผู้จัดงาน และรายชื่อญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว

วิธีการขึ้นครูซอ เริ่มจากศิลปินคิดซึ่ง สีสละสลวยเพลงซ้าๆ เช่น เพลงถาฮิหลงถ้ำ ที่บรรเลงด้วยเสียงแผ่วเบา หัวหน้าวงยกขันบูชาขึ้น กล่าวคำรำลึกถึงครูบาอาจารย์ สำหรับคำกล่าวของพ่อครูคำผาย นุปีง กล่าวไว้ว่า

"ขอเชิญครูบาอาจารย์ที่สั่งสอนแนะนำ ตลอดครูพักลักจำ จูงมาสั่งสอนอุตสาหะ ขออาราธนาพระศรีสรรเพชญ์ เสด็จมาอยู่เกล้ากระหม่อม ขอเชิญพระพรหมมาอยู่บ่าซ้าย ขอเชิญพระนารายณ์มาอยู่บ่าขวา ขอเชิญพระแม่คงคามมาเป็นน้ำลาย ขอเชิญพระพายมาเป็นลมปาก ขอเชิญพญานาคมาเป็นสร้อยสังวาลย์ ขอเชิญพระกาพมาเป็นหัวใจ แม้ผู้ข้าพเจ้าจะได้แสดงการรำรอยจ้อยซอ ก็ขอฮือมีความสำเร็จลุล่วงด้วยเทอญ โอม สิทธิการิยัง กะรัง โอมสวาโหมติต"

คำกล่าวของพ่อครูคำผาย นุปีง ได้เริ่มต้นจากการอันเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเพื่อมาเป็นขวัญกำลังใจ นอกจากนั้นยังเชิญสิ่งที่มีมนุษย์นับถือ เช่น พระพุทธรเจ้า พระพรหม พระนารายณ์ พระแม่คงคา พระพาย พญานาค และพระกาพ นับเป็นความเชื่อที่อ้างอิงเอาสิ่งต่างๆ เพื่อเป็นกุศโลบาย

ให้คณะเกิดความศรัทธา ความตั้งใจ การใช้สติปัญญาด้วยความรอบคอบ และยังสร้างขวัญกำลังใจให้คณะของตนด้วย

4.5.2 การสืบทอดการขับซอ

การสืบทอดการขับซอ การเล่นเครื่องดนตรีพื้นบ้านวงสะล้อ ซอ ซึง พ่อคำผาย นุ่ปิง มีวิธีการถ่ายทอดให้ลูกศิษย์ที่เริ่มต้นฝึกหัดขับซอ และเล่นดนตรีด้วยการกินอ้อ

การกินอ้อ คือ การนำเอาน้ำผึ้งเทลงในลำต้นอ้อ แล้วเป่าคาถาเพื่อให้ลูกศิษย์ดื่ม เมื่อดื่มแล้วก็ขับลำอ้อทิ้งไปด้านหลัง วิธีการนี้เชื่อว่า ถ้าผู้ใดได้กินอ้อแล้วจะมีความจำดี เพราะคำว่า "อ้อ" นี้หมายถึง ต้นไม้ชนิดหนึ่งคล้ายต้นไผ่ แต่มีขนาดเล็กกว่า ลำต้นเป็นปล้องกลวง บางชาวบ้านเชื่อว่าลักษณะของต้นที่เมื่อโดนลมพัดก็ไม่หัก เมื่อถูกแม่น้ำพัดพาก็คงทน และที่สำคัญคือ ลำกล้องต้นอ้อตัดขนาดเท่าขนาดเท่านิ้วชี้ บรรจุน้ำผึ้งให้เต็ม เมื่อครูที่สอนร่ายมนต์คาถาแล้ว ก็ดื่มน้ำผึ้งให้หมดแล้วใช้ฟันขบต้นอ้อให้แตกดังเปาะแล้ว ความรู้จะได้แตกฉาน เสร็จแล้วโยนต้นอ้อข้ามศรีษะไปด้านหลัง ทำให้สติปัญญาผู้ดื่มมีสมาธิ ความจำดี

เครื่องดนตรีประกอบการซอ

“...เรื่องดนตรีพื้นบ้านสมัยก่อนสี่ซอ สี่สะล้อ ปีน (ซึง) ก็จะใช้สายทอง (สายทองเหลือง) จะมีผู้เฒ่าผู้แก่มาคิด ถ้าจะซอจะต้องมีสะล้อมีซึงขึ้นก่อน สมัยพ่อคำผายซอมา คนคิดสะล้อซอซึงมีมาก แต่คนเหล่านั้นตายไปหมดแล้ว ต่อมาก็เอาลูกหลาน คนบ้านเดียวกันมาฝึกหัด สืบสานต่อกันไป มีหลายที่หลายแห่ง ไปตามต่างจังหวัดก็มีเช่น จังหวัดพะเยา และในจังหวัดน่าน...”

ความเห็นเกี่ยวกับวงดนตรีพื้นบ้านวงสะล้อ ซอ ซึง “...รับรองว่าสะล้อ ซอ ซึง ไม่มีวันสูญหายแน่ แต่ซออาจจะเบาบางลงไปบ้าง เพราะไม่มีคนมาหัด สมัยนี้เด็ก ๆ หรือนุ่มสาว ไปเข้าโรงเรียนกันหมด...”

“...สมัยก่อนนั้นคนไม่ค่อยเข้าโรงเรียนก็มี หรือเข้าไปถึง ป . 4 ก็ออกมาหัดซอ สมัยนี้เรียนขึ้นไปเรื่อย ๆ ม . 1 ม.2 ม.3 – ม.6 จบแล้วบางคนก็เป็นสะล้อ ซอ ซึง บางคนก็ไปเรียนต่างจังหวัด สูงไปเรื่อย ๆ จะหาคนมาฝึกมาซอกก็ไม่ค่อยมี ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องไปสอนในโรงเรียน ปัจจุบันครูอาจารย์ก็ตั้งเป็นกลุ่มฝึกสอนขึ้นมา พ่อคำผายว่า ศิลปะพวกนี้รับรองไม่สูญหายแน่นอน จะสืบสานกันไปเรื่อย ๆ ...”

เริ่มเรียนรู้การขอครั้งแรก

“...สมัยก่อนนั้นการขอยืมการขอไม่มีใครสนใจ ตอนนั้นอายุประมาณ 12 – 13 ปี มีคนเฒ่าคนแก่เขาทำงานบุญ บวชนาค ขึ้นบ้านใหม่ ก็ไม่เห็นเขาเอาอะไรมาเล่นสมโภช มีแต่เขาไปหาช่างซ่อมมาเล่น มีผู้หญิง 1 คน ผู้ชาย 2 คน บางทีผู้หญิง 2 คน ผู้ชาย 2 คน มาขอ มีทั้งตกลงขยี้กันให้คนนิยมชมชอบ มีการฟ้อนการรำในงานซื้อสำคัญคือ ไปขอที่เขาว่าชอกัน สมัยนั้นเขาเอาผ้าต้องผ้าต้องเป็นคำเรียกของเชียงใหม่ ผ้าหัวเป็นคำของเมืองน่าน ผ้าขาม้าเป็นภาษากลาง เขาเอาผ้าหัวหรือผ้าขาม้า มาดพกหัวแล้วใส่เสื้อดำคอเฮง แล้วแสดงการขอ มีการขอหยอกล้อกัน แล้วก็มีการขอแก้ พ่อคำผายเป็นคนสนใจเรื่องการขอ คนรุ่นเดียวกับพ่อคำผายไม่มีใครสนใจ จึงไปนั่งฟังเขาขอแล้วเอามาคิดเอง แล้วลองขอเหมือนที่เขาชอกัน คนเฒ่าคนแก่เขาได้ยิน ก็นิยมชมชอบแล้ว ชมว่าความจำดี เวลาไปขอมมีคนนิยมชมชอบ มีคนให้กำลังใจ มีคนเอาเงินมาให้ครั้งละ 1 – 2 สตางค์ การที่เขาเอาเงินมาให้นั้นชาวเหนือเรียกว่า ดานจ้างขอ ในปัจจุบันเรียกว่า ให้รางวัลจ้างขอ พอเขาให้รางวัลแล้วต้องอวยพรให้เขา คำอวยพรนั้นจะต้องเป็นคำกลอนบทขอ ตั้งแต่นั้นมาก็โด่งดังด้วยผู้ฟัง ไม่ได้โด่งดังด้วยคนขอ แล้วคนขอจะให้คนนิยมชมชอบได้อย่างไรก็แล้วแต่คนขอจะคิด คิดว่างานนี้เป็นงานมงคลต้องขอให้ถูกใจเจ้าภาพ ที่เชิญแขกมาในงาน เช่น ขึ้นบ้านใหม่ บวชนาค คนขอจะเป็นตัวแทนของเจ้าภาพแล้วขอให้เพราะให้ถูกใจคนฟัง ที่นี้คนฟังก็จะพอใจนิยมชมชอบจะถามว่าเป็นคนที่ไหน ชื่ออะไร เจ้าภาพก็จะบอกชื่อที่อยู่ของคณะขอ ผู้ฟังก็จดที่อยู่เอาไว้ เวลาเขาจัดงาน พ่อคำผายไม่ได้โอ้อวดหรือยกยอตัวเอง คนอื่นชอบมายกยอพ่อคำผายเอง เมื่อมีคนนิยมชมชอบและมีคนยกย่อง เราจะต้องมีวิชาปัญญาหาเรื่องที่จะมาขอ คนที่ขอบฟังจะฟังเรื่องธรรมดา คนสมัยก่อนจะขอบฟังเรื่องธรรมะมากกว่าเรื่องอื่น ธรรมะเรื่องพระพุทธเจ้า คนเฒ่าคนแก่ขอบฟังเรื่องธรรมะ คนหนุ่ม - คนสาวจะขอบฟังชอกเกี่ยวพาราตีหยอกกัน ...”

ลูกศิษย์ที่ประดิษฐ์เครื่องดนตรีสะล้อก๊อปคนแรก

นายคำผาย นุปีงเล่าเกี่ยวกับการรับลูกศิษย์คนหนึ่งชื่อ นายสวิง ยาระนะ เป็นช่างที่มีฝีมือดีคนหนึ่ง ปัจจุบันเป็นหัวหน้าวงชอคณะจันต๊อบ มีความสามารถขอได้ ประดิษฐ์เครื่องดนตรีได้ เครื่องดนตรีที่คิดทำขึ้นคือสะล้อก๊อป(สะล้อมีนมเหมือนจะเข้) การรับเข้าเป็นลูกศิษย์นั้นได้รับการฝากจากนายแสง ยาระนะ บิดาของนายสวิง วิธีการนำมาฝึกชอกคือพาไปขอตามงานต่างๆ การเรียนรู้อาศัยการสังเกต การเข้าร่วมวงชอ เมื่อยามว่างก็จับปี่มาดีด เมื่อกลับมาบ้านก็ช่วยทำงานได้แก่ ช่วยทำนา ทำไร่ พักอาศัยกิน หลับนอนอยู่บ้านนายคำผายเป็นระยะเวลา 5-6 ปี

ลูกศิษย์ที่ขอได้ดีที่สุด

ลูกศิษย์ที่ได้ร่วมงานกันมาหลายคน ผู้ที่สามารถจดจำทำนอง เนื้อร้องได้มากที่สุด คือ นายสมศักดิ์ ช่อแก้ว จังหวัดแพร่ ที่มีความสนใจเป็นพิเศษฝึกฝนอยู่ตลอด สำหรับคนอื่นนั้นไม่ได้มาฝึกเพิ่มเติม ก็มักมีปัญหาตามมาคือประชาชนไม่ค่อยยอมรับ แต่ยังมีอีกกลุ่มหนึ่งที่มาปรึกษาเป็นครั้งคราวเมื่อจะไปอัปเดตออกรายการสถานีวิทยุโทรทัศน์ ก็ได้มาขอคำปรึกษาคือนายสีมา หลวงฤทธิ์

การเตรียมตัวขอบันทึกเสียงออกรายการสถานีวิทยุ

การเตรียมตัวการขอเพื่อบันทึกเสียงตามสถานีวิทยุหรือ โทรทัศน์ ต้องเดินทางไปต่างจังหวัดเพื่อศึกษาค้นคว้าการศึกษาค้นคว้าได้อาศัยครูบา ซึ่งเป็นพระรูปหนึ่งในจังหวัดลำปาง เช่น เมื่อครั้งห้างไชยศิลป์ จังหวัดลำปางว่าจ้างให้ไปอัปเดตขอเพื่อโฆษณาผงแดงอินแขวน การศึกษาค้นคว้าคือการไปหาซื้อตำราพิบสา ใบลาน เรื่องธรรมะ นิทานพื้นบ้าน เรื่องที่ขอสมัยนั้นคือ อุปคุต ท้าวทั้งสี่ แม่ธรณีมาจากที่ไหน เอ็นใหญ่มีกี่ร้อยเอ็นน้อยมีกี่พัน ใส่ในมีกี่ขด นมหน้าอกมีกี่รู ผมบนหัวมีกี่เส้น ขอประเภทที่เป็นนิทานได้แก่เรื่องจำปาสีด้น เรื่องพระเวชสันดร เรื่องละอองขนไก่ เมื่อได้อ่านตำรา จากหนังสือธรรมะ นิทานพื้นบ้าน ช่างซอกก็จดจำเนื้อเรื่อง คติสอนใจ สามารถนำมาขอสอดแทรกในขณะที่ขอได้ เพราะการไปเตรียมตัวบันทึกเสียงต้องพักอาศัยอยู่หลายวัน

การถ่ายทอดขอบวชนาคไปยังลูกศิษย์

การสืบทอดขอบวชนาค ของนายคำผาย นูปีง ได้ถ่ายทอดโดยการนำเอาลูกศิษย์ติดตามตัวเอง ออกไปแสดงขอในงานต่างๆ ในท้องถิ่น ให้สังเกต จดจำ ร่วมกิจกรรม และมีส่วนร่วม ตลอดงาน จากการสอบถามพ่อคำผาย เล่าว่า ลูกศิษย์ที่ชื่อ นายทองคำ มาระ นายสีมา หลวงฤทธิ์ นายจันทร์ดีบ ม่วงใหม่ นายสมศักดิ์ เมืองแพร่ ที่เคยติดตาม

วิธีการถ่ายทอด

การเริ่มต้น ทุกคนต้องมาขึ้นครู กินอ้อก่อน เพื่อบอดตัวเป็นลูกศิษย์ เมื่อออกกไปแสดงจริง ก็อธิบายให้ฟังว่า เวลาขอปอย ขอบวชนาคต้องขอแบบนั้น แบบนี้ สอนให้ลูกศิษย์สังเกตสถานที่ต่างๆ ในจังหวัด ต่างจังหวัด เช่น เวลาจะไปขอเมืองแป้ (จังหวัดแพร่) ลำปาง เชียงใหม่

ตัวอย่างการขอขวชนาค ในต่างจังหวัด

การขอเกริ่นนำ

"โสมคะนึ่ง ยามน้ำแม่ปิง แม่วังมน่าน นองใส่น้องเฮย ยามเมื่อลมพัดเสยเจยบาน ก็มาม่วน
วอนใจนอ เจ้านายปี่น้อง จะเก็บกำไยมาไว้ในห้อง ยามเมื่อปี่น้องมีงาน ยังบทบาทนี้ก่อยสาตุก้าน จะ
ลำดับคัวตานวงวานปี่น้อง"

การ ขอลำดับเจ้าภาพ

การขอลำดับเจ้าภาพ หมายถึงการ แนะนำเจ้าภาพ เช่น เจ้าภาพชื่อนาย ก. นาย ข. เขาจะ
บวชลูกเขาจะอุทิศไปถึงใคร ก็ชอกล่าวนามผู้ล่วงลับไป พร้อมกับบอกชื่อผู้ที่อุทิศให้

การ ขอลำดับแขก

การขอลำดับแขก หมายถึง การขอแนะนำแขกผู้มีเกียรติ มียศทั้งหลาย ที่มาร่วมงานทำบุญ
ทำทาน ขอให้ท่านทั้งหลายมีอายุมั่นขวัญเย็น อวยชัยให้พรแทนเจ้าภาพ เจ้าภาพจะพูดด้วยทำนอง
ร้อยแก้ว ในกล่าวขอบคุณ แต่ช่างชอต้องกล่าวเป็นทำนองชอ

การเรียนรู้ของศิษย์

จากการติดตามคณะชอพ่อคำผาย ลูกศิษย์หลายคนก็เริ่มเกิดการเรียนรู้ ในระยะ 1-2 เดือน
บางคน 5-6 เดือน เมื่อจบแล้วก็ไปตั้งวงของตนเอง สืบสานกันไปเรื่อยๆ เริ่มแยกครูออกไป เริ่มรับ
งานแสดงได้หลายๆ งาน ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ชาวบ้านก็เริ่มเกิดความสนใจในคณะชอที่เกิดขึ้นใหม่

การสู่ขวัญลูกแก้ว

การสู่ขวัญลูกแก้วจะทำขณะที่เจ้าภาพ แขกผู้มีเกียรติผูกมือพระนาคแล้ว ช่างชอก็ชอสู่ขวัญ
นาค ในลักษณะสอนนาค คือ พ่อแม่ก็ไปไถ่ นาคเปรียบเสมือนพระยาสมชัย ไถ่ตัวกันหา ซาตี ใน
เรื่องพระเวสสันดร พอไถ่ นาคเสร็จช่างชอก็ชอบอกกล่าวว่า พระนาคองค์นี้ไม่มีหนี้สิน หมดจด
สะอาดทั้งกายและใจ ก็ทำพิธีบวชก็เป็นอันเสร็จพิธี

การสอนชอครั้งแรก

นายคำผาย นุปีง 25 กุมภาพันธ์ 2543. สัมภาษณ์ ได้อธิบายการสอนชอครั้งแรก คือ
ชอคาดเมื่อน่าน

บทชอที่ใช้ฝึกก็ไม่มีอะไรมากเป็นค่าง่ายๆ เช่น

“ จะยกมือไหว้ จักไปลมือสา

มูลศรัทธาบ่อยลูกแก้ว

วันนี้วันดา วันผูกวันแล้ว

จะเอาลูกแก้วกำศาสนา

สิบนิ้วนบกายเกล้าเกศา

มูลศรัทธาเขมมาร่วมบ้าน

ร่วมบุญ ร่วมทานในงานครั้งนี้”

การสอนขับชอ

ลูกศิษย์ที่มาฝึกขับชอก็มาฝึกชอบทนี้ก่อน ชอจนคล่องคิมันก็จะแปลไปได้คนเดียวมันสมองดีก็จะนำมาประกอบ ชอไปได้เรื่อยๆ บางทีก็ชอเข้าๆ ออกๆ ผิดพลาดไม่สัมพันธ์กับเสียงดนตรี พอคำผายจะนำชอชอไปด้วย จากหนึ่งวันเป็นหนึ่งเดือน เมื่อครบปีก็จะเกิดความชำนาญ เพราะไม่มีโรงเรียนสอนการชอ ทุกคนจึงต้องใช้ความจำของตนเอง

4.5.3 ชนิดของการกินอ้อ

การกินอ้อมีความเชื่อแตกต่างกัน เช่น อ้อกินจำ หมายถึง การกินเพื่อการจดจำ มีความจำแม่นยามีคาถาประกอบการกินอ้อ เป็นภาษาพื้นบ้านว่า "โอมมะโน มะนา วันทากราบไหว้ บรมอุดมปิ่นเกล้า ส้อมีพญาปัญญาสือกว้าง ดังสะเปาจี๋ข้ามแม่น้ำมหาสมุทร สุดฝ่ายพญานาค สุดขอบจมปฐเ็นดูคนในโลก แด้อพระสงสาร อ้อไหลในเตรด อ้อเขตในธรรม อ้อจำจื่อถ้อย อ้อน้อยอย่าลืมกำ โอมนิกะคนตุ้ โอม

นิกะคนโต^๑ อ้อจำทุกคำเข้า โอมอะกิ มนัสวา หมติ

บทที่ 5

ขอในฐานะบันทึกท้องถิ่นเกี่ยวกับจารีต ประเพณี ความเชื่อ

ขอหรือเพลงขอเป็นเพลงพื้นบ้านล้านนาที่มีมาแต่โบราณ มีประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ขอมีลักษณะเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะเด่นชัดกว่าวรรณกรรมด้านลายลักษณ์อักษร นอกจากนี้ขอยังเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญ มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่เป็นกระเจกเงาสะท้อนให้เห็นถึงการดำรงชีวิตของชาวล้านนาในด้านต่าง ๆ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว การประกอบอาชีพ การอาหารและโภชนาการ การแต่งกาย การสาธารณสุขมูลฐาน เป็นต้น ขอมีความงดงามทางภาษาซึ่งเป็นคำเมืองหรือภาษาถิ่น พร้อมด้วยอรรถรสทางภาษาอย่างครบถ้วน ถือได้ว่าขอเป็นภูมิปัญญาทางภาษาที่บรรพชนได้สร้างสรรค์ไว้อย่างงดงาม ทรงคุณค่า แฝงด้วยคติธรรมคำสอน

บทบาทของขอยังได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ นับว่าขอเป็นเพลงพื้นบ้าน ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมดนตรีที่สมควรอนุรักษ์และส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคล ครอบครัว สังคมเมืองและประเทศชาติ การศึกษาศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ได้มีผู้ศึกษา วิจัย จัดเป็นผลงานทางวิชาการและเผยแพร่ทางวัฒนธรรมได้ให้ข้อสังเกตเรื่องราวเกี่ยวกับขอดังนี้

ทรงศักดิ์ ปรารังวัฒนากุล. (2538: 99) และได้อธิบายเรื่องขอกล่าวว่า ขอหมายถึงการขับร้องเพลงปฏิพากย์แบบเดียวกับลำ ของอีสาน ขับของชาวไทลื้อและลาวโซ่ง เอ็ดความ ของชาวไต(ไทใหญ่) เสิน ของชาวไทจีน(ไทจีน)และเพลงโคราช เป็นต้น ขอจึงเป็นเพลงพื้นบ้านล้านนาประเภทเดียวที่ลักษณะของการตั้งเป็นวงหรือคณะแสดง และมีการนับถือครูอย่างเด่นชัด ผู้ที่เป็นช่างขอจะต้องได้รับการฝึกฝนอย่างดี มีเสียงเล็กแหลมและเป็นปฏิภาณกวี

ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ (2529) กล่าวว่า ขอ คือการขับร้องโดยการนำเอาเหตุการณ์ที่พบเห็นหรือประสบการณ์ต่าง ๆ มาขับร้อง โดยจัดทำนองให้ไพเราะ ขอของทางล้านนาเป็นการขับร้องหรือเป็นทำนองต่าง ๆ ส่วนทางภาคกลาง ขอ คือ เครื่องดนตรีประเภท ขอู้ ขอด้วงและขอสามสาย

เรื่องเดช ปิ่นเชื่อนขัติย์ (2529) กล่าวว่า ซอเป็นการละเล่นอย่างหนึ่งของชาวล้านนา การซอเป็นการขับร้องที่สนุกสนาน เป็นการขับร้องคู่กับปีและบางครั้งมีชิงสละร่วมบรรเลงด้วย

สิงคะวรรณสัย(2524) กล่าวถึงซอว่า คือ เพลงของชาวล้านนาไทยใช้นำหน้าบทขับต่าง ๆ เช่น ซอพระลอ ซอเงี้ยว ซอพม่า เป็นต้น คำขับใดขึ้นต้นด้วยคำว่า “ซอ” คำขับนั้นมักจะมีดนตรีคลอตามไปด้วยเสมอ

ขงยุทธ ชีรศิลป์และทวิศักดิ์ ปิ่นทอง (2535) กล่าวว่า ซอเป็นการแสดงลำนำโต้ตอบกันระหว่างชายหญิง มีดนตรีบรรเลงคลออยู่ตลอดเวลา

5.1. ประเพณีชีวิต

สำหรับผลงานการซอของนายคำผาย นูปิง ที่มีบทบาทต่อสังคมท้องถิ่นเกี่ยวกับจารีตประเพณี ความเชื่อ เช่น ซอบวชนาค ซอขึ้นบ้านใหม่ ซอผ้าป่า ซอกฐิน ซอฉลองโบสถ์ ซองานศพ สำหรับด้านความเชื่อ เช่น ซอดาววิไถ่น้อย ซอเทวทูต จากผลงานต่าง ๆ ที่รับใช้สังคมในจังหวัดน่านและจังหวัดใกล้เคียง แนวความคิดที่ก่อเกิดเป็นบทซอได้กลั่นออกมาจากจิตวิญญาณของศิลปินผ่านวิถีชีวิตของกลุ่มคนมาหลากหลายดังจะได้ยกตัวอย่างบทซอบางส่วนมาให้ทราบถึงแนวคิดต่าง ๆ ดังนี้

ประเพณีการซอบวชนาค

ภูมิหลังของซอบวชนาค

ซอบวชนาคหมายถึงการขับซอประกอบการบรรเลงชิงและสละที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการเตรียมงานพิธีกรรมอุปสมบทการบรรพชา เป็นการละเล่นดนตรีศิลป์วัฒนธรรมของท้องถิ่นชนบท ปรากฏให้เห็นในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบนเช่นจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ แม่ฮ่องสอน และน่าน

ความสำคัญและบทบาทของซอบวชนาค

ในงานบวชนาคชาวบ้านที่มีฐานะทางการเงินดี มีความสามารถจัดงานบวชลูกของตนเองหรือเป็นผู้อุปการะคุณแก่ผู้อื่น ก็สรรหาบรรเลงอบรมสมโภช โดยเฉพาะคณะซอพื้นบ้าน

จะมีบทบาทสำคัญ คือ ตั้งแต่เริ่มเชิญชวนแขก การอธิบายอุปกรณ์ที่ใช้ในการบวช อาณิสฆ์ที่ได้รับจากการบวช ตลอดจนการสอนนาคก่อนที่จะบวชเรียน การสวดวิชัยชัยศรี พิธีกรรมเหล่านี้ช่างชอบเป็นผู้ดำเนินการแทนเจ้าภาพ ดังนั้น โอกาสของวงศ์วงศ์พื้นบ้าน สะท้อนซึ่ง ประกอบการขับชอ ยังรับใช้สังคมในชนบทอย่างเหนียวแน่น

ประวัติและที่มาของชอบวชนาค

ชอบวชนาคเรียกอีกอย่างว่า บวชลูกแก้ว บางคนเรียกว่า บวชนาค ประวัติของการบวชนาค นายคำผายเล่าว่า “...เมื่อครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าบอกว่ามีนาคตัวหนึ่ง ขึ้นมาขอบวชกับพระพุทธเจ้า พระองค์บอกว่านาคบวชไม่ได้ เพราะเป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่สามารถเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ นาคตัวนั้นก็กลับลงไปในมหาสมุทร ต่อมาได้แปลงกายเป็นมนุษย์ เพื่อขอบวชเป็นเณร พระพุทธเจ้าจึงถามว่าจะมาบวชแน่หรือ จึงมีคำถามต่อไปว่า มนุษย์โสดี แปลว่า เป็นมนุษย์จริงหรือเปล่า ผู้ที่จะบวชต้องตอบว่า อามะพันเต แปลว่า ยอมรับว่าเป็นมนุษย์แล้ว ต่อไปถามว่า นาโณนามะ แปลว่า เป็นนาคหรือเปล่า ผู้ตอบจะตอบว่า อามะพันเต ต่อมาเมื่อบวชเป็นเณรแล้ว ให้จำศีลอยู่ในอารามนั้นเณรที่บวชนั้นได้อุบัติกรรม 7 วัน เณรลืมตัว ร่างกายจึงกลับกลายเป็นนาคตามเดิม พระพุทธเจ้าจึงบอกว่า ผิดศีลข้อการพูดเท็จแล้ว นาคเมื่อสำนึกตัวเองไม่อยากจะสึกจากพระสงฆ์แล้ว จึงแสดงความคิดเห็นว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่น่าเลื่อมใส จะขออยู่ต่อไปแต่ได้รับการปฏิเสธ นาคเมื่อรู้ตัวเองจึงขอฝากชื่อเรียกชื่อไว้ 3 ประการขึ้น คือ หัว หาง และชื่อค่านาค พระพุทธเจ้าจึงถามต่อว่า จะเอาไปไว้ตรงไหน นาคจึงตอบว่า ส่วนหัวนั้นให้นำไปเก็บไว้ตรงวัดทุกวัด เช่น ตรงกำแพง อย่างที่สองคือ เอาชื่อของนาคใช้เรียกแทนชื่อของมนุษย์ที่จะบวช โคนจุกโคนหัวแล้วให้เรียกชื่อนานาค ตั้งแต่บัดนั้น จนไปถึงทำพิธีบวชเสร็จ ส่วนหางนาคไปไว้ตรงไหน หางนาคนั้นให้เอาไปไว้ที่ขันบายศรีที่ใช้สำหรับบายศรีสู่ขวัญนั้น เขาเรียกว่า หางนาคนมแมว ขันบายศรีนี้ ต่อมา พระพุทธเจ้าจะบวชราหูลุมาร เป็นลูกเจ้าชายสิทธัตถะเมื่อครั้งยังครองเรือนอยู่ กลับมาบวชลูกชาย โดยมีมารดาชื่อ นางพิมพา ยโสธรา เคยมีคนเคยถามว่า ใครเป็นพ่อออก พ่อยก (ภาคกลาง คนเหนือ เป็นพ่อออก) มีพระสารีบุตรเป็นพ่อออก พระพุทธเจ้าเป็นอุปนายัติตั้งแต่นั้นมา นางสุชาดา มาห้างขันบายศรี เป็นหางนาคนมแมว นางสุชาดาถามพระพุทธเจ้าว่า การห้างดาขันบายศรีเจ็ดชั้นนั้น หมายถึงอะไร พระพุทธเจ้าตอบว่า หมายถึง พระธรรม อภิธรรม 7 คำปี (คัมภีร์) ธรรม 7 คัมภีร์นั้นมีที่ไหน มีอยู่ที่พระพุทธเจ้าได้โปรดมารดา คือ พระสิริมาหามาที่บนสวรรค์ เป็นคำข้าว ค่านม อันนี้เป็นเรื่องบวชนาคมาจากอินเดีย การบวชของราหูลุมาร เวลาชอก็กล่าวถึงอาณิสฆ์แห่งการทาน แล้วสอนพระนาคว่า

การตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ และค่าน้ำนม ของแม่มีคุณอันใหญ่หลวง น้ำนมแม่ก็หลั่งมาจากนอกในใจแม่ ลูกที่บรรลุนิติภาวะแล้วก็ควรบรรพทดแทนบุญคุณของท่าน เปรียบเสมือนพระพุทธเจ้าหลังบวชแล้ว ก็ไปทดแทนคุณแม่ที่บนสวรรค์ ต่อมาก็ขอเรื่อง อุปกรณ์ที่ใช้ในการบวช การอุทิศบุญกุศลไปยังปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง ขอให้พระนาคตั้งจิต ตั้งใจเป็นเณร แล้วจำศีลภาวนา อุทิศไปที่ปู่ย่า ตายาย ที่ล่วงลับดับขันธไปแล้ว...”

ตัวอย่างขอบวชนาคผลงาน ของนาย คำผาย นุปีง

ขอบวชนาค เป็นการละเล่นพื้นบ้านที่ใช้ในประเพณีบรรพชาและอุปสมบท ครอบครัวยุคใหม่มีฐานะดีพอที่จ้างคณะขอมาร่วมงานได้ คณะขอก็จะมาเล่นในวันห้างดาและในตอนเช้าของวันบวช เนื้อหาที่กล่าวถึงขอบวชนาคได้แก่ การไหว้ครู การแนะนำเจ้าภาพ การแนะนำผู้ร่วมงานที่มาร่วมทำบุญ การกล่าวถึงอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับทำพิธีบวช อานิสงส์ของการบวชนาค การอวยพรให้เจ้าภาพและผู้ร่วมงานดังจะได้กล่าวในบทขอต่อไป

ท่อน 1. คำขอ เกริ่นนำ (ทำนองล่องน่าน)

คำผาย เสียง.....แมงว่างแมงโยนนี้มันอยู่คงไปพรมันจับกิ้งไม้ตายขาน.....น้องเฮย

บทนี้จะไขกังม	จุงฟังเตื่อนาง คิงบางอิน้อง
จะเก็บกำไยเอาไว้ในห้อง	ยามเมื่อป็น้องมิงาน
สิบนิ้วนบกายเกล้ายอसान	เคารพคร้วตานวงวานปีน้อง
สิบนิ้วนบกายเกล้ายอसान	พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เจ้า
จุงฟังเตื่อนายสีกายมะเต้า	ถลาบต่อเต้ายังศาสนา

คำอ่าน

เสียง.....แมงว่างแมงโยนที่อาศัยอยู่ในป่า	มันชอบจับกิ้งไม้ที่ตายแล้ว น้องเฮย
เรื่องต่อไปนี้จะพูดคำสุภาพ	จงฟังเถิดน้องหญิงผู้มีเอวบางร่างเล็ก
จะเก็บเอาไว้ในใจ	ยามเมื่อน้องมิงาน
จึงยกเหนือพนมยกขึ้นเหนือศีรษะ	เคารพสิ่งของถวายทานและญาติพี่น้อง
ยกมือสิบนิ้วพนมกราบ	พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์
จงตั้งใจฟังนะน้องที่มีผิวเปรียบเหมือนแดงโม	ตลอดจนถึงพระศาสนา

ความหมาย

นายคำผาย กล่าวว่า “...เสียงของ แมงว่างแมงใยเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง ที่อาศัยอยู่ในป่า
 เรื่องต่อไปนี้จะร้องบทขอที่สำคัญขอเชิญฟังหน่อยนะน้อง
 จะรวบรวมคำพูดที่มาจากใจที่มาร่วมงานวันนี้
 ยกมือสืบนิ้วพนมขึ้นเหนือศีรษะ กราบลงบนเครื่องถวายทาน
 ขอกราบพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ขอเชิญฟังเถิดนื่องเรื่องของศาสนา
 เป็นการกล่าวขึ้นต้นขอทุกครั้ง เพื่อเป็นการปรับเสียงผู้ขับขอให้ตรงกับเสียงเครื่องดนตรี
 ได้แก่ ชิ่งและสะล้อ กล่าวคำไหว้ครูบาอาจารย์...”

ท่อน 2. คำขอ บทไหว้ครู (ทำนองดาดเมื่อน่าน)

คำผาย	ว่าสืบนิ้วนบกายเกล้าเกศา	ตั้งเตวคา อินทร์พรหมจันแก้ว
	สู้อมาฮอดมาแพว	ในงานดี่นี้
	สืบนิ้วนบกายเกล้าเกศา	ละแม่ธรณีครุฑนาคดัมได้
	จะยอหัตถ์ถ่าฝ่ามือขึ้นไหว้	สู้อเป็นดอกไม้รูปเทียนมาลา
	จะยกมือซ้ายขึ้นป้ายน้ำคำ	มูละศรัทธาดาปอยลูกแก้ว
	ละครัวตานเป็นแถว	ดิงมอย่างนั้น

คำอ่าน

สืบนิ้วพนมขึ้นเหนือศีรษะ	ตลอดถึงแม่ธรณี ครุฑ พญานาคดำได้
จะยอหัตถ์ถ่าฝ่ามือขึ้นไหว้	ให้เป็นดอกไม้รูปเทียนมาลา
จะยกมือซ้ายขึ้นป้ายน้ำคำ	คณะศรัทธาห้างดาปอยลูกแก้ว
เครื่องไทยทานเป็นแถว	ดิงมอย่างนั้น

ความหมาย

ยกมือกราบไหว้เทวดา พระอินทร์ พระพรหม ในสรวงสวรรค์
 ขอเชิญให้มาร่วมงานในวันนี้ กราบแม่ธรณี พระยาครุฑ พระยานาค
 ยกมือกราบไหว้ด้วยดอกไม้ คณะศรัทธาจะทำพิธีบวชลูกแก้ว
 ข้างขอได้บอกกล่าวสิ่งที่ตนเองนับถือได้แก่ เทวดา พระอินทร์ พระพรหม แม่ธรณี

พระยาครุฑ พระยานาค การกราบไหว้ ครั้งนี้ขอให้กลายเป็นดอกไม้ และบอกกล่าวต่อ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์

ท่อน 3. คำขอกราบไหว้เจ้าที่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน

สมพร จะยกมือไหว้เจ้าที่เจ้าฐาน	ผู้ใหญ่กำนัน กรรมการในบ้าน
ตั้งบ่ว่าไผ่ไหน คนใดก็จ้าง	บ่ได้ตกสะลั่ง ไปไหนตั้งใด
อินยาน้องรัก จะสาธุการ	เคารพยอวานใส่เกล้า
จะตั้งใจเอา กับเจ้าปีน้อง	

คำอ่าน

จะยกมือไหว้เจ้าที่เจ้าฐาน	ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน กรรมการหมู่บ้าน
ไม่ว่าใครคนใดก็ไม่เป็นอะไร	ไม่ได้ลงเลใจให้ไขว้เขวรีบไปไหน
น้องรักที่จะสาธุการ	เคารพนับถือใส่ศีรษะ
จะตั้งใจพร้อมกับพี่น้อง	

ความหมาย

ขอยกมือไหว้เจ้าภาพ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และคณะกรรมการในหมู่บ้านท่านที่มีเกียรติทั้งหลาย ที่ไม่รีบไปธุระที่ไหน น้องรักที่จะขอกราบไหว้ บรรดาท่านที่เคารพนับถือจะตั้งใจร่วมทำบุญพร้อมกับพี่ๆ น้อง

ท่อน 4. คำขอออกกล่าวทำความเคารพผู้ฟัง

คำผาย ว่าสืบนี้นบถายเกล้าเกศา	มูลศรัทธาดาปอยนาคแก้ว
วันนี้วันดา วันพຼ່ງวันแล้ว	ปี้แก้วน้องแก้วทำบุญทำทาน
ว่าป้อกับแม่ยกเอาลูกเอาหลาน	ฮื้อได้เป็นตานก้อยยังเจ้าข้า
ในศาสนาน้อเจ้าอย่างนั้น	

คำอ่าน

ยกมือสืบนี้นพนมกราบเหนือศีรษะ	คณะศรัทธาที่เตรียมงานบวชนาคแก้ว
วันนี้เป็นเตรียมงานวันพຼ່ງนี้เป็นวันบวช	พี่แก้วน้องแก้วทำบุญทำทาน

คุณพ่อคุณแม่ตั้งใจเอาลูกหลาน
ในศาสนานะท่านอย่างนั้น

ให้ได้เป็นทานค้อยยังเจ้าข้า

ความหมาย

ยกมือไหว้แขกผู้มีเกียรติ ที่มาร่วมงานบวชนาค ในวันนี้เป็นวันเตรียมงานเรียกว่าวันห้ำงดา
วันต่อไปคือวันบวชพระ บรรดาญาติพี่น้องที่มีโอกาสได้ร่วมงานวันนี้ คุณพ่อคุณแม่ได้ตั้งใจนำลูก
หลานตนเอง บวชเพื่อความศรัทธาเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา

ท่อน 5. คำขอการประชาสัมพันธ์งานบวช

สมพร ป่อสีด้ามอยดาปอยเป็นกอง เป็นบ่ละฮื้อหมองหม่นเศร้า
พี่น้องศรัทธาไหลมาหลังเต้า พี่น้องเขาเจ้าเป็นไหลมาฮอม
พ่องเก็บเอาดอกพ่องหอบเอาขัน กะปากันยันมาปอยลูกแก้ว
ครัวตานเป็นแถวหมาไวแล้ว
(ป่อสีด้ามอย = ผู้ชายผิวคล้ำ, พี่ = พี่ , ฮอม = รวม , พ่อง = บาง
กะปากันยัน = กี่ปากันเงิน)

คำอ่าน

พ่อคุณผิวสีด้าห้ำงดาเครื่องบวชเป็นกองๆ	เขาไม่ละทิ้งให้หม่นเศร้า
ญาติพี่น้องหลังไหลเดินทางมาร่วมงาน	พี่น้องมาร่วมบริจาคเงินและสิ่งของ
บางท่านเก็บเอาดอกไม้บางท่านก็ถือขัน	พากันมาร่วมงานบวช
เครื่องถวายทานต่างๆ ได้เตรียมไว้แล้ว	

ความหมาย

กล่าวว่าการเตรียมเครื่องบวชเป็นกองๆ เขาไม่ปล่อยทิ้งไว้เฉยๆ บรรดาญาติที่มาร่วมงานจะ
ช่วยเหลือกัน ด้านการบริจาคเป็นเงินทองสิ่งของบางท่านก็นำดอกไม้ บางท่านก็ช่วยถือภาชนะ
เช่น ขันพานการร่วมงานบวชที่พร้อมด้วยเครื่องถวายทานต่างๆ ที่ได้ตระเตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว

ท่อน 6. คำขอบอกช่วงเวลาการเตรียมอุปกรณ์

คำผาย เดือนสามจักดอกเดือนออกเป้งผาม	จัดลำดับครัวตานพ่อเจ้าแม่เจ้า
ได้ยกได้ยอเอาลูกหลานตานเต้า	จะเข้าไปบวชในศาสนา
ยิบหมอนหกได้ตบหมอนผา	สบง ลังกำ สั้งมา เก็บ จ้อง

ก็ได้เอามากอง ไว้ฮั่นพำพร้อม

คำอ่าน

ข้างแรมจกตอกข้างขึ้นสร้างเรือนเก็บของ	จัดเตรียมครวทานของผู้เป็นพ่อแม่
เพื่อนำลูกหลาน	เข้าพิธีบวชในศาสนาพุทธ
การเตรียมหมอนหก หมอนผา	ผ้าสบง ผ้าสังฆาฏิ ร่องเท้า ร่ม
เตรียมมารวมไว้เรียบร้อยแล้ว	

ความหมาย

ข้างแรมข้างขึ้นเตรียมจกตอก สร้างเรือนเก็บของ จัดเตรียมเครื่องครวทาเพื่อนำลูกหลาน เข้าร่วมพิธีบวช ในพุทธศาสนา การเตรียมหมอนหกหมอนผา ผ้าสบง ผ้าสไบ ผ้าสังฆาฏิ ร่องเท้า ร่ม เตรียมมารวมไว้เรียบร้อยแล้ว

ท่อน 7. คำขอการเตรียมอุปกรณ์การบวช

สมพร ของกินของใช้กองไว้บนดิน	ละเป็นของเข้าเงินเป็นเก็บมาย่อง
พระเอก สังฆา หามาไว้พร้อม	บางอย่างก็ข้อมสวางในออนซอน
ตั้งวีและบาตร ตั้งสาธและหมอน	เอามากองมารองไว้
อันใดละกะมีตั้งสะลีน่าจิว	

(ของกินของใช้ = ของกินของใช้, บนดิน = บนชั้นวางของ, ย่อง = ตกแต่ง
ออนซอน = สีส้มพู, วี = ตาลปัตร, สาธ = เสื่อ)

คำอ่าน

ของกินของใช้เตรียมไว้ข้างบน	ถ้าเป็นเครื่องเงินเครื่องประดับจะนำมาแต่งกาย
สิ่งสำคัญคือผ้าสังฆา เตรียมมาพร้อมแล้ว	ผ้าบางก็ขนิคก็ข้อมให้สีเหลืองอร่าม
มีทั้งตาลปัตรและบาตร เสื่อและหมอน	นำมารวมไว้ที่ตรงนี้
สิ่งไหนก็มีทั้งผูกที่ทำด้วยนุ่น	

ความหมาย

อธิบายเรื่องของกินของใช้ที่เตรียมไว้ล่วงหน้าให้เก็บไว้ที่สูง เครื่องประดับของพระนาค ก่อนที่จะทำพิธีบวช นายคำผายกล่าวถึงอุปกรณ์การทำพิธีบวช กล่าวว่า “...การแต่งกายของพระนาค ประกอบด้วยเครื่องเงิน เครื่องประดับอื่นๆ และ อุปกรณ์ที่สำคัญของการบวช คือ ผ้าสังฆา

ผ้าสบง นำมาย้อมผ้าให้สีเหลืองอร่าม ได้ทราบ ถึงอุปกรณ์การบวช เช่น ตาลปัตร บาตร เสื่อหมอน พูกสำหรับนอน...”

ท่อน 8. คำขอเชิญผู้ร่วมศรัทธา

คำผาย หลอนวันนี้ไชยาคติ

เช้าเป็นวันดีก่อยhemน้ำเจ้า

จะได้ยกขอเอาลูกเอาเต้า

ป่อเก้าแม่เก้า ป่อออกศรัทธา

ได้ จักได้เชิญเจ้านายทั้งหลาย

ตั้งณึ่งและจายตั้งแม่เหือนแม่บ้าน

ตั้งป่อน้อยป่อหนานมาปอยอย่างนั้น

(ป่อออก = พ่อออก, ได้จักได้เชิญ = เชื้อเชิญ, ตั้งณึ่งตั้งจาย = ทั้งผู้หญิงทั้งผู้ชาย

แม่เหือน = แม่เรือน, ป่อน้อยป่อหนาน = พ่อหน้อยพ่อหนาน)

คำอ่าน

หากว่าวันนี้เป็นวันแห่งชัยชนะ

เช้ายังเป็นวันดีด้วยนะน้องรัก

ยกย่องเอาลูกเต้า

คุณพ่อ คุณแม่ พ่ออุปถัมภ์

ได้เชื้อเชิญเจ้านายทั้งหลาย

ทั้งผู้หญิงผู้ชาย แม่เรือนแม่บ้าน

คุณอาคุณลุงมางานบวชอย่างนั้น

ความหมาย

ถ้าหากเปรียบวันบวชพระวันนี้เป็นวันดี บิดามารดาได้พร้อมใจกับบวชลูก ได้เชื้อเชิญแขกผู้มีเกียรติทั้งหลายเข้าร่วมงาน พ่อออกศรัทธา หมายถึง ผู้ที่ให้การอุปการะในการบวชครั้งนี้ เป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย เช่น ซื้ออุปกรณ์ เครื่องบวช เครื่องถวายทานพ่อหน้อยพ่อหนาน หมายถึง ผู้สูงอายุที่ไม่ผ่านการบวชเรียน คำว่าพ่อหน้อยใช้เรียกผู้ที่ผ่านการบวชเณร หนาน ใช้เรียกผู้ที่เคยผ่านการบวชพระ

ท่อน 9. คำขอการออกบัตรเชิญ

สมพร ได้พิมพ์บัตรไปจองพิมพ์ซองไปหา

ได้แล้วบ่มาจะอดหยั่งฮื้อได้

ป็น้องบ้านเหนือและป็น้องบ้านใต้

เป็นมากันไขว่ฮอมกินฮอมตาน

ป่อสิด้ามอยดาปอยบวชหลาน

ได้กินได้ตานฐานะตั้น

อันใดละกะมี ของดีลื้อน ๆ

คำอ่าน

ได้พิมพ์บัตรเชิญไปหา	เมื่อได้รับแล้วต้องมาให้ได้
พี่น้องบ้านเหนือและพี่น้องบ้านใต้	ท่านมากันหลายคนร่วมกินร่วมทาน
พ่อคุณผิวสีเข้มการห้างดาบวชลูกหลาน	ได้กินได้ทานสถานที่นี้
สิ่งไหนก็มีเป็นของดีทั้งนั้น	

ความหมาย

ในการบวชพระครั้งนี้ทางเจ้าภาพได้เชิญแขกโดยพิมพ์บัตรเชิญในลักษณะการพิมพ์บัตรไปจองการพิมพ์ของไปหา หมายถึง เจ้าภาพเชิญแขกด้วยการพิมพ์ซองบอกกล่าวให้แขกมาร่วมกินร่วมทาน หมายถึง การร่วมทำบุญร่วมรับประทานอาหารและทาน อ้างถึงผู้ชายผิวสายนเตรียมงานบวชพระ ได้ทำบุญในสถานที่แห่งนี้ หลายสิ่งหลายอย่างเป็นของที่เป็นสิริมงคลทั้งหมด

ท่อน 10. คำขอล่าวถึงแขกผู้ร่วมงาน

คำผาย ท่านผู้มีเกียรติมียศทั้งหลาย	ตั้งเจ้าตั้งนายค้อยแหมหลายบ้าน
มาตั้งแม่เรือนมาตั้งแม่บ้าน	พ่อสร้อยดอกปั้นเฒ่าแก่อาลุง
พ่อแม่พี่น้องผู้ใหญ่ไม่ว่าสูง	แม่ป้าน้ำลูงมาทำบุญครั้งนี้
เพิ่มพูนราศีงามด้อย่างนั้น	

คำอ่าน

ท่านผู้มีเกียรติมียศทั้งหลาย	ทั้งเจ้าทั้งนายที่มาจากหลายบ้าน
มาทั้งแม่เรือนมาทั้งแม่บ้าน	พ่อสร้อยดอกปั้นผู้เฒ่า ผู้แก่ คุณอา คุณลุง
พ่อแม่พี่น้อง ผู้หลักผู้ใหญ่	คุณป้า คุณน้า คุณลุง มาทำบุญครั้งนี้
เพิ่มพูนราศีสิ่งที่ดีงามทั้งนั้น	

ความหมาย

ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายที่เดินทางมาจากหมู่บ้านต่าง ๆ กลุ่มแม่บ้านแม่เรือน ผู้แก่ผู้เฒ่า ผู้หลักผู้ใหญ่ คุณลุง คุณป้า คุณน้าเป็นการเพิ่มพูนสง่าราศีเป็นสิ่งที่ดีงาม พ่อสร้อยดอกปั้น หมายถึง การเปรียบเทียบผู้สูงอายุเหมือนดอกปั้น มีลักษณะคล้ายดอกบัว เป็นสิ่งที่นำไปกราบไหว้บูชาพระเพิ่มพูนราศี หมายถึง เป็นสง่าราศีเป็นสิริมงคล

ท่อน 11. คำขอ

สมพร ป่อก้าพาณิษย์มิตรแก้วสหาย
 บ่ว่าพ่อขายไปยังแม่ค้า
 เป็นมากันนักเป็นมากันหลาย
 จะตั้งใจเอาในวันนี้แล้ว

ทั้งเจ้าทั้งนายหลายน้าหลานหน้า
 เป็นตึงละบ่ว่าเจ้าขุนมูลนาย
 บ่ว่าหญิงว่าชายป่อเจ้าแม่เจ้า

คำอ่าน

พ่อค้าร้านค้าเพื่อนฝูง
 ไม่ว่าจะป่อก้าแม่ค้า
 ท่านมากันมาก ท่านมากันเยอะ
 จะตั้งใจเอาในวันนี้แล้ว

บรรดาแขกผู้มีเกียรติหลากหลาย
 ท่านทั้งหลายพร้อมด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่
 ไม่ว่าผู้หญิงผู้ชายพ่อเจ้าแม่เจ้า

ความหมาย

กลุ่มพ่อค้าร้านค้าและเพื่อนฝูงพร้อมด้วยแขกผู้มีเกียรติทั้งหลาย กลุ่มพ่อค้าแม่ค้า ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาากันหลายคน ทั้งผู้หญิงผู้ชาย เจ้าภาพจะตั้งใจต้อนรับในวันนี้ ป่อก้าแม่ก้า หมายถึง พ่อค้าแม่ค้า หลายน้าหลานหน้า หมายถึง ไม่ซ้ำหน้า เป็นตึงละบ่ว่า หมายถึง ไม่มีใครกล่าวตำหนิสิ่งใด จะตั้งใจเอา หมายถึง มีความตั้งใจยินดีต้อนรับ

ท่อน 12. คำขอ

คำผาย ลำดับตั้งสาด ลำดับตั้งหมอน
 แม่ออกศรัทธาแต่งดาพร้าพร้อม
 มีตั้งน้ำอ้อยก้อยยังน้ำตาล
 จะกินตานตวยน้อเจ้าอย่างนั้น

ตั้งสะลิตี้นอน บาตร วิ พัด จ้อง
 ถลาบต่อเต้าของกินครัวตาน
 มะพร้าวมะปรางคั่นดอกคั่นกล้วย

คำอ่าน

เตรียมทั้งเสื่อเตรียมทั้งหมอน
 เจ้าภาพที่อุปการะตกแต่งพร้อม
 มีทั้งน้ำอ้อยและน้ำตาล

ทั้งฟูกที่นอน บาตร ตาลปัตร ร่ม
 ตลอดจนของกินของถวายทาน
 มะพร้าวมะปราง คั่นดอกไม้คั่นกล้วย

จะถวายทานด้วยกันนั้นอย่างนั้น

ความหมาย

การเตรียมเลื้อหมอน การเตรียมที่นอน บาตร ตาลปัตร รมะสาลีต้นนอน หมายถึง ฟูก สำหรับนอน ผู้เป็นเจ้าภาพได้เตรียมไว้เมื่อออกศรัทธา หมายถึง ศรัทธาที่อุปการะด้านการเงิน และสิ่งของถวายทาน มีทั้งน้ำอ้อยน้ำตาล มะพร้าว มะปราง ดอกไม้ ต้นกล้วย จะถวายเป็นทาน พร้อมกัน

ท่อน 13. คำขอ

สมพร อันใดไม่มีเป็นกะหล่ำหมอด	ของแห่งของสดสะลิดเป็นตาน
หมอนหกหน้าหนา หมอนผาหน้าสัว	ตั้งนอกเป็นไหมตั้งโนเป็นจัว
เป็นเอามาฮัวเป็นตำลายแซง	เมื่อออกศรัทธาได้จักได้แจ้ง
บ่ได้กินแห่งดาบอยลูกเต้า	กินเอาตานเอาจะเป็นเงาฮ่มไม้

คำอ่าน

สิ่งไหนไม่มีทานก็หามาทั้งหมด	ของแห่งของสดฟูกที่ม้วนเป็นทาน
หมอนหน้าหกหมอนหมอนข้างหน้าสัว	ข้างนอกเป็นไหมข้างโนเป็นนุ่น
ท่านเอามาร้อยเป็นตารางสี่เหลี่ยม	แม่ผู้เป็นเจ้าภาพได้เตรียม
ไม่ได้กินเสียดาบในห้างดาบขลุ่ย	ได้กินได้ทานเพื่อเป็นร่มไม้

ความหมาย

สิ่งไหนที่ขาดตกบกพร่องเจ้าภาพก็สรรหามาทั้งหมด ทั้งของแห่งของสด ที่นอนเตรียมม้วนไว้หมอนหกหน้าหนาหมายถึง หมอนหนุน หมอนผาหน้าสัวหมายถึง หมอนอิงหรือหมอนสามเหลี่ยม ฮัวเป็นตำลายแซงหมายถึง การปักกลดลายด้วยมือ ได้จักได้แจ้ง หมายถึง เตรียมกินแห่ง หมายถึง เสียดาบเสียใจ

ท่อน 14. คำขอ

คำผาย	มีตั้งหมอนหมอนมีตั้งหมอนผา	และสบงลั้งกำบาตร วิ พัด จ้อง
	แม่ออกศรัทธาแต่งดาไว้พร้อม	ตั้งบาตร ตั้งจ้อง ของกินครัวตาน
	ได้ยกเอาลูกได้ยกเอาหลาน	หวังจะได้เป็นตานก้อยยังเมื่อหน้า
	ในศาสนาวันนี้อย่างนั้น	

คำอ่าน

มีตั้งหมอนหนุนมีตั้งหมอนอิง	และสบง อังสะ บาตร ตาลปัตร ร่ม
แม่ผู้อุปการะตกแต่งไว้พร้อม	ตั้งบาตรตั้งจ้องของกินและเครื่องถวายทาน
ได้นำเอาลูกหลาน	หวังว่าจะได้กุศลบุญทานในภายภาคหน้า
ในความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา	

ความหมาย

การเตรียมอุปกรณ์ก่อนบวชแต่ละครั้ง ประกอบด้วยหมอนหนุนหมอนอิง ผ้าสบง ผ้าอังสะ บาตร ตาลปัตร ร่ม ผู้เป็นมารดาจะเป็นผู้เตรียม อาหารของถวายทาน ความเชื่อว่า การนำลูกเข้าบวชในศาสนาจะเป็นอานิสงฆ์ ผลบุญในภายภาคหน้า

ท่อน 15. คำขอ

สมพร	มีตั้งข้าวตอก มีตั้งข้าวแต่น	ข้าวเหนียวแดง ข้าวตอกดำ
	ของกินครัวตานหามาอย่างนั้น	บ่ตกสะลั้งไปไหนตั้งใด
	มีอันพร้าวพร้อม จ่อน้อยตุงไหว	สบง สไบ หามาไว้นี้
	มุ้ง หมอนละสะลี ของตานปีนึ่ง	

คำอ่าน

มีตั้งข้าวตอกมีตั้งข้าวแต่น	ข้าวเหนียวแดงข้าวตอกดำ
ของกินของทานหามาอย่างนั้น	ไม่คิดลั้งเลไปไหนทางอื่น
มีความพร้อมช่อดอกไม้ตุง	สบง สไบ หามาไว้ที่นี่
มุ้งหมอนที่นอนของทานปีนึ่ง	

ความหมาย

บรรดาอาหารที่เตรียมในงานบวชประกอบด้วย ข้าวตอก ข้าวแต่น ข้าวเหนียวแดง อุปกรณ์อย่างอื่นเป็นสิ่งของ ได้แก่ ช่อดอกไม้ ต้นตุง สบง สไบ มุ้ง หมอน พูก ฯลฯ

ท่อน 16 คำขอ

คำผาย	ป่อเจ้าแม่เจ้ามิ่งงานมีก้าน	เคราะห์หอย่ามาป่าน มารอย่ามาใกล้
	ได้จักได้เจริญบ้านเหนือบ้านได้	เป็นมากันใจวโมตำดาดาน
	เป็นมาพร้อมแล้ว ตัดดีเจ้าขา	เตวบุตรเตวคา อินทร์พรหมจันแก้ว
	ฮือมาฮอดมาแหวในงานดังนี้	

คำอ่าน

พ่อเจ้าแม่เจ้ามิ่งงานมีก้าน	สิ่งอันตรายอย่ามาเจอมาอย่ามาใกล้
ได้เชื้อเจริญแซกที่อยู่บ้านเหนือบ้านได้	ท่านมากันครบอนุโมทนาการถวายทาน
ท่านมาพร้อมแล้ว บริเวณงานเจ้าข้า	เทวบุตรเทวคาพระอินทร์พระพรหมจันแก้ว
ให้มาถึงมาบริเวณงานดังนี้	

ความหมาย

ผู้จัดงานบุญงานกุศล จะรอดพ้นจากเคราะห์กรรม พวกมารร้ายต่างๆ ไม่เข้าใกล้ ทำให้ชีวิตอยู่อย่างมีความสุข เพราะมีเทวดาและสิ่งศักดิ์คุ้มครอง

ท่อน 17. คำขอ

สมพร	ขอเทพพระไถ่อาร์กตั้งต้น	เจริญเฝ้าสี่ต้นมาอยู่หนสี่ด้าน
	มาจดมาจำเอาเส้นเอาก้าน	ตั้งครุฑนาคน้ำนะแม่ธรณี
	จะหลอนวันนี้แต่ด้กหนานาหน้า	ก็ดกนก็ดกตานดังนี้
	ก็เป็นวันดีตั้งบ่ใหม่บ่ฮอน	

คำอ่าน

ขอเทพยดาคุ้มครองทั้งตนเอง	เจริญเฝ้าสี่ต้นมาอยู่รอบสี่ด้าน
มาบันทึกเอาชื่อเสียงเรียงนาม	ตั้งพญาครุฑ พญานาคแม่คงคาแม่ธรณี
หากในวันนี้แน่นอนแล้ว	คิดทำบุญทำทานดังนี้

ก็เป็นวันดีไม่เคียดร้อน

ความหมาย

ขอให้เทวดาคุ้มครองตนเอง เจริญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ให้การคุ้มครอง 4 ด้าน คือ พญาครุฑ พญานาค แม่คงคาแม่ธรณี หากวันนี้เป็นวันดีการทำบุญวันนี้ก็ไม่เคียดร้อน

ท่อน 18. คำขอ

คำผาย ปิ่น่องบ้านนี้มีงานมีกาน
ตั้งกินตั้งตานัดดีดั่งนั้น
ว่าแดงมะฮับบ่เต้าแดงมะขาม
ข้าจะถามสมพรนายมอญอย่างนั้น

ตั้งตูปตั้งผามเอาหยังมาตั้ง
เขาตั้งหยังก่อนเป็นปอยเป็นราม
ไขฮู้จักถามไขงามจักฮ้อง

คำอ่าน

พิ่น่องบ้านนี้มีกาน
กินทั้งทานบริเวณนี้ดั่งนั้น

ทั้งเรือนเก็บของเรือนทำพิธีเอาอะไรมาวาง
เขาเอาสิ่งไหนวางก่อนที่จะบวช

หากว่าสีแดงของต้นมะฮับไม่เท่าสีแดงต้นมะขาม
แต่งพี่จะถามน้องสมพรอย่างนั้น

อยากรู้ให้ถามอยากสวยให้รู้จักการตก

ความหมาย

ฝ่ายชายขอชายถามว่า “ชาวบ้านเมื่อมีงานบวช การสร้างบ้านเล็กๆ ขึ้นวางของ เขานำอะไรมาวางก่อน โดยเฉพาะของใช้ถวายทานแดงมะฮับบ่เต้าแดงมะขาม เปรียบเสมือนว่าสีแดงของมะฮับไม่เท่าสีแดงมะขามไขฮู้จักถามไขงามฮ้อง หมายความว่า ผู้หญิงอยากรู้ให้สอบถาม ถ้าอยากสวยงามให้ตกแต่งเสริมสวย

ท่อน 19. คำขอ

สมพร พิ่น่องบ้านนี้ตั้งตูปตั้งผาม
จึงได้มาถามหญิงนางน้องจัน
ตั้งใจไว้แล้วเป็นบ่ได้หนอย
คร้วตานเป็นแถวหามาไว้แล้ว

ตั้งปอยตั้งรามเอาจิตใจมาตั้ง
เอาจิตใจมาตั้งจึงเป็นรามเป็นปอย
ตี้ได้คาปอยแล้วยังถูกแก้ว

คำอ่าน

พี่น้องชาวบ้านที่นี้สร้างบ้านและชั้นวางของ	ทั้งบวชลูกแก้วเอาจิตใจมาร่วมงาน
จึงได้มาถามน้องนาง	เขาเอาจิตใจในงานมาบวชลูกแก้ว
ตั้งใจแล้วท่านไม่ย่อท้อ	ที่ได้บวชนาคหรือบวชลูกแก้ว
เครื่องถวายทานได้เตรียมพร้อมไว้แล้ว	

ความหมาย

การที่ชาวบ้านประกอบด้วยช่วยกันสร้างเพิงที่เก็บของ พร้อมจิตพร้อมใจกันมาร่วมงาน บรรดาญาติพี่น้องช่วยกันสร้างเพิงและชั้นวางของ การบวชครั้งนี้ กล่าวถึง การมาร่วมงานเขา เอาจิตใจมาร่วมงาน ไม่ต้องมีค่าจ้างค่าตอบแทน หรือไม่ได้วางสิ่งอื่นใด

ตอน 20. คำขอ

คำผาย ว่าตั้งใจแล้วละยังบ่หนบ่ถอย	จะเอายังเป็นปอยต่อไปจ๊ะเจ้า
จงฟังเต๊อะนายสีกายมะเต้า	ข้าจะถามยามเจ้าก้อยแถมยามวัน
ตีมาขอคาปอยป้อหนาน	แม่หญิง แม่ย่าน จักแม่เหื่อน แม่บ้าน
เขมานั่งในผามคาปอยอย่างนั้น	

คำอ่าน

เมื่อตั้งใจแล้วอย่างไม่ย่อท้อ	จะเอาห้างคาปอยต่อไป
จงฟังเถิดน้องผู้มีผิวเรียบดั่งแดงโม	พี่จะถามยามเช้าและถามยามกลางวัน
มาขอห้างคาบวชนาคบ้านพ่อหนาน	ผู้หญิงแม่บ้านแม่เรือน
พวกเขมานั่งในบริเวณเรือนพักอย่างนั้น	

ความหมาย

เมื่อมีความตั้งใจแล้ว จะถามต่อไปคือ ผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านแม่เรือนที่มาร่วมงาน เขามีหน้าที่ทำอะไรบ้าง

ความคิดเห็นเกี่ยวกับขอบวชนาค

แนวความคิดของนายคำผาย นุปิงที่มีต่อขอบวชนาคที่มีบทบาทต่อสังคมท้องถิ่นใน จังหวัดน่านและจังหวัดใกล้เคียง ได้แสดงความคิดเห็นไว้หลายด้าน เช่น ด้านขนบธรรมเนียม

ประเพณี วิถีชีวิต ศาสนา การสืบทอด คติ ความเชื่อ ภาษาและวรรณกรรม ได้แสดงความ
คิดเห็นดังต่อไปนี้

1. ด้านขนบประเพณี

การขอขวชนาคในต่างจังหวัด ความนิยมแตกต่างกันบ้าง ขึ้นอยู่กับความต้องการของเจ้า
ภาพ ที่ติดต่อไปขอ ถ้าขอต่างจังหวัดเริ่มต้นด้วย ขอเกริ่นนำทำนองละม้ายเชิงแสน ต่อจากนั้นก็ขอ
ลำดับเจ้าภาพ ขอแนะนำแขกผู้มีเกียรติที่มาร่วมงาน หลังจากจบแล้วก็เริ่มขอเรื่องขวชนาค ตั้งแต่การ
เตรียมสิ่งของถวายทาน ขั้บขอซัก 2-3 ชั่วโมงก็รับประทานอาหาร ถึงเวลาสู่ขวัญนาคก็เริ่มบรรเลง
อีกครั้งหนึ่ง คราวนี้ก็ขอเกี่ยวกับพระคุณของแม่ สอนนาคขณะบวชเป็นพระแล้ว มีภาระ ต้องทำ
อะไรบ้าง สิ่งที่ดีควรและที่ห้าม สิ่งที่น่าสังเกตคือ ขณะขอพระคุณแม่นาคส่วนมากจะร้องไห้ด้วยความ
ซาบซึ้งในบทขอ

2. ด้านวิถีชีวิต

วิถีชีวิตของชาวบ้านโดยเฉพาะในชนบท มีการดำเนินชีวิตด้วยความสุข ไม่มีโลภ โกรธ
หลงมากมาย ยังคงรักษาสังคังาม ต่อความเป็นอยู่ สังเกตจากงานบวชนาค ชาวบ้านได้ร่วมแรงร่วม
ใจกันมาด้วยความเต็มใจ ไม่หวังผลประโยชน์ใด นอกจากการได้ร่วมทำบุญ และมีความพอใจในบท
บาทชีวิต ที่มีแต่ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ผู้ร่วมงานยังยิ้มแย้ม ด้วยอ้อมเอิบจากการทำบุญ และ
ศาสนาก็น่าเป็นสิ่งที่ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจ ในวิถีชาวบ้านแบบพอเพียง

3. ด้านศาสนากับการสืบทอด

การสืบทอด นายคำผายได้ฝึกชอจากนายไชยลังกา เครือแสน เมื่ออายุได้ 13-14 ปี การ
ฝึกเรียนในสมัยนั้นใช้วิธีเดินตามครูไปแสดงงานชอต่างๆ เช่น งานบวชนาค งานขึ้นบ้านใหม่ ผู้
เรียนต้องสังเกตเอาเอง จดจำทำนอง นำมาท่องจำแบบนกแก้วนกขุนทอง ในยามว่างจากการทำงาน
เมื่อถึงช่วงเข้าพรรษาก็หยุดเดินทางไปชอตามที่ต่างๆ ก็มุ่งหน้าเข้าวัด อ่านนิทานธรรมะ สุภาษิต คติ
สอนใจ คั่นคว้าจาก พับสา ใบลาน สมุดข่อย ฯลฯ

4. ด้านคติความเชื่อ

ชาวบ้านเชื่อว่า นาคเป็นสัตว์ที่อาศัย อยู่เมืองบาดาล มีความต้องการจะบวชเป็นพระ แต่ตนเองเป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่สามารถบวชได้ แต่ขอฝากชื่อ หัว และหาง เป็นสัญลักษณ์แทนตัวเอง เพื่อจะได้มีส่วนร่วมในการบวชด้วย จึงเป็นความเชื่อของชาวบ้านที่เล่าสืบต่อกันมา งานบวชนาคคง สังเกตเห็นผู้ชายที่โกนหัวแล้ว เรียกว่า นาค ส่วนหัวนาคปรากฏบนกำแพงวัด บันไดวัด ส่วนหางไป ปรากฏในขันบายศรี ขณะทำพิธีสู่ขวัญนาค เรียกว่า หางนาคนมแมว

5. ด้านภาษาและวัฒนธรรม

ภาษาท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับการขอบวชนาคเป็นอย่างยิ่ง การที่ช่างฆ้องนำสำนวน ภาษาเนื้อร้องขอ ที่สัมผัสด้วยความหมาย เป็นเรื่องราวให้ผู้ฟัง ฟังแล้วเข้าใจทันที มีอารมณ์ สนุกสนานร่วมสนุกสนานติดตามการขอตลอดแต่ต้นจนจบ ฉะนั้นสำนวนภาษาเป็นวัฒนธรรมของ ท้องถิ่น ที่ใช้บวชขอจับร้องประกอบเสียงเครื่องดนตรี สะล้อ ซอ ซึง ได้อย่างผสมกลมกลืน ถือเป็น วัฒนธรรมด้านภาษาสำเนียงท้องถิ่นลานนาที่แท้จริง ซึ่งภาษาที่ใช้ประกอบการจับขอจึงนิยมเรียกว่า ภาษาท้องถิ่นภาคเหนือ หรือภาษาพื้นเมืองล้านนา

ประเพณีขอขึ้นบ้านใหม่

ขอขึ้นบ้านใหม่ เป็นขอที่ใช้ทำนองล่องน่านและทำนองดาดน่าน เรื่องราวกล่าวถึงการ ไหว้ครู การแนะนำเจ้าภาพ การลำดับความสำคัญของการสร้างบ้าน การบรรยายอุปสรรคที่นำมา สร้างบ้าน บทบาทขอขึ้นบ้านใหม่ชาวบ้านว่าจ้างขอมามีจุดประสงค์เพื่อความเป็นสิริมงคล การ ประชาสัมพันธ์เชิญชวนแขกเข้าร่วมงานและความบันเทิง สำหรับผลงานของนายคำผาย นุปิง วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2543. สัมภาษณ์. ได้อธิบายเกี่ยวกับบทขอขึ้นบ้านใหม่ดังนี้

ภูมิหลังของขอขึ้นบ้านใหม่

การขอขึ้นบ้านใหม่เป็นประเพณีของชาวบ้านที่มีความเชื่อว่าการขึ้นอยู่อาศัยบ้านหลัง ใหม่ มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่เมื่อได้ทำพิธีทางศาสนา บวงสรวงผีบ้าน ผีเรือน พิธีกรรมต่างๆ เชิญญาติ พี่น้อง แขกผู้มีเกียรติ มาร่วมทำบุญ เพื่อความเป็นสิริมงคล ในงานแต่ละครั้งชาวบ้าน ทางภาคเหนือ ส่วนหนึ่งก็จะเชิญดนตรีพื้นบ้านเรียกวงขอพื้นบ้าน เพื่อมาขับกล่อม สร้างความ

สนุกสนานให้แก่ผู้ฟัง อย่างไรก็ตามบทบาทของ ซอยังมีความหมายต่องานขึ้นบ้านใหม่ ดังจะเห็น ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในภาคเหนือ

ความสำคัญและบทบาทของการซอขึ้นบ้านใหม่

ความสำคัญและบทบาทของการซอขึ้นบ้านใหม่ส่วนมากใช้ทำนองคาดเมืองน่าน การซอเกริ่นนำเริ่มต้นด้วยฝ่ายชายก่อนด้วยทำนองซอล่องน่าน ต่อมาเป็นการซอโต้ตอบระหว่างชายหญิง เริ่มตั้งแต่การไหว้ครู การแนะนำเจ้าภาพ การเชิญแขก การบรรยายความหมาย ขั้นตอนของการสร้างบ้าน การขอขอบคุณแขก การอวยพร นอกจากนั้นยังมีซอทำนองอื่นๆ ที่นำมาของงานขึ้นบ้านใหม่อีกได้แก่ซอพระลอ ซอพม่า ซอถามปัญหา ฯลฯ นายคำผาย นุบิงได้อธิบายว่า “...การล้าซอขึ้นบ้านใหม่ เริ่มต้นจากเจ้าศรัทธา เช่น นาย ก. นั้นอยู่บ้านอะไร แม่นั้นอยู่บ้านอะไร เอากันเป็นคู่เป็นเมียกัน เป็นคู่แก้วเมียแก้ว มีลูกก็คน มีหลานก็คน ลูกทำการงานที่ไหน อยู่รวมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ก็ได้เป้งเรือนใหม่ เป้งดีไว้ฮื้อลูก ปลูกดีไว้ฮื้อหลาน...”

ขั้นตอนการซอขึ้นบ้านใหม่

ขั้นตอนของการซอขึ้นบ้านใหม่ เป็นการซอโต้ตอบกันระหว่างช่างซอชายและหญิง เนื้อหาสาระจะถามว่าเรือนหลังนี้มีกี่แม่ ฝ่ายตอบก็ตอบว่ามี 3 แม่คือ แม่ที่ 1 ชื่อแม่คันไค แม่ที่ 2 ชื่อแม่จีไฟ แม่ที่ 3 ชื่อแม่บ้านแม่เรือน ต่อมาก็ถามเรื่องปากว่าการสร้างบ้านเรือนมีกี่ปาก ฝ่ายตอบก็ตอบว่า...มี 3 ปาก คือ 1 ปากประตู ปากที่ 2 คือ ปากหม้อข้าวหม้อแกง ปากที่ 3 คือ ปากแม่บ้านแม่เรือน และถามเรื่องเสาบ้านมีชื่ออย่างไรแต่ละต้นมีความหมายอย่างไร ฝ่ายตอบก็ตอบว่า เสามีชื่อเรียกแตกต่างกัน 11 ต้น คือ เสามงคล เสานางพญา เสาพรวัวพันลำ เสาคำดั่งเต่ง เสาศรีอินปัน เสาแสนลมก้าน เสาเวชสันดร เสาสายแสงอาทิตย์ เสาพรหมทัต เสาชุมพลเสา การซอขึ้นบ้านใหม่ก็จะมีเนื้อหาสาระแค่นี้ มีเวลาเหลือก็ซอเรื่องอื่นๆ ที่สนุกสนาน

ตัวอย่างของการซอขึ้นบ้านใหม่

ท่อน 1. คำซอ บทเกริ่น ทำนองซอล่องน่าน

คำผาย เกียง...ค้าย...ยามเมื่อลมปิดใบ...หอมไกล...น้องเฮย...

ยามเมื่อลมปิดเสยเจยใบ...หยังมาม่วนวอนใจฐานะดีนี้.....

คำอ่าน

ดอกเกี๋ยงยามเมื่ออุสาขลมพัฒนามีกลิ้นหอมแต่ไกล
 ยิ่งยามเมื่อลมพัดผ่านใบ ทำให้มีความสุขใจยิ่งนัก
 บทขอเกี่ยวกับความสำคัญของการขึ้นบ้านใหม่

ความหมาย

ดอกเกี๋ยงเป็นดอกไม้ป่าชนิดหนึ่ง มีกลิ่นหอม ยามเมื่ออุกลมพัดกลืนจะล่องลอยไปไกล ผู้
 ที่ได้ดมกลิ่นรู้สึกชื่นใจ สุขใจทำให้จิตใจสบาย

ท่อน 2. คำขอ บทเกริ่นนำ ทำนองล่องน่าน

คำผาย หลอนวันนี้ชัยยาคิดดี

วันที่หมดไสวันไคสะว่าง

หลอนวันนี้วันคืนกหนา

ตั้งป้อสิดำมอยขึ้นเรือนอย่างนั้น

วันปู่สปีตัวเมืองสร้างบ้าน

ปางว่าเป็นได้ช้างเผือกแก้วมาเมือง

เป็นวันเจ้าพระยาปาเมียลูกน้อย

คำอ่าน

วันนี้เป็นวันดีวันแห่งชัยชนะ

เป็นวันที่สดไสปลอดโปร่ง

หากวันนี้เป็นวันคืนกหนา

พร้อมสุภาพบุรุษขึ้นเรือนอย่างนั้น

เป็นวันที่บรรพชนสร้างเมืองสร้างบ้าน

เสมือนหนึ่งว่าได้ช้างเผือกมาเมือง

เป็นวันที่เจ้าพระยาพารรยาและลูก

ความหมาย

นายคำผายอธิบายว่า “...วันชัยยาคิดดีนี้เป็นวันสิริมงคล ยอดของวัน คนทางเหนือจะนับถือ เชื่อว่าวันนี้เป็นวันโชคช้าง เปรียบเสมือนช้าง ในเรื่องพระเวสสันดร เมื่อนั้นก็มีฝนหลังไหลลงมา ทำให้ชุ่มเย็นคือเมือง กลิงกลาส ในอินเดีย...”

ท่อน 3. คำขอ ทำนองขอคาดเมืองน่าน

คำผาย หลอนวันนี้วันสร้างกุศล

แม่ออกศรัทธาแต่งดาไว้แล้ว

ได้ตะเคียมไวยังกำนกุศล

ได้มานั่งเป็นแถวตวยกันอย่างนั้น

สิริมงคลขึ้นเรือนใหม่แก้ว

ขึ้นเรือนใหม่แก้วสิริมงคล

สิริมงคลยังเรือนใหม่แก้ว

คำอ่าน

หากวันนี้เป็นวันสร้างกุศล	เป็นสิริมงคลได้ขึ้นบ้านใหม่
เจ้าภาพได้เตรียมไว้พร้อม	ขึ้นบ้านใหม่ให้เป็นสิริมงคล
ได้เตรียมไว้เรื่องการทำบุญ	เพื่อเป็นมงคลงานขึ้นบ้านใหม่
ได้มานั่งเรียงแถวพร้อมหน้าพร้อมตา	

ความหมาย

นายคำผายอธิบายว่า เมื่อช่างขอบรรยายให้บ้านใหม่เป็นสิริมงคล ทำหน้าที่ต้อนรับแขกแทนเจ้าภาพ ถ้าจะให้เจ้าภาพพูดคำทักทายต้อนรับก็ได้ แต่คงไม่เพราะเหมือนช่างขอ ไม่มีคำกลอนกาพย์ และกลอนขอ ช่างชอกล่าวถึงว่า วันนี้เป็นวันดีแล้ว ให้สองสามีภรรยาที่มีความตั้งใจสร้างบ้านใหม่นั้น ได้อธิบายถึงขั้นตอนของการเตรียมอุปกรณ์การสร้างบ้าน ว่าควรซื้อสิ่งของอะไรบ้างเตรียมไว้ เช่น ปูน หิน ทราย ตามแต่สมัย

ท่อน 4. คำขอ ชอกล่าวแนะนำบอกกล่าวการเริ่มต้นขอขึ้นบ้านใหม่ ทำนองดาดน่าน

สมพร	หลอนวันนี้แต่ตักนั๊กหนา	จะขึ้นเคหายังเฮือนใหม่แก้ว
	ตักออกตั้งใจในวันนี้แล้ว	ขึ้นเฮือนใหม่แก้วสิริมงคล
	ละเจ้าพี่น้องบ่ได้ลอยได้หน	ได้สร้างกุศลผลบุญอย่างนั้น
	ลำดับรำพันในวันนี้แล้ว	

คำอ่าน

หากวันนี้เป็นที่แน่นอนแล้ว	จะขึ้นเรือนหลังใหม่
ตักออกตั้งใจในวันนี้แล้ว	ขึ้นเรือนใหม่แก้วเป็นสิริมงคล
ละเจ้าพี่น้องบ่ได้ลอยได้หน	ได้สร้างกุศลผลบุญอย่างนั้น
ลำดับรำพรรณในวันนี้แล้ว	

ความหมาย

หากวันนี้เป็นวันดี เหมาะสมที่จะทำบุญขึ้นบ้านใหม่แล้ว เจ้าภาพมีความตั้งใจ เพื่อให้เป็นสิริมงคล ญาติพี่น้องก็ไม่ได้ทอดย ร่วมกันทำบุญ ช่างชอก็จะพรรณนาในวันนี้ต่อไป

ท่อน 5. คำขอ

คำผาย	จะถามแต่เก่าแต่เหง้าใจเจ้า	เขาเป้งเคหาขึ้นมานอเจ้า
-------	----------------------------	-------------------------

จะถามคนงามแม่หลอมหล่อเข้า
เจ้าบ้านเจ้าเรือนได้ตกลงกัน
เขาจักแบ่งเรือนเรือนงามอย่างนั้น

เอาอะหยังมาก่อนจักแบ่งเรือนงาม
จะถามคนงามก้อยยังห้วนไหว

คำอ่าน

จะถามตั้งแต่เริ่มต้น เขาสร้างบ้านขึ้นมาแล้ว
จะถามคนสวย เขาเอาอะไรมาสร้างบ้านเรือนให้สวยงาม
เจ้าของบ้านเรือนได้ตกลงกัน จะถามคนสวยก้อยยังห้วนไหว
เขาจะสร้างบ้านเรือนหลังงามหลังนั้น

ความหมาย

ช่วงชอชายเริ่มต้นถามฝ่ายหญิงเกี่ยวกับการสร้างบ้านสิ่งแรกที่เขานำมาสร้างนั้นเขาได้นำเอาสิ่งใดมาสร้าง เจ้าของบ้านเขาได้พร้อมใจกัน ที่จะถามคนสวยว่าเขาสร้างบ้านหลังนั้นเขานำสิ่งใดมาก่อน

ท่อน 6. สมพร

เป็นได้เอาเหล็กเป็นได้เอาปูน	แม่หางตามนจักไขสื้อเจ้า
เอาหินเอาทรายในวันนี้เล่า	จะบอกปีเจ้าจ่ายค่า
เอาเหล็กเอาปูนแต่ตักนักหลาย	เอาหินเอาทรายขึ้นมอย่างนั้น
จะบอกสื้อฟังในวันนี้แล้ว	

คำอ่าน

เจ้าของบ้านได้เตรียมเอาเหล็ก ปูน	แม่หางตากลมจะอธิบายให้ท่านฟัง
ต่อมาเอาหินเอาทราย	จะบอกพี่ชาย
เอาเหล็กเอาปูนจำนวนมาก	เอาหินเอาทรายมาให้พร้อม
จะบอกให้ฟังในวันนี้	

ท่อน 7. คำผาย

จะปลูกบ้านใหม่ตัดนี้ขึ้นมา	เขาปลูกหยังจามาก่อนน้อเจ้า
จะถามคนงามแม่หลอมหล่อเข้า	นะถลาบต่อเต้าปลูกบ้านแบ่งเรือน
แม่ปลูกอันไคมาก่อนเจ้าข้า	ว่าแบ่งเคหาเรือนงามใหม่แก้ว

ได้มาขอมาแพวในวันนี้แล้ว

คำอ่าน

จะเริ่มสร้างบ้านครั้งนี้	เขาเริ่มต้นสิ่งใดก่อน
จะถามน้องคนสวย	ตลอดจนการสร้างบ้าน
เขาเริ่มต้นอันใดมาก่อน	การสร้างเคหาเรือนสวยงามหลังใหม่
ได้มาถึงในวันนี้	

ท่อน 8. สมพร

มาขุดคายนดินขึ้นมาเสียก่อน	จะไปใจอ่อนแต่ตักหน้า
ที่ได้มาถามยิณางข้าเจ้า	พี่น้องศรัทธาไหลมาหลังเต้า
พ่อเจ้าแม่เจ้าเป็นไหลมาหอม	แม่ดวงดอกไม้มาลัยเกสร
มาถามนายมอญแล้วยังน้องหล้า	ได้รู้ได้จำฮือฮือไว้

คำอ่าน

มาขุดคายนดินขึ้นมาเสียก่อน	อย่าพึงใจอ่อนจริงแท้แน้นัก
ที่ได้มาถามน้องสาว	พี่น้องที่มีความศรัทธาเดินทางมาร่วมงาน
พ่อเจ้าแม่เจ้าท่านตั้งใจมาร่วมทำบุญ	แม่ดวงดอกไม้มาลัยเกสร
มาถามน้องสาวแล้วยังเป็นลูกคนสุดท้าย	ได้พุดจาให้พี่ได้รับทราบ

ท่อน 9. คำผาย

หลอนสละมาขุดคายนดิน	บ่ได้คัดได้จับบ่ได้ตำได้เตี้ย
เขาวัดคายนดินเสมอคู่เนื้อ	เขาได้ตักเส้นวัดกันขึ้นมา
สละขุดหลุมก้อยยังลงไป	สำเร็จเสร็จกันก้อยยังว่าอัน
เขาจะหล่อเสาใดขึ้นก่อนอย่างนั้น	

คำอ่าน

หากช่างมาขุดคายนดินแล้ว	ไม่ได้ขัดเงินไม่ได้ตักตำ
เขาตรวจดูผิวดินเสมอชั้นดิน	เขาวัดขนาดด้วยเส้นที่เคยวัดมา
เมื่อสละสร้างบ้านขุดหลุมลงไป	สำเร็จเรียบร้อยแล้ว
เขาก็เริ่มหล่อเสาใดขึ้นก่อน	

ท่อน 10. สมพร

ดาษดินเสร็จแล้วบ่ได้ถอยหน
 ตีได้มาจำในวันนี้เล่า
 ว่าเสามงคลแต่ตั้งนักหนา
 ก็เป็นวันดีตั้งบ่ใหม่บ่ฮ้อน

หล่อเสามงคลขึ้นมาน้อเจ้า
 ปีน้องเขาเข้าได้คักดาฟัง
 จะเล่าไขจำตวยไปอย่างนี้

คำอ่าน

เมื่อตรวจดูผิวดินเรียบรื้อยแล้ว
 ที่ได้มาพูดในวันนี้
 ว่าเขาขุดเสามงคลจริงแท้แน๊นัก
 ก็เป็นวันดีไม่ใหม่ไม่ร้อน

หล่อเสามงคลขึ้นเป็นลำดับต่อไป
 พี่น้องผู้ฟังทั้งหลายเขาอฟัง
 จะอธิบายตามไปอย่างนี้

ท่อน 11. คำผาย

หลอนได้หล่อยังเสามงคล
 ก็มาหล่อเสาพระยาเจ้าข้า
 เสาแจ้งเสากำเสาตั้งเสากลาง
 พร้อมเพรียงเคียงกันน้อหล้าอย่างนั้น

ขึ้นตีโกศลผลงานเจ้าข้า
 แม่หงส์หยาดฟ้าติดตามตวยไป
 เสาเล่มตัวนางหล่อมาว่าอัน

คำอ่าน

หากได้หล่อเสามงคล
 ก็มาหล่อเสาพระยา
 เสามุมเสาคำเสาตั้งเสากลาง
 พร้อมเพรียงกันน้อ

ขึ้นตีโกศลผลงานแล้ว
 แม่หงส์หยาดฟ้าติดตามกันไป
 เสาตัวนางหล่อเป็นอันดับต่อมา

ท่อน 12. สมพร

ก่อยเล่าแต่เก็บบรรยายถึงปลาย
 ติดตามตวยมาในวันนั้นเล่า
 ก่อยเล่าต่อไปยังเล่มที่สอง
 ลำดับลำพันในวันนี้แล้ว

เตื่อะคำผายไปยังปี่เจ้า
 ตัวกู๋เฝ้าก่อยไขฮื้อฟัง
 หัวใจเจ้ามอญแล้วยังอย่างอัน

คำอ่าน

ค่อยเล่าตั้งแต่ต้นจนถึงตอนจบ
ติดตามกันไปถึงเล่มที่สอง
ค่อยเล่าต่อไปในเล่มที่สอง
จะลำดับพรรณนาในวันนี้

เถิดคำผายพี่เจ้า
ตัวคู่เฝ้าค่อยอธิบายให้ฟัง
ว่าด้วยจิตใจแล้วน้องอย่างนั้น

ท่อน 13. คำผาย

ก็มาใส่แวงก็มาใส่ตั้ง
มาเตือนคนงามแม่หวิป็นเป้า
เอาเสาน่อขึ้นตั้งไว้บน
ฮ้องว่าเสาวัญนะพระยาอย่างนั้น

เป็นตม้นคงเป้งเฮือนน้อเจ้า
ไม้ใหม่ไม้เก่าเขาดั่งขึ้นมา
เป็นเสามงคลต่อไปว่าอัน

คำอ่าน

ต่อมาใส่แวงใส่ตั้ง
มาเตือนคนงามแม่หวิป็นเป้า
เอาเสาน่อขึ้นไว้ข้างบน
เรียกว่าเสาวัญอย่างนั้น

เป็นที่มั่นคงของการสร้างบ้าน
ไม้ใหม่ไม้เก่าเขาดั่งขึ้นมา
เป็นที่ชื่อว่าเสามงคล

ท่อน 14. คำผาย

ก็มาใส่ชื่อก็มาใส่แป
ใส่ตั้งใส่แวงดิงามน้อเจ้า
เอาไม้น้ำสามมาเป้งกันผ้า
ห้อมน่มงคลม่นคงดีหั้น

กันผ้ากาแลก้อยเหมน้อเจ้า
นะถลาบต่อเต้าปู่เฮือนขึ้นมา
ไม้น้ำหกหน้าห้าเป้งแวงเป้งตั้ง
เสาแจ้งเสาวัญดิงามอย่างนั้น

คำอ่าน

ก็มาใส่ชื่อใส่แป

เค้าเพดาน กาแล ค่อยอีกนะเจ้า

ใส่ตั้งใส่แวง

ตลอดจนปลูกเรือนขึ้นมา

นำเอาไม้น้ำสามนี้สร้างโครงหลังคาไม้น้ำหกหน้าห้านี้ใช้ทำแวงและตั้ง

ให้เป็นมงคลมั่นคงที่ตรงนั้น

เสาที่อยู่มุมเสาวัญมงคลดิงามอย่างนั้น

ท่อน 15. คำผาย

ก็มาเข้าปิ่นก่อนมาเข้าเป็นเข้าฝา
 สล่าเป้งเฮือนป้อเฒ่าแม่เฒ่า
 ก็มาเข้าปิ่นก่อนมาเข้าฝา
 สูงเหมาะสูงป้อเฮือนงามอย่างนั้น

จงพ่อเตอะนาก้อยเหมนอเจ้า
 นะถลาบต่อเต้าเข้าปล่องเข้าบาน
 ผ่อตั้นจายคาเปียงกันป้อจ้อ

คำอ่าน

ต่อมาเข้าพื่นกระดานทำฝาเรือน
 ช่างทำบ้านเรือนพ่อเฒ่าแม่เฒ่า
 ก็มาเข้าพื่นและฝา
 มีความสูงพอเหมาะพอดีกับบ้านหลัง

จงดูเถิดนาค้อยอีกนะน้อง
 ตลอดจนทำช่องและบานประตูหน้าต่าง
 คูปลายชายหลังคาเสมอกันตลอดแนว

ท่อน 16. สมพร

ปิ่นเป็นฝาเป็นดีไหนบ่แน่นอน
 ยังบ่เสร็จสิริมงคลในวันนี้เล่า
 ฝาเฮือนหลังนี้แต่ตักนักษัตร
 จะตั้งใจเอาในวันข้างนี้

เอาเหล็กจำเข้าตีคูสวงามดีแล้ว
 ป้อเจ้าแม่เจ้าก้อยตั้งใจฟัง
 คูสวงามแล้วยังบ่เสร็จ

คำอ่าน

พื่นไม้กระดานตรงไหนไม่แข็งแรง
 ไม่โสกเสร็จในวันสิริมงคลวันนี้
 ฝาเรือนหลังนี้แท้จริงแน่แท้
 จะตั้งใจฟังในวันนี้แล้ว

เอาตะปูเข้าตอกให้แน่นหนา
 พ่อเจ้าแม่เจ้าก้อยตั้งใจฟัง
 คูสวงามดียังไม่โสกเสร็จ

ท่อน 17. คำผาย

ก็มาเข้าปิ่นเข้าเป็นเข้าฝา
 มาเป้งประตูหน้าต่างและป่อง
 ว่าเป้งพรวดพร้อมเฮือนน้อยเฮือนไฟ
 เขาเป้งฮ้องงานน้อยหล้าอย่างนั้น

เอาสี่เข้าตาสวงามม่อ่งคอง
 จะเป้งฮ้องเป้งจ้องตั้งงาม
 เป้งป่องกันใดก้อยยังว่าอัน

คำอ่าน

ก็มาเข้าไม้พื้นไม้กระดานทำฝาบ้าน	ทาสีสวยงามสดสวย
สร้างประตูหน้าต่างและช่องลม	จะสร้างห้องสร้างเรือนที่สวยงาม
ว่าสร้างไว้พร้อมมีทั้งห้องครัว	สร้างช่องบันได
เขาสร้างให้สวยงามแล้วน้อง	

ท่อน 18. สมพร

ว่าเรือนหลังนี้ดูสวยงามดี	มุงสังกะสีป็นเป็นฝาเป็น
ดีไหนก็เหมาะดีไหนก็แน่น	ป็นเป็นฝาเป็นเรือนเงินเรือนคำ
ว่ามุงกระเบื้องกับสังกะสี	ฝนตกหัวปีดังคะลิ่งตังตังเรือนแก้ว
เรือนคำยังเรือนป้อเลี้ยง	

คำอ่าน

ว่าเรือนหลังนี้สวยงามดี	มุงด้วยสังกะสีพื้นทำด้วยไม้ฝาทำด้วยไม้
ตรงที่ไหนก็สวยตรงไหนก็แน่น	พื้นและฝาเปรียบเป็นเรือนเงินเรือนทองคำ
มุงหลังคาด้วยกระเบื้องและสังกะสี	ฝนตกต้นปีฟ้าร้องฟ้าคำรามเพราะเรือนแก้ว
เรือนคำเป็นเรือนของพ่อเลี้ยงเป็นผู้ที่มีฐานะดี	

ท่อน 19. คำผาย

เขาเป้งเสร็จแล้วตัดต๋ยอसान	จะทำบุญทานต่อไปน้อเจ้า
เจ้าบ้านเจ้าเรือนตัดต๋นนั้นเล่า	นะถลาบต่อเต้าต๋บแต่งครัวตาน
สละสะหลงข้าวต้มหนมหวาน	มาป้าวมาลานน้ำต๋านน้ำอ้อย
เขาต๋บแต่งคาไว้หั้นพร้าพร้อม	

คำอ่าน

เมื่อเขาสร้างเสร็จแล้ว	จะได้ทำบุญทำทานต่อไป
เจ้าของบ้านเรือนในครั้งนี้	ตลอดจนได้เตรียมของถวายทาน
ได้เตรียมข้าวต้มของหวาน	มะพร้าว ต้นลาน น้ำตาลน้ำอ้อย
เขาคงแต่งไว้เรียบร้อยแล้ว	

ท่อน 20. สมพร

มีตั้งไม้กำมีตั้งบายศรี
จะสืบจะต่าขึ้นเฮือนขึ้นบ้าน
ตีหันพร้าวพร้อมตั้งหม้อตั้งไห
จ่อน้อยคองไยแป้งคางอย่างนั้น

จ่อน้อยคองมีตบคาแต่งหาง
มาเตื่อน้องจันครวกันครวตาน
สะบงสะไบครวตานห้วนไหว

คำอ่าน

มีตั้งไม้กำมีตั้งขันบายศรี
มีการสืบชะตาก่อนขึ้นเรือนใหม่
มีพร้อมทั้งหม้อและไห
จ่อน้อยช่อตุงเตรียมไว้พร้อม

ช่อเล็กช่อตุงตกแต่งในวันหางคา
มาเถื่อน้องมาคูดของกินของท่าน
ผ้าสบงผ้าสไบครวตานหลากหลาย

ความคิดเห็น เกี่ยวกับ ขอขึ้นบ้านใหม่

แนวคิดของการขอ ขึ้นบ้านใหม่ของนายคำผาย นุปีงได้แสดงความคิดเห็นไว้หลายด้าน เช่นด้านความเชื่อ เรื่องปาก เรื่องเสาเรือน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภาษาวรรณกรรม การสืบทอด ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านความเชื่อ

ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องการสร้างบ้านที่น่าสนใจ แม้แต่การเรียกชื่อส่วนประกอบของบ้าน ล้วนแต่เป็นคำพูดที่มีความหมายทั้งสิ้น เช่นคำว่า ปาก เชื่อว่ามี 3 ปาก ได้แก่ ปากประตู ปากหม้อข้าวหม้อแกง ปากแม่บ้าน การให้ความหมายของคำแต่ละคำ มีความหมายเพื่อเตือนใจเจ้าของบ้าน ให้ตระหนักถึงความหมายของคำ เช่น ปากประตู เชื่อว่าสิ่งดีและไม่ดี ไหลเข้าออกตลอดเวลา ควรสร้างให้ถูกลักษณะ ปากที่ 2 เรียก ปากหม้อข้าวหม้อแกง หมายถึง เครื่องครัวหาเงินได้รู้จักเก็บหอมลอมริบ รู้จักกินรู้จักใช้ ปากที่ 3 ปากแม่บ้าน คือ ควรพูดด้วยถ้อยคำสุภาพ อ่อนหวาน อ่อนน้อม อย่างมีสัมมาคารวะ

2. ด้านความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งเสาเรือน

การปลูกบ้านให้คงทนถาวร เป็นสิริมงคลให้แก่เจ้าของบ้าน ในสมัยก่อน นิยมปลูกด้วยไม้เป็นส่วนใหญ่ การเรียกชื่อเสาที่นำมา ให้เกิดเป็นเสาเรือนใหม่มีชื่อแตกต่างกัน ได้แก่ เสาเล่มที่ 1

ชื่อว่า เสามงคล เสาที่ 2 ชื่อว่า เสานางพญา เสาที่ 3 ชื่อว่า ป้างปันลำ เสาที่ 4 ชื่อว่า ลำตั้งแตง เสาที่ 5 ชื่อว่า สร้อยเงินแสง เสาที่ 6 ชื่อว่า สร้อยเงินตา เสาที่ 7 ชื่อว่า น้ำบ่อแก้วกินเย็น เสาที่ 8 ชื่อว่า หนะ ภัย การเรียกชื่อเสาเพื่อให้เหมาะสมกับการปลูกบ้าน ย่อมทำให้ต้องคัดเลือกเสาที่มีความแข็งแรง ความสวยงาม อดทน จึงเป็นความคิดที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่มีความสำคัญต่อผู้ที่ปลูกบ้าน ในโอกาสต่อไป

3. ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การสร้างบ้านในสมัยที่นายคำผาย นุบิงอายุได้ 20 ปี ชาวบ้านนำเสา ชื่อ ตัง แป้ มาให้ เหมาะสม เมื่อตรวจเนื้อดินเสร็จเรียบร้อยแล้ว สลักก็ขึ้นตัดไม้เพื่อทำพิธีจัดเสียดจัญไร ทำพิธีสับชะตา ต่ออายุ สวดมนต์ นับว่าการนำเสาหรือช่าง ที่มีความรู้ความชำนาญในการสร้างบ้านมาทำงานแล้ว ผู้อาศัยเกิดความมั่นใจ ไม่เกิดความผิดพลาดเหมือนภายิตโบราณว่า “จวดดินได้ จวดไม้เสีย” หมายความว่า การขุดดินถ้าขุดผิดแล้วถมเริ่มขุดใหม่ยังแก้ตัวได้ แต่ถ้าตัดไม้ไม่ตรงที่วัดระยะไว้ การแก้ไขลำบาก ทำให้เสียไม้ไป

4. ด้านภาษาวรรณกรรม

การใช้ภาษาชอกับสำนวนความหมายที่คล้องจอง นับเป็นปฏิภาณกวี ที่คิดบทชอที่มีความหมายของการสร้างบ้านสามารถใช้ภาษาสื่อความหมายได้ดี

ตัวอย่างเช่น “...แป้นปิ่นไม้ค่า แป้นฝาไม้เคียน เอมมาแป้งเฮือนก้อยยังหลังใหญ่
ศรัทธามาเป็นหามาใส่ เล่มน้อยเล่มใหญ่มาแป้งตังแป้งแว
เอาไม้หน้าสามนั้นมาแป้งกันฝ้า หน้าแปดหน้าห้ามาแป้งแวแป้งตัง
จื่อว่าเฮือนมงคลหลังนี้ใหญ่กว้าง ดูต่างกั้นต่างตานหนอเจ้าป้อให้...”

(ไม้กระดานบ้านทำด้วยไม้มะค่า ไม้ฝาทำด้วยไม้ตะเคียนพื้น สร้างบ้านหลังใหญ่

เจ้าของบ้านสรรหามาใส่ ไม้เล่มเล็กเล่มใหญ่ใช้ทำคานทำกลอน

ไม้ขนาดสามนิ้วทำกันฝ้า ไม้ขนาดห้านิ้วใช้ทำแว

สร้างบ้านเรือนเป็นสิริมงคลหลังใหญ่ มีความสะดวกในการกินอยู่อาศัยและการให้ทาน)

การใช้ภาษาและวรรณกรรมที่เน้น ความหมาย การสัมผัสในสัมผัสนอก ฟังแล้วได้ทราบถึงความเหมาะสมของการนำไม้ชนิดต่างๆ มาปลูกสร้างบ้าน รู้จักใช้ไม้ชนิดไหนว่าควรทำอะไร ใช้ได้ถูกต้อง

5. การสืบทอด

การฝึกชอขึ้นบ้านใหม่ นิยมใช้ 2 ทำนอง คือ ระบายลำดับและระบายอื้อ ตัวอย่างบทชอบทแรกที่ฝึกชอบทแรกที่ฝึกชอขึ้นบ้านใหม่ ทำนองชออื้อ

“ถึงก็ถึงเวลา จะเปิดใจคา สือปี่น้อง หันดินกล่อนน้องเอย

มาบาทนี้จะไขกำวอน จงฟังเตอะนายมอน เจ้านายปี่น้อง”

สำหรับช่างชอฝึกใหม่เมื่อทำพิธีกินอื้อเพื่อให้จดจำได้แล้ว ก็ให้ท่องบทชอบทแรกนี้จนเกิดความเข้าใจความชำนาญ แล้วหาประสบการณ์โดยติดตามคณะชอของครูไปที่ต่างๆ ใช้เวลาประมาณ 2-3 เดือนการสืบทอดชอขึ้นบ้านใหม่ ก็จะได้ศิลปินใหม่เพิ่มขึ้นมา

การชอขึ้นบ้านใหม่จากประสบการณ์ของนายคำผาย นุ่ปิงที่เดินทางไปชอเพื่อรับใช้สังคนในจังหวัดน่านและภาคเหนือเป็นระยะเวลา 50 กว่าปีมีเหตุการณ์ที่จะเล่าให้ฟังมากมาย แต่ที่ยกตัวอย่างให้ฟังครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการชอเท่านั้นดังได้แสดงความคิดเห็นความตอนหนึ่งว่า

“...ถ้าหากไปชอขึ้นบ้านใหม่ ก็จะกล่าวประวัติการขึ้นบ้านใหม่ จะต้องกล่าวกับเจ้าภาพผู้เป็นชายก่อน บ้านหลังนี้เป็นของใคร คนชอก็จะกล่าวถึงเจ้าของบ้าน ซึ่งเป็นผู้ชายก่อนว่าเดิมเป็นคนอยู่บ้านไหน มาแต่งอยู่กับใคร มีลูกมีหลานอยู่รวมกันกี่คน อาชีพการงานเป็นอย่างไร ในวันนี้เขาทำงานมงคล เป็นสามิภรรยาผัวแก้วเมียแก้ว ยกคุณงามความดีของเจ้าภาพหรือเจ้าของบ้านให้เป็นมงคล ถ้าหากไปชองานศพ เรียกว่าชอวมงคล แตกต่างกับการชอขึ้นบ้านใหม่จะต้องชอลำดับการตั้งแต่วางผังบ้าน ขุดหลุม ลำดับ อุปกรณ์การก่อสร้างแต่ละอย่าง เรียกว่าอะไร สิ่งไหนเอาขึ้นก่อน มีจำนวนเท่าไร จะต้องเป็นคำชอทั้งหมด เป็นคำคล้องจองกัน คนฟังจะฟังเข้าใจง่าย เช่น ไม้มะค่าเอามาทำพื้น ไม้ตะเคียนเอามาทำฝา ไม้หน้ำกกหน้ำห้าเอามาทำไม้กั้นผ้า เสาดแต่ละต้นจะต้องบอกชื่อ เสาดต้นที่หนึ่งชื่ออะไร ฯลฯ ต้องให้มีชื่อเป็นสิริมงคลแก่เขา...”

สิ่งที่ชาวบ้านได้รับความบันเทิงและสาระจากการชอขึ้นบ้านใหม่ สถาบันครอบครัว พ่อ แม่ ลูกมีการยอมรับการแสดงชอ สักเกตจากการเข้าร่วมฟังชอดังคำพูดของนายคำผายดังนี้

“...ลูกหลานต้องมานั่งฟังพ่อแม่ เรื่องมาอย่างนั้น การชอเป็นคติสอนใจคนทำเขาเหล่านั้นก็จะเชื่อกันแบบจริงจังนับถือกันแบบนั้น ตลอดจนงานบวชลูกหลานจะทดแทนบุญคุณพ่อแม่อย่าง

ไร นะโมตัดสะ นี่เราจะต้องบอกให้นาคว่าเจ้าก็ จะเป็นพระแล้ว จะต้องให้ศีลพ่อแม่ นะแปลว่าอะไร โมแปลว่าอะไร ตัดสะแปลว่าอะไร ช่างซอกก็ต้องให้นาคทราบ ว่า นะแปลว่าพ่อ โมแปลว่าแม่ เช่นแม่น้ำ แม่ผึ้ง แม่วัว แม่ควาย ฯลฯ นะโมแปลว่าพ่อคือว่านาย เช่นนายแก้ว นายคำต้องนะขึ้นก่อน...”

“...ตัดสะแปลว่าตัดกิเลสตัณหา ตัดเหล่า ตัดยา เลิก ละ อบายมุขทุกอย่าง เพราะจะเข้ามาบวชแล้ว ตอนจะบวชลูกก็เชิญเอาพ่อคำผายมาขอ สอนนาค อันนี้มันก็เกิดประโยชน์ พ่อเลี้ยงลูกมาตั้งแต่ตัวแดง ๆ เป็นอย่างไร เพราะมันจะมีเป็นบทเป็นกลอน ของมันเอง ไม่มีชอลามก ขอได้ให้คิดสอนใจ...”

“...ทั้งหมดนี้ได้พูดกันมา พ่อคำผายคิดว่าขอได้ให้คิดธรรมสอนใจแก่ชาวบ้าน ไม่ว่างานบวชนาค งานขึ้นบ้านใหม่ การที่ไปร่วมงานวัด บอกความหมายประวัติความเป็นมา ยกเจ้าภาพประวัติการสร้างบ้านสร้างเมือง ล้วนแต่ให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านตลอดมา...”

ประเพณีการขอประวัติผ้าป่า

ภูมิหลังการขอผ้าป่า

การขอผ้าป่าเป็นขอมติที่นิยมใช้ในโอกาสที่มีการถวายผ้าป่าสถานที่บ้านหรือวัดแล้วแต่เจ้าภาพจะว่าจ้างให้ไปขอ เนื้อหาสาระก็มุ่งเน้นผลบุญที่จะได้รับในการถวายผ้าป่า รูปแบบการขอคือใช้ทำนองซอล่องน่านและทำนองดาตเมืองน่าน บางตอนก็นำขอพม่า ขอพระลอเข้ามาสอดแทรก ปัจจุบันการขอผ้าป่าได้รับความนิยมน้อยลง เพราะสภาพเศรษฐกิจ สังคม ชาวบ้านจึงนิยมถวายผ้าป่าแบบง่าย ๆ คือเมื่อเตรียมสิ่งของเสร็จก็ยกไปถวายวัดหรืออีกแนวทางหนึ่งคือนิมนต์พระมารับกองผ้าป่าที่บ้าน สำหรับขอผ้าป่าผลงานของนายคำผาย นุปีง ได้บันทึกไว้นานแล้วประมาณ 10 ปี จึงนำออกมานำเสนอในครั้งนี้ นายคำผายได้ขอประวัติผ้าป่าทำนองดาตเมืองน่านดังนี้

ตัวอย่างขอประวัติผ้าป่า

สมัยแต่เกื่อก่อนแต่เดิมมา	จะตั้งกำจ่าก้อยยังน้อเจ้า
ว่านั่นแล้วกาอานาน้ำเจ้า	ผู้ทีบทาบทเก้ได้จำกามา
มีพญาอินทร์ดำนั่นหนา	แถลงเป็นพราหมณ์ลงมว่าอัน
เอาผ้าปามาตานห้อยไว้กั้งไม้	พระเจ้ากัสปะก็เดินทางไปถึง

ที่แรกไปเต็งผ้าป่าน้อเจ้า
 ที่ได้มาเป็นผ้าจีวรต่อไป
 ก็ยอมมือถวยก้อยยังที่หัน
 ว่าต่อจากนั้นนางวิสาขา
 ก็ได้เอาผ้าป่าตัดที่นั่นเล่า
 พระพุทธเจ้าก้อยยังเจ้าขา
 จากนางวิสาขางามนั้นท่านให้
 เป็นประวัติการผ้าป่าน้อเจ้า
 ไปแต่บทแต่เก่าผ้าป่ามานาน
 สืบมาตั้งวันก้อยแห่มว้าอัน
 สิ่งใดก็แล้วต้องได้สืบได้สาน
 สมัยพระธุดงค์พระพุทธเจ้า
 ก็มาถึงแล้วถึงปัจจุบัน
 ผ้าป่าสามัคคีวันนี้อย่างนั้น
 จ่วยกันกันกันดานคนละเล็กละหน้อย ความเจตนาของเขาไพร่น้อย
 บได้ด่าก้อยโมसानาดาน
 ป็น้องตั้งหลายเจ้านายว่าอัน
 นี่เป็นประวัติผ้าป่ายังผ้าบังสุกุล
 จะหลอนผ้าป่าก็ว่ามานั้นเล่า
 สมัยก่อนนั้นในประเทศอินเดีย
 ที่เขามรณังค้ายไปอย่างนั้น
 ป็นแน่นหื้อดีก้อยแห่มว้า
 เอาไปตัดไว้ป่าไม้ดงคำ
 จึงฮ้องกันมาบังสุกุลที่หัน
 สมัยก่อนนั้นตัดหื้อเฮ้งหื้อกำ
 เหลือแต่ดุกแต่โครงในดงมีดเสร่า
 บ้านเมืองเจริญบูชาดบ่เกิน

ก็อิฐฐานเอาผ้าป่านั่นเล่า
 แล้วกลับออกมาห่มุพราหมณ์ตั้งหลาย
 มีอนิสงฆ์มากมายเงินล้า
 อุบาสิกาแม่นางน้อเจ้า
 ไปถวยกแก่เจ้าเถระองค์งาม
 ก็ได้รับผ้าป่าก้อยแห่มว้าอัน
 ก็สืบก็ตามกันมายาวนาน
 อันนี้กะนายอาวอาน้ำเจ้า
 หื้อตานยังป่าห้อยกิ่งไม้พะหน่า
 เข้ามอญตาขำวันนี้อย่างนั้น
 การกินการทานเจิญมาน้อเจ้า
 ในสะหลีต้องเต้าเป็นความจิ้นความยาว
 ก็ได้รวมกันเป็นผ้าป่าว่าอ้อ
 การสร้างการสาวัดวาอาราม
 มันมีเก้ามันก็ต้องมีป้าย
 ที่สดับรับฟังวันนี้อย่างนั้น
 ก็เป็นของทำบุญมากมายน้อเจ้า
 ว่าพระพุทธเจ้าอิฐฐานเอามา
 ป้อจายตายเพลี่ยสิบชาวจาบ้าน
 ก็เอาผ้าขาวป็นศพป็นผี
 ยามเมื่อลูกหลานก็แบกเอาศพนั้น
 พระพุทธเจ้าก็จัดอนิจจา
 คือก็มารวมกันกับผ้าป่านี้อย่างนั้น
 หลอนลงมากินซากน้อเจ้า
 นั้นคนมะเก่าแต่เก่าเดิมมาสมัยเดี๋ยวนี
 ก้อยยังว่าไว้ตามมูลสมัยน้อเจ้าท่านให้

แน่นอน ก็เลยลงขอประวัติผ้าป่าเท่านั้น

ความคิดเห็นเกี่ยวกับ ขอประวัติผ้าป่า

ประวัติของการขอผ้าป่านายคำผายเล่าว่า สมัยแต่ก่อนแต่เดิมมา ได้ตั้งคำบอกเล่าสืบต่อกันมา ว่านั่นแล้วกาอาวน่าน้ำเจ้า ผู้ที่ทบทบาทก่อนได้จำคำพูดมาเรื่องมีอยู่ว่า มีพญาอินทร์ดำนั่นหนาแปลงกายเป็นพราหมณ์ลงมาบนโลกเมืองมนุษย์เอาผ้าป่ามาถวายทานแขวนไว้ที่กิ่งไม้ พระเจ้ากัศสปะก็เดินทางไปถึง ที่แรกไปถึงผ้าป่า ก็อธิฐานเอาผ้าป่านั้น ที่ได้มาเป็นผ้าจีวรต่อไป แล้วกลับออกมาหมู่พราหมณ์ทั้งหลาย ก็ขอมือถวายสิ่งของที่นั้นมี อานิสงฆ์มากมาย ต่อจากนั้นนางวิสาขาอุบาสิกาแม่นางน้อเจ้าก็ได้เอาผ้าป่าตัดที่นั่นแล้วไปถวายแก่เจ้าเถระองค์งาม ถวายพระพุทธเจ้า ก็ได้รับผ้าป่า จากนางวิสาขาปางนั้นแล้ว ก็สืบก็ตามกันมายาวนาน เป็นประวัติการผ้าป่า สืบมาจนถึงวันนี้ หลายสิ่งที่ได้สืบได้สาน การกินการทานขอเชิญมา สมัยพระพุทธรูปพระพุทธรเจ้า เป็นความยืดยาวความยาว ก็มาถึงแล้วถึงปัจจุบัน ก็ได้รวมกันเป็นผ้าป่า ผ้าป่าสามัคคีวันนี้ การสร้างการสาวัดวาอาราม ช่วยกันกินกันทานคนละเล็กละน้อย ความเจตนาของเราไพโรนน้อย ไม่บ่ได้ตกต่ำ ขออนุโมทนา เมื่อมันมีการเริ่มต้นมันก็ต้องมีการจบ พี่น้องทั้งหลายเจ้านายว่าอัน ที่สดับรับฟังวันนี้ อย่างนั้น นี่เป็นประวัติผ้าป่ายังผ้าบังสุกุล ก็เป็นของทำบุญมากมาย จะหลอนผ้าป่าก็ว่ามานั้นเล่า ว่าพระพุทธเจ้าอธิฐานเอามา สมัยก่อนนั้นในประเทศอินเดีย ผู้ชายตายจากไป ชาวบ้านหรือที่เขาเสียชีวิตไป ก็เอาผ้าขาวพันศพพันคนตาย พันแน่นให้ดีแล้ว ยามเมื่อลูกหลานก็แบกเอาศพนั้นเอาไปทิ้งไว้ป่าไม้ดงดำ พระพุทธเจ้าก็จัดอนิจจา จึงชักผ้าบังสุกุลที่นั่น ก็คือมารวมกันกับผ้าป่า สมัยก่อนนั้นการทอดผ้าป่า เขากลับสัตว์ป่าลงมากินซากศพ เหลือแต่กระดูกแต่โครงกระดูก คนสมัยนั้นมีความลำบากในเรื่องเครื่องนุ่งห่ม มาสมัยเดี๋ยวนี้บ้านเมืองเจริญไม่ขาดสิ่งของใช้ต่าง ๆ การหาผ้าบังสุกุลหาได้ง่ายโดยการซื้อในตลาดมากมายการขอประวัติผ้าป่าจึงขอนำเสนอแต่เพียงแค่นี้

สรุปความว่าการขอผ้าป่าครั้งนี้คำผายได้ขอประวัติความเป็นมาของผ้าป่าเท่านั้น แต่ถ้าโอกาสใดที่คณะคำผายไปแสดงของงานทอดผ้าป่าจริงๆแล้ว เรื่องราวที่ซอกก็จะเปลี่ยนรูปแบบไปตามสถานการณ์ กล่าวคือ เนื้อหาที่ขอจะบอกกล่าวแนะนำเจ้าภาพ บอกความสำคัญของผ้าป่า บอกอาณิสต์การทำบุญที่ได้รับจากการทอดผ้าป่า นอกจากนั้นขอที่มีความสนุกสนานเฮฮา เช่น ซอถามปัญหา ซอพม่า ซอพระลอ ซอเกี่ยวพาราตี ก็จะถูกนำมาใช้เพื่อสนองความต้องการของผู้ฟัง

ประเพณีการขอประวัติกฐิน

ภูมิหลังขอประวัติกฐิน

ขอประวัติกฐินผลงานของนายคำผายได้มีประสบการณ์การขอในท้องถิ่นเกี่ยวกับการทอดกฐิน จากการสอบถามพบว่าช่วงเวลาที่เขานิยมทอดกฐินนั้น หลังจากออกพรรษาแล้วประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมของทุกปี ชาวบ้านนิยมทอดกฐินในช่วงนี้ ลักษณะการขอในงานทอดกฐินนั้นจะขอในวันห้าแฉกและวันที่ทอดกฐินรวมเป็น 2 วัน เริ่มตั้งแต่เช้าของวันดาจนถึงกลางคืนเลิกประมาณสัก 5-6 ทุ่ม วันทอดกฐินก็ขอตั้งแต่เช้าตรู่จนถึงเวลาทอดกฐินช่วงเช้าหรือบ่ายตามแต่เจ้าภาพจะกำหนด การขอประวัติผ้าป่าครั้งนี้เป็นการขอเพื่อบอกที่มาของกฐิน อาณิสสค์ที่ได้รับ อุปกรณ์การใช้ และเรื่องราวเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา ดังมีตัวอย่างการขอทอดกฐินดังนี้

เรื่องย่อของการชอกฐิน

การขอประวัติกฐินเป็นเรื่องกล่าวถึงเศรษฐีคนหนึ่งคิดจะทานกฐิน เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ต่อมามีคนใช้ชื่อว่านายตุ๊กตะคิดจะร่วมทำบุญครั้งนี้ จึงนำผ้าทอของตนเองมอบให้เศรษฐี แต่ได้รับการปฏิเสธ เศรษฐีอ้างว่าเครื่องถวายทานครบแล้วแต่มีสิ่งที่ต้องการอีกเล็กน้อยคือผ้าไหมสำหรับเย็บสบงและใส่เทียนเท่านั้น ต่อมาคนใช้ที่ซื้อตุ๊กตะก็นำผ้าของตนเองไปจำหน่าย แต่ก็ไม่มีใครรับซื้อ แต่ไปพบกับพ่อค้าคนหนึ่งเป็นคนใจบุญเมื่อทราบความต้องการเรื่องการทำบุญ จึงมอบเงินให้คนใช้ไปซื้อใส่เทียนและไหมเย็บสบง เมื่อมอบให้เศรษฐีแล้ว ต่อมาก็มีสัตว์อีกพวกหนึ่งเช่นจระเข้ ตะขาบ นางเงือก มังกร นางนาคน้ำเตสา ออกมาขัดขวางการเดินทางและก็มีอุปสรรคจะไปร่วมขบวนแห่กฐิน แต่ได้รับการปฏิเสธแต่ได้รับการขอร้องให้วาดรูปสัตว์เหล่านั้นเป็นสัญลักษณ์จนถึงปัจจุบัน สำหรับเศรษฐีเมื่อทราบจากพระว่าในอดีตชาคนนี้มีที่ตั้งใจจะทานกฐินมาตั้งร้อยปีสามร้อยชาติแล้ว จึงเกิดความเข้าใจว่านายตุ๊กตะมีความตั้งใจกับนายตุ๊กตะมาอยู่ร่วมกันไม่ใช่คนใช้ ต่อมานายตุ๊กตะถูกจ้างได้ตายไปแล้วเกิดเป็นพระอาริยะเมตตยชาติหนึ่ง เรื่องก็จบลง

ตัวอย่างการขอประวัติกฐิน

ประวัติของชอกฐินนายคำผาย นุปีงได้เล่าเป็นทำนองชอदान่านเล่าว่า

...จะไผแต่เก้าแต่เจ้าเดิมมี

มหาเศรษฐีองค์นั้นน้ำใจ

(จะเล่าตั้งแต่เริ่มต้นเดิมที มีมหาเศรษฐี ท่านหนึ่ง)
 ได้ติดตามกฐินในวันนี้เล่า ก็มีตุ๊กเต๋าก้อยแถมวงศ้วน
 (ได้ติดตามกฐินในวันหนึ่ง ก็มีสมาชิกในครอบครัวญาติพี่น้อง)
 ก็ได้ตกแต่งก้อยแถมदान การดีการงานว่าเหมาะว่าอัน
 (ก็ได้ตกแต่งหิ้งดาของถวายทาน เตรียมการงานไว้เรียบร้อย)
 แต่งดาจกฐินวันนั้นท่านไท้ มีตุ๊กตะคนยากคนจน
 (เตรียมกฐินในวันนั้น มีนายตุ๊กตะคนยากจนคนหนึ่ง)
 ก็ได้ลัดดงป่าพงมีดเส้า เข้ามาหาเศรษฐีในวันนั้นเล่า
 (เดินทางมาจากป่าแห่งหนึ่ง เข้ามาหาเศรษฐี)
 มาขอเป็นลูกจ้างก้อยแถมดิงาม มหาเศรษฐีก็ได้ให้อาการ
 (มาขอเป็นลูกจ้าง มหาเศรษฐีได้แสดงกิริยาอาการ)
 วันนี้ดาตานเสร็จอยู่นี้ก็ได้ เพราะว่าความวุ่นวายยุ่งใจอย่างนั้น
 (วันนี้เป็นวันห้ำดาเมื่อเสร็จงานให้อยู่ร่วมงานที่นี้ก็ได้ เพราะจะเกิดปัญหายุ่งยากใจ)
 หื้อตุ๊กตะไปอยู่ในสวนของตน แล้วหื้อตั้งพลไปส่งน้อเจ้า
 (ให้นายตุ๊กตะไปอาศัยอยู่ในสวนของตนเอง แล้วให้ลูกน้องไปส่งดูแล)
 ไปยังสวนอุทยานเศรษฐีนั้นเล่า เลี้ยงม้าท่านเจ้าก้อยแถมน้อนาย
 (เมื่อไปถึงสวนอุทยานของเศรษฐี จะให้เป็นผู้ดูแลเลี้ยงม้า)
 ตุ๊กตะก็มีสินน้ำใจ ว่าจะเอาอันใดไปห้อมที่นี้
 (นายตุ๊กตะผู้มีน้ำใจ คิดจะนำสิ่งใดไปร่วมทำบุญ)
 ห้อมมหาเศรษฐีทำบุญอย่างนี้ ก็มีฝ้านุ่งผืนหนึ่งนั้นกา
 (ให้มหาเศรษฐีทำบุญครั้งนี้ คิดได้ว่ามีฝ้านุ่งอยู่ผืนหนึ่ง)
 ผืนนี้น่าก้อยแถมเป็นฝ้ามั่ง หลอนแจ้งมาก้อยแถมจะนั้น
 (ฝ้านุ่งนี้มีลักษณะเป็นฝ้ามั่งสีมันวาว สีสว่างสดใส)
 หยะเป็นฟาวเป็นฟุ้งออกสวนนายไป ก็ไปถึงบ้านยังมหาเศรษฐี
 (ทำเป็นรีบเดินออกจากสวนนาย ไปถึงบ้านเศรษฐี)
 ก็สาธุลีหะยกกราบไหว้ กับมหาเศรษฐีวันนั้นท่านไท้
 (ก็ยกมือกราบไหว้ บอกกับท่านเศรษฐีวันนั้น)
 หลอนข้าน้อยดินนะปาระ สะลูกจ้างของนาย

(กล่าวว่าข้าพเจ้าตุ๊กตะ ลูกจ้างของท่าน)

จะขอถวายหอมผ้านี้มา มหาเศรษฐีก็เก็บเฉยไว้

(จะขอถวายนำผ้าผืนนี้ มหาเศรษฐีก็เก็บผ้าไว้)

เป็นผ้าบาทไท้ของลูกจ้างมานาน มหาเศรษฐีว่าครบแล้วของท่าน

(เป็นผ้าส่วนตัวของข้าพเจ้า แต่เศรษฐีบอกว่าของถวายท่านครบแล้ว)

เลยรับของมันก้อยแถมตี้นั้น ก็เป็นอัศจรรย์วันนั้นท่านไท้

(เลยไม่รับของจากลูกจ้าง ก็เป็นสิ่งที่น่าแปลกใจ)

มหาเศรษฐีกล่าวลูกจ้างของตน บ่ได้เลสนของท่านเนื้อเจ้า

(มหาเศรษฐีกล่าวกับลูกจ้างของตน ว่าไม่ได้รังเกียจของท่านของเจ้า)

มันยังบ่ได้ซื้อฝ้ายใส่เตียนนั้นเล่า กับตั้งไหมเย็บผ้าสบงแถมกำ

(มันยังไม่ได้ซื้อฝ้ายใส่เตียน และไหมสบงเย็บผ้าสบง)

มันขาดสองอย่างเท่าี้ แล้วนายเหย ตุ๊กตะได้ฟังดังนั้น

(สิ่งที่ขาดมีอยู่สองสิ่งเท่านั้น นายตุ๊กตะได้ฟังดังนั้น)

ก็เลยกลับหลังหันน้อเจ้าท่านไท้ ก็เอาผ้านุ่งไปโละไปขาย

(จึงเดินกลับหลังหัน นำเอาผ้าไปตระเวนจำหน่าย)

ตามตลาดกาตลีเมืองหลวงน้อเจ้า ก็บ่มีไฟซื้อไฟหานั้นเล่า

(ตามตลาดในเมืองหลวง แต่ไม่มีใครต้องการซื้อ)

เป็นผ้าพังผ้าเก่าไฟบ่ซื้อครองม้าน มีร้านหนึ่งนั้นใจบุญนักหนา

(เพราะเป็นผ้าเก่าไปครอบครอง มีร้านค้าแห่งหนึ่งใจบุญ)

ว่าเอาผ้ามาขายต้องการหยั่งว่าอัน ข้าพถามสักกำวันนี้อย่างนั้น

(เจ้าของร้านถามว่าเอาผ้ามาขายมีความต้องการอะไร ข้าพถามเจ้าในวันนี้)

ว่าไ้ได้เงินห้อมมหาเศรษฐี เป็นคนฮังคนมีดาเงินอยู่หัน

(บอกว่าจะนำเงินไปให้เศรษฐี ที่กำลังห้างดาเงินอยู่)

ส่วนร้านอันนั้นตัดต้อย่างนั้น ก็เอาเงินยื่นหื้อก้อยแถมขอทาน

(เจ้าของร้านแห่งนั้น ก็เอาเงินยื่นให้พร้อมกับยกมืออธิฐาน)

เป็นเงินห้าบาทก้อยยังเจ้าขา ส่วนผ้านั้นหนาเอากลับเมื่อบ้าน

(เป็นเงินจำนวนห้าบาท สำหรับผ้าที่นำมาขายนั้นให้นำกลับไปบ้าน)

เป็นบ่ได้ต้องการวันนั้นท่านไท้ ตุ๊กตะได้เงินค่ามา ก็เข้าไปหาร้านตี้นั้น

(ท่านเจ้าของร้านได้ต้องการ นาย ตู่ก๊ะได้นำเงินมาแล้วจึงเดินไปร้านขาย
ไส้เทียน)

ไปซื้อฝ้ายไส้เทียนในวันนั้นเล่า กับดั่งไหมเย็บผ้าสบงแถมกำ
(ไปซื้อไส้เทียนในวันนั้น พร้อมกับด้ายไหมสำหรับเย็บสบง)
ว่าหลอนได้แล้วก็กลับลาหนี ไปถึงบ้านเศรษฐีก้อยยังดีหัน
(เมื่อได้ของแล้วก็กลับบ้าน ไปถึงบ้านเศรษฐี)
ก็ไปเข้าสู่เขาตาวันนั้นท่านไท้ ก็เอาฝ้ายนั้นหอมกินหอมตาน
(ก้นาของไปให้เขาในวันนั้น ก้นาฝ้ายร่วมทำบุญถวายเป็นของท่าน)
ก็ยกขอวานกับเศรษฐีน้อยเจ้า เอาไหมเย็บผ้าสบงนั้นเล่า
(ก็อธิบายกับเศรษฐี ว่าได้นำด้ายไหมเย็บสบงมาแล้ว)
กับฝ้ายไส้เทียนมอบให้ถึงมือ ห้อมหาเศรษฐีก้อยยังเร็วไว
(กับฝ้ายไส้เทียนมอบให้ถึงมือ ให้ท่านเศรษฐีด้วยความรวดเร็ว)
แผ่นดินก็ปอไหวก้อยยังอัน ค้อนเสียงดังเสียงหอนเบื่องบนจันฟ้า
(เสียงแผ่นดินไหวสั่นสะเทือน มีเสียงแซ่ซ้องถึงเมืองชั้นฟ้า)
เป็นโกลาหลปายบนนักษณา มีเสียงโลกสั่นพื้นก้อง
(เป็นเรื่องโกลาหลแปลกใจนักษณา มีเสียงโลกสั่นสะเทือนก็ก้อง)
แผ่นดินปอไหวฟ้าก็มาฮ้อง สนั่นพื้นก้องทั่วบ้านทั่วเมือง
(แผ่นดินสั่นไหวเสียงฟ้าร้อง สนั่นสะเทือนทั่วบ้านทั่วเมือง)
หื้อตุ้ก๊ะหอมมหาเศรษฐี นายก็ลาหนีไปนอนอยู่ห่าง
(ให้นายตุ้ก๊ะร่วมทำบุญกับเศรษฐี แล้วกลับไปนอนอยู่ที่พัก)
ตามที่ต้องการวันนั้นท่านไท้ ว่าแจ้งมะเจ้าตัดที่นั่นกา
(เมื่อสิ่งของท่านกลืนได้ตามต้องการ วันรุ่งเช้าอีกวันหนึ่ง)
เศรษฐีพญาก้อยแถมน้อยเจ้า ก็เอาครวตานของตานนั้นเล่า
(ท่านมหาเศรษฐี ก้นาเอาของท่านทั้งหลายเหล่านั้น)
ลงไปใส่แล้วยังสะเปาเลาฟ้าม สะเปาก็เล่นตามแม่น้ำคงคา
(นำลงใส่ลงในสะเปากระทง สะเปาก็ล่องลอยตามลำน้ำคงคา)
จะนั้นและนาก้อยแถมว่าอัน ก็เลยเล่นตวยไปวันนั้นท่านไท้
(เรื่องมีมาเป็นเช่นนี้ สิ่งของต่างๆก็เล่นไปในวันนั้น)

พญาจะเข้ นางเงือก นางปลา ก็ผุดออกมาจากแม่น้ำน้อยเจ้า
(สำหรับนางเงือกที่อาศัยอยู่ในน้ำ ก็ผุดขึ้นมาจากแม่น้ำ)
จะเข้ มังกร นามมอญมะเต้า นางนาคน้ำ นางเงือก นางงู
(จะเข้ มังกร พร้อมด้วยนางนาคน้ำ นางเงือก)
ก็พุดขึ้นมาเต็มบนน้ำหนา สะเปานั่นกา ก็จอดคอนทรายที่หั้น
(ก็ลอยขึ้นมาเหนือน้ำ กระทงนั่นก็ลอยมาติดที่เนินทรายตรงนั้น)
เจ้ามอยดำขำวันนั้นท่านไท้ พญาจะเข้เข้าปากยอसार
(เมื่อมาถึงเวลานั้น พญาจะเข้จึงเอ่ยปากพูด)
ว่าเจ้าพญาเศรษฐีน้อยเจ้า ได้ไปตานกฐินครั้งนี้หรือเจ้า
(กล่าวว่าเจ้าพญาเศรษฐีท่านเจ้า ได้ไปตานกฐินครั้งนี้)
ยังมีอาณิสงฆ์มากมายเต็มที ข้านี้และเป็นสัตว์เดรัจฉาน
(ท่านมีอาณิสงฆ์มากมาย พวกข้าพเจ้าเป็นสัตว์เดรัจฉาน)
ไซ้ไปร่วมตานกับเศรษฐี ก็ได้ก็มาเต็มอกเต็มใจ
(อยากจะไปร่วมตานกับท่านเศรษฐี ก็ได้มีความสุขเต็มใจ)
ตั้งไซ้ไปอย่างนั้น ก็ไปบิได้ตวยมหาเศรษฐี
(มีความอยากไป ก็ไม่ได้ไปตามมหาเศรษฐี)
เป็นจะใดกันสัตว์น้ำบกเจ้า มหาเศรษฐีในวันนั้นเล่า
(สัตว์น้ำสัตว์บกเป็นอย่างไร จึงถามเศรษฐีในวันนั้นเล่า)
เอากระดษมาวาดเอารูปนางปลา เดินตางวาดเอาจะเข้ นางเงือกนางปลา
(จึงเอากระดษมาวาดเป็นสัญลักษณ์รูปปลา จะเข้ นางเงือก)
จักเข็บจักขบก่อยยังว่าอัน แล้วเอาปักกฐินตวยไปอย่างนั้น
(ตะเข็บตะขบ แล้วนำไปปักไว้ใกล้กองกฐิน)
พญาจะเข้อนุโมทนา นางเงือกนางปลาก็ลาจากหั้น
(ฝ่ายพญาจะเข้ก็พอใจขออนุโมทนา พร้อมกับนางเงือกนางปลาจึงลากลับไป)
สะเปาเลาคำก่อยแถมอย่างนั้น ก็ไปถึงพระเจ้ากัสปะพอดิ
(กระทงเมื่อล่องลอยต่อไป ไปถึงพระเจ้ากัสปะ)
มหาเศรษฐีก็ได้ยอดานหลอนกฐิน ก่อยยังดีหั้นเจ้ามอยดำขำวันนั้นท่านไท้
(มหาเศรษฐีก็ได้ถวายทานกฐิน ในวันนั้น)

จึงได้ยอมถามพระเจ้านั้นกา ข้าน้อยนี้มาตานกฐินน้อเจ้า
 (จึงได้ถามพระผู้เป็นเจ้าว่า ข้าพเจ้านี้ได้ทานกฐินครั้งนี้)
 มีอานิสงฆ์เท่าใดนั่นเล่า ที่ตัวข้าพเจ้าเอากฐินมาทาน
 (มีอานิสงฆ์เท่าไร ที่ข้าพเจ้าเอากฐินมาทาน)
 เมื่อวันวานนี้เมื่อคร่อนฮ้อนใจ จะเป็นโลกาภัยสิ่งใดว่าอัน
 (เมื่อวันวานนี้มีเรื่องร้อนใจ จะเป็นภัยอันตรายสิ่งใดบ้าง)
 ว่าแผ่นดินปอไหว ฟาด่าเล่นรื่อง พระพุทธเจ้าจึงไขกังถาม
 (กล่าวคือมีแผ่นดินไหว เกิดเสียงฟ้าร้อง พระพุทธเจ้าจึงอธิบายความว่า)
 เศรษฐีมาทานครั้งนี้น้อเจ้า มีอานิสงฆ์มากมายนั่นเล่า
 (การที่เศรษฐีมาทานครั้งนี้ มีอานิสงฆ์มากมาย)
 อะยังตั้งบ่เท่าทานกฐินองค์งาม มี 80 กัปปเจ้าทานกฐิน
 (ไม่มีการทำบุญใดเทียบเท่าการทานกฐิน มี 80 กัปปอานิสงค์การทานกฐิน)
 ว่าเจ้าตำพลอยนิลดักฟังนั่งใกล้ ก็จะบรรยายไปวันนี้ท่านไท้
 (กล่าวว่าท่านจงฟังให้ขยับเข้ามาใกล้ๆ จะบรรยายให้ฟังในวันนี้)
 มหาเศรษฐีได้ 40 กัปปก้อยยังเจ้าขา อันนายคู้กตะดินะนั่น
 (การทานครั้งนี้ท่านเศรษฐีได้ 40 กัปป อันนายคู้กตะดินะนั่น)
 ลูกจ้างก็ได้ 40 กัปปก้อยแถมอย่างนั้น ได้คนละกึ่งว่าลูกจ้างเจ้านายมหาเศรษฐี
 (บรรดาลูกจ้างก็ได้ 40 กัปป ได้คนละครึ่งหนึ่งระหว่างลูกจ้างกับเศรษฐี)
 ตกอกตกใจ ว่าเสี่ยงเงินไปหลายโกฐ ว่าอันจะไคว่ได้เท่ากัน
 (เศรษฐีตกใจว่าหมดเงินไปจำนวนมาก ทำไมจึงได้เท่ากัน)
 วันนี้อย่างนั้น คู้กตะฮอมแต่ฝ้ายใส่เตียน กับไหมเย็บผ้าสบงเท่าอัน
 (นายคู้กตะทานฝ้ายและใส่เทียนกับไหมเย็บผ้าสบงเท่านั้น)
 จะไคว่ได้อานิสงฆ์ เท่ากันอย่างนั้น เจ้าสร้อยดอกป่านมันเป็นเหตุจะไคว่
 (ทำไมได้อานิสงค์เท่ากัน ท่านเจ้าเป็นเพราะเหตุอันใด)
 คู้กตะคนนั้นร้อยจาติปันปี กัณบ่มีเศรษฐีก็บ่ได้ทานว่าอัน
 (นายคู้กตะคนนั้นร้อยชาติพันปี ถ้าไม่มีเศรษฐีก็ไม่มีโอกาสได้ทาน)
 เจ้ามอญตำขำวันนั้นท่านไท้ เศรษฐีก็ปิกก้อยยังลับหลัง
 (ท่านเจ้าขาวันนั้นท่านไท้ เศรษฐีก็เดินกลับ)

ไปซื้อผ้าไหมคำในเมืองน้อเจ้า เอามาสองผืนในวันนั้นเล่า
(แล้วไปซื้อผ้าไหมในเมือง นำมาสองผืนในวันนั้น)
ก็เป็นผ้าไหมก่อนแถมดิงาม ก็มาถึงบ้านยังมหาเศรษฐี
(เป็นผ้าไหมชนิดนี้ เมื่อมาถึงบ้านเศรษฐี)
ก็ไปเรียกลูกจ้างเข้ามาว่าอันเจ้า มอญดำจำวันนั้นท่านไท้
(จึงเรียกให้ลูกจ้างทุกคนเข้ามา ในวันนั้น)
เอาผ้าไหมก้อมตานหื้อตุ๊กตะ ลูกจ้างของตน
(ให้เอาผ้าไหมทานให้นายตุ๊กตะ ลูกจ้างของตนเอง)
แล้วหื้ออยู่ปราสาทหลังนั้นนาเจ้า ได้เป็นมิตรแก้วสหายนั้นเล่า
(แล้วให้อาศัยอยู่ปราสาทหลังนั้น ได้เป็นเพื่อนที่รักสามัคคีกัน
หลอนกับเจ้าเศรษฐีไปนาน ตุ๊กตะกลายเป็นเศรษฐี
(เมื่อเศรษฐีกลับไปบ้านนานแล้ว นายตุ๊กตะจึงกลายเป็นเศรษฐี)
ก็ออกมาท่อยังดีहीं ก็เลยว่ายู่ด้วยกันน้อเจ้าท่านไท้
(เหตุการณ์ที่ออกมาที่นั้น ก็เลยมาอาศัยอยู่ด้วยกัน
เมื่อตุ๊กตะตายแล้วไปเกิดยังเมืองสวรรค์ เป็นพระพุทธรเจ้าน้อยนายท่านเจ้า
(เมื่อนายตุ๊กตตายไปเกิดในสวรรค์ กลายเป็นพระพุทธรเจ้า)
เทวบุตรสามร้อยจาตีปิ่นเกล้า เพราะว่าบุญท่านเจ้าท่อยแถมมานาน
(การเป็นเทวดาสามร้อยชาติ เพราะท่านสะสมบุญไว้เป็นเวลานาน)
กันเสียงศาสนายังห้าพันปี หลอนเศรษฐีตุ๊กตะดีहीं
(หากสิ้นศาสนาเมื่อ5000ปี ท่านเศรษฐีตุ๊กตะที่นั้น)
ก็จะลงเกิดด้วยกันเป็นพระเจ้าทั้งนั้น อันนี้ประวัติของทานกฐิน
(ก็จะลงมาเกิดด้วยกันเป็นพระเจ้า เรื่องนี้คือประวัติของการทานกฐิน)
ก็จะถามแม่หญิงต่อไปน้อเจ้า คำว่ากฐินมีก็อย่างนั้นเล่า
(ก็จะถามผู้หญิงต่อไป คำว่ากฐินมีก็อย่างด้วยกัน)
ข้าก็จักถามเจ้าท่อยแถมไปนาน สมพรน้องรักเป็นผู้ปริกาษา
(ข้าก็จะถามเจ้าไปนานๆ น้องสมพรซึ่งเป็นที่ปริกาษา)
เจ้ามีปัญหาท่อยไขท่อยแก้ไ่เตอะ แม่ไหมต่อแผ้วนืออย่างนั้น
(คุณมีปัญหาท่อยแก้ไขกัน ผู้หญิงมีผิวสวยนิ่มเหมือนผ้าไหม)

- หญิง : อันว่ากฐินมีสี่อย่างด้วยกัน แต่เข้าใจ ตันถามนายข้าเจ้า จะแก้ไขในวันนี้เล่า
- ชาย : ว่าตังกฐินมีสี่อย่างด้วยกัน จะถามคนงามสมพรน้องหล้าหรือน้องแก้ไขจำวันนี้
อย่างนั้น
- หญิง : จางพี่น้องจะกฐินเจ้าเป็นแม่ยังจะไขบอกอ้าย ก้อยเอาเตอะนอป่อสร้อยดอกไม้
ไหนจะจับจะไปติดตามตวยไป เป็นมิงานแล้วยังมีก้านเคราะห์ห่มกัมาปามารกัมา
ใกล้พี่น้องวงโยตั้งใจไว้แล้ว
- ชาย : อย่างที่หนึ่งจะกฐิน เจ้าปอดาพลอยนิลก้อยฟังเนื้อเจ้า นางวิชาตูก่อนน้อเจ้าก็
เอาฝ้ายมาอีคมาปั่นมาตอ หื้อแล้ววันเดียวแล้วจึงเอาไปตาน หื้อได้ตันใจก้อยว่าอัน
ว่ากฐินวันนั้นท่านให้อานิสงฆ์แปดสิบกับเท่ากัน ที่ได้ไขระบามาแล้วน้อเจ้า
อย่างที่สองก็ได้ว่ามั่งนั้นเล่าคือมหาเศรษฐีตังก่อนมานาน เป็นอ้อมมหาก้อยยัง
กฐิน ปอดาพลอยนิลก้อยยังว่าอัน อย่างมาว่นคำจำได้ฟังอย่างนั้น อย่างที่สามนั้น
กฐินอันใด หื้อนอ้งก้อยไขกำมะจ้อง ๆ ขอหื้อเป็นฟังขอหื้อพี่น้องหื้อมันเป็นลูก
ต้องก้อยแถมโบราณ ว่าการชอถ้องยังการชอถาม หื้อเป็นบทความแต่เก่าแต่ต้น
การสร้างกุศลน้อเจ้าท่านให้
- หญิง : อย่างที่สามเป็นกฐินหลวงก็สมเปิงควรแล้วนอปีอ้ายไปเอาเตอะนอ ป่อสร้อย
ดอกไม้จะจับจะไปติดตามตวยไป ต่างคนต่างตานไว้เป็นปัจจัยบ่หายไปไหนของ
ตานท่านเจ้ากัเอาตางจะเป็นเงาร่มไม้
- ชาย : อย่างที่สามคือกฐินหลวง ว่าคนทั้งปวงก็รู้แล้วน้อเจ้า คือเป็นกฐินพระราชทานนั้น
เล่าของพระบาทเจ้าก้อยแถมมานาน ว่าเป็นกฐินพระเจ้าอยู่หัว แม่ป่านซ้อณบัวตาน
กูเมืองกูบ้านพระราชทานมานานอย่างนั้น อย่างที่สี่กฐินอันใดจะถามเข้าไปคนงาม
บ้านได้ เป็นตั้งกฎหมายบรรยายเข้าไว้ ตั้งผู้หน้อยผู้ใหญ่ยามเป็นยอดาน เมื่อกฐิน
ก้อยยังเจ้าขา พี่น้องอาวอาเป็นคนแต่งคนห้างเข้าตั้งจะถามวันนี้ยังนั้น
- หญิง : อย่างที่สี่กฐินสามัคคีบุญบารมีพี่น้องจาวบ้าน บ่ว่าไผไหนคนได้จ้างได้ก็คิดได้สร้าง
เรื่องกานเรื่องงาน เมื่อเป็นผ้าป่าแล้วยังตวยกัน ได้กันได้ตางตวยกันแม่เจ้าจะ
เป็นร่วมเป็นเงาของเจ้าครั้งนี้
- ชาย : อย่างที่สี่กฐินสามัคคี ก็รวมกันมาสมกันน้อเจ้า สมกันสมตางตั้งนายตั้งเจ้าตั้งผู้
แก่ผู้เฒ่าก็ฮ้องว่าสามัคคี เอาบัตรไปจองเอาของไปหาแม่ป่านน้ำอาดตั้งแม่เฮือนแม่
บ้านก็มาช่วยกันสมตางวันนั้นท่านให้ กฐินองค์นี้เป็นจะตางในวัดช่วงแก้วตั้ง

สาม วิชาอารามก้อยแถมเนื้อเจ้า ว่า

ในวันนั้นจะถามน้องน้ำจะมีตุ๋เจ้าก็

ที่จำพรรษาอยู่ยังเจ้าขา ครบไตรมาสต่อยังว่าอันหื้อน้องไปวันนี้นี้อย่างนั้น

ในวันนั้นจะมีพระสงฆ์ทุกรูปทุกองค์น้อมตัวปีเข้า ที่ครบไตรมาตรยกไปนั้นเล่าจะบอกปีเข้ามีห้ารูปห้าองค์ หับแต่ห้าองค์แล้วยังขึ้นไปจะรำไรน้อมตัวปีเข้าตั้งใจเอา กับอ้ายบ่หยั่ง

มีพระจำพรรษาห้ารูปข้างองค์ ปีน้องทุกคนเป็นก็สู้น้อเจ้า เอกจฺจนินไปตานในวันนั้นเล่ามีพระสงฆ์องค์เจ้าจำพรรษามานาน ครบไตรมาสยังจำพรรษา ว่าวันนั้นกาเป็นก็ตานตีหั้นเพื่อสร้างวัดเป้งวาต่อไปอย่างนั้น และบูรณะปฏิสังขร จะหื้อถาวรรุ่งเรืองไปหน้า จึงได้จวนกันอวอาน้ำป้ำมันก็ตั้งเข้าทำสามัคคี ก็จูบม้วนแล้วผ่าปากจฺจนินที่เจ้าได้ยื่นก้อยแถมว่าอัน ก็ปาลิบุ้งวันนี้นั้ยังนั้น

ความคิดเห็นเรื่องชอกจิ้น

การทอดกฐินนี้คือ การทำบุญอย่างหนึ่ง เมื่อออกพรรษาแล้ว นับเวลาตั้งแต่ออกพรรษามาอีกประมาณ 1 เดือนก็จะสิ้นประเพณีการทอดกฐิน สำหรับการชอทอดกฐินนั้นมีประวัติและความเป็นมา ดังนี้

จุลกฐิน หมายถึง การเอาฝ้ายมาอีด มาปั่น มาถัก มาทอวันเดียว แล้วทำพิธีทอดถวายในวันเดียวให้เสร็จสิ้นภายใน หนึ่งล้าน เรียกว่า ธิบพันใจ ทานในวันเดียว ทอเป็นผ้าจิวรนำไปทาน

ความเป็นมาของจุลจิน ครึ่งหนึ่งนางวิสาขาเป็นผู้ห้ำหั่นมาก่อน ให้แก่พระพุทธเจ้า
องค์ที่ 3 คือพระกัสปะ นี่คือจุลจิน

มหากฐินนี้มีประวัติความเป็นมาดังนี้ ครั้งหนึ่งมีมหาเศรษฐีคนหนึ่งอยู่ในเมืองพาราณสีของอินเดีย ได้ห้างดากฐินขึ้นเมื่อออกพรรษาแล้ว พระพุทธเจ้าองค์ที่ 3 มีศุกตะคนหนึ่งเป็นคนยากจน มาหารับจ้าง มาขออยู่กับมหาเศรษฐี มหาเศรษฐีกล่าวว่าวันนี้ไม่รับคนงานเพราะกำลังห้างดากฐินอยู่ถ้าหากอยากอาศัยอยู่ชั่วคราวขณะนี้ให้ไปอาศัยอยู่ในสวน จึงมอบหมายให้นายคินะปานะกะเป็นผู้รับรองนำไปอยู่ที่สวน ในขณะที่สวนก็เกิดความคิดว่าเหตุใดเรานี้ทำไมจึงยากจน เมื่อเปรียบเทียบกับเศรษฐีแล้วเขาทำอะไร เหตุใดเขาจึงได้เป็นเศรษฐี มั่งมีเงินทองของใช้ คิดได้ดังนั้นจึงเข้าร่วมเขาทำบุญการกุศลครั้งนี้

จึงเดินทางไปเสวยที่หอร่วมทำบุญ ด้วยการมอบผ้าถุงผืนหนึ่งให้ มหาเศรษฐี บอกว่าของท่านทั้งหลายครบแล้ว แต่มีสิ่งขาดเพียงเล็กน้อย คือ ไหมเย็บผ้าสบง และฝ้ายสำหรับทำใส่เทียน เมื่อนายตุ๊กตะได้อินดงนั้นก็กลับมาที่สวน แล้วกลับเดินเข้าไปในเมือง เพื่อไปจำหน่ายผ้าถุง แต่ปรากฏว่าไม่มีใครรับซื้อ บังเอิญมีร้านหนึ่งได้สอบถามว่าต้องการเงินไปทำอะไร เมื่อได้ทราบความประสงค์ว่าจะไปร่วมทำบุญ ทางร้านนั้นจึงมอบเงินให้จำนวนหนึ่งเพื่อนำมาซื้อผ้าไหมและฝ้ายใส่เทียน จึงนำสิ่งของทั้งสองสิ่งนำมามอบให้เศรษฐี ในวันต่อมาเศรษฐีจึงเดินทางด้วยสำเภาตามแม่น้ำคงคา ระหว่างเดินนั้นปรากฏว่ามีระเฑียร ตะขาบ มังกร นางเงือก และสัตว์อื่น ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำมาขัดขวาง ไว้ เพราะว่าสัตว์เหล่านั้นอยากจะร่วมขบวนกฐินไปด้วย แต่สัตว์เหล่านั้นเป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่สามารถเดินทางไปได้ มหาเศรษฐีจึงวาดรูปสัตว์เหล่านั้นเป็นสัญลักษณ์ ปักในองค์กฐิน เป็นบริวารเมื่อไปถึงพระสงฆ์ชื่อว่าเจ้ากัปปะจึงถวายทาน เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว มหาเศรษฐีจึงถามว่าการถวายกฐินได้อานิสงฆ์เท่าไร ได้รับคำตอบว่า 80 กัปป์ นายตุ๊กตะได้ 40 กัปป์ มหาเศรษฐีได้ 40 กัปป์ มหาเศรษฐีจึงสงสัยว่าทำไมนายตุ๊กตะทานเพียงเล็กน้อย ข้าพเจ้าลงทุนจำนวนมากทำไมจึงได้อานิสงฆ์เท่ากัน พระได้อธิบายว่านายตุ๊กตะได้มีความตั้งใจมาเป็นเวลา 100 ปี 100ชาติ แล้วแต่ไม่มีโอกาส แต่เมื่อมีโอกาสในครั้งนี้ได้ทานกฐิน ถือว่ามีอานิสงฆ์เท่ากัน เมื่อเศรษฐีได้รับทราบดังนั้น จึงไปหาซื้อผ้าทดแทนให้นายตุ๊กตะและชักชวนให้มาอยู่ร่วมอาศัยในบ้านด้วยกัน ในเวลาต่อมา นายตุ๊กตะได้ตายไปก็เกิดเป็นเทพบุตร ได้ 300 ชาติปี และลงมาเกิดร่วมกับพระอาริยะเมตตย์ อันนี้คือเรื่องการชอมหากฐิน

กฐินองค์ที่ 3 คือ กฐินหลวง หมายถึง กฐินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับไปทั่วประเทศไทย ทุกวัดวาอาราม จึงเรียกว่า กฐินพระราชทาน หรือ กฐินหลวง

กฐินองค์ที่ 4 คือ กฐินสามัคคี เป็นกฐินบุคคลทั่วไปทำบุญร่วมกันมีบัตรเชิญ ใบบอกบุญไปเชิญชวน ชาวบ้านชาวเมืองมาร่วมเป็นเจ้าภาพ อนุโมทนาทานร่วมกัน อันนี้เรียกว่า กฐินสามัคคี

การทานกฐินนั้น วันนั้นๆ ต้องมีพระตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไป และต้องบวชครบไตรมาส การจำพรรษา จึงจะสามารถรับกฐินได้ อานิสงฆ์ ได้เท่ากันคือ ได้ 80 กัปป์

ประเพณีการขอลงโบสถ์

ภูมิหลัง ขอลงโบสถ์

การขอลงโบสถ์เป็นทำนองขอคาดเมืองน่าน โอกาสที่ใช้คือการลงโบสถ์ วิหาร วัด การขอประเภทนี้มีจุดประสงค์เพื่อบอกกล่าวเชิญชวนแขก ชาวบ้าน เป็นการประชาสัมพันธ์งาน บอกอานิสงส์การทำบุญ การแนะนำเจ้าภาพผู้ดำเนินงาน ประกาศชื่อผู้ร่วมทำบุญด้วยเสียงขอ การขอลงโบสถ์ในครั้งนี้เป็นการบอกประวัติความเป็นมา อานิสงส์ของการลงโบสถ์

ประวัติความเป็นมาของขอลงโบสถ์

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าไปประทับที่วิหารที่ไหนบ้าง มีที่หลัง

หลังที่ 1 กรุงราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้สร้าง วิหารหลังนั้นมีชื่อ เวฬุวันมหาวิหาร พระเจ้าพิมพิสารสร้างถวายทานให้พระพุทธเจ้า

หลังที่ 2 มหาเศรษฐี สร้างถวายทานให้พระพุทธเจ้าชื่อว่า เขตวันมหาวิหาร

หลังที่ 3 นางวิสาขา มหาอุบาสิกา เป็นผู้สร้างริมแม่น้ำอิระวดี ชื่อว่า นบุพการามมหาวิหาร

หลังที่ 4 คือญาติพี่น้องของพระพุทธเจ้าเป็นผู้สร้างถวายทาน ให้พระพุทธเจ้าชื่อว่า นิโพธารามมหาวิหาร

หลังที่ 5 คือ พระยาหงสาวดีสร้าง 4 หลังที่ผ่านมาไม่มีชื่อฟ้า ไม่มีป่านลม พระยาหงสาวดีอยากใส่ชื่อฟ้า จึงสอบถามว่ามีอยู่ตรงไหน เมื่อทราบว่ายู่ที่เมืองลังกา (ศรีลังกา) ไม่มีผู้ใดสามารถนำมาได้ เพราะการคมนาคมลำบาก มีหงส์ตัวหนึ่งอาสาจะช่วยนำมาให้ พระยาหงสาวดียินยอมให้หงส์ไปคาบชื่อฟ้า ที่เมืองลังกาไปใส่หลังวิหาร จึงเป็นที่มาของการใส่ชื่อฟ้าบนวิหารในเวลาต่อมา ภูมิวิหาร มี 8400 หลัง ภูมิพระธาตุ มี 8400 ดวงพระพุทธเจ้ามีความรู้ 8400 พระธรรมชั้น 8400 เชื่อว่าศาสนาพุทธจะมีอีกถึง 5000 ปี ปีนี้ปี 2543 แล้วก็ยังมีการทำบุญถวายทานวิหาร โบสถ์ นี่เป็นเรื่องของศาสนา เมื่อจบขอเรื่องอานิสงส์การสร้างวิหารแล้ว ถวายทานเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ถวายให้พระแขกผู้มาร่วมงาน เพื่อเป็นสิริมงคลเป็นเสร็จพิธี

ความสำคัญและบทบาทของการชอลองโบสถ์

การสร้างโบสถ์และสร้างวิหารเป็นการสร้างสถานที่บำเพ็ญประโยชน์สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจมนุษย์ เป็นแหล่งรวมชาวบ้านที่ประกอบพิธีสงฆ์ตลอดจนการใช้ประโยชน์อย่างอื่น และบางคนมีความเชื่อว่าสร้างแล้วจะได้บุญได้อานิสงฆ์เพื่อสืบทอดศาสนาต่อไป

ความเชื่อของการสร้างโบสถ์

การถวายทานโบสถ์และวิหารผู้ให้ทานมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เชื่อว่าเมื่อทานแล้วจะได้านิสงค์ 8400 หลัง ชาวบ้านมีความสามัคคีกัน นับตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน คณะกรรมการและชาวบ้านที่มีโอกาสได้ร่วมไม่ร่วมมือกันทำบุญ อานิสงค์ของการสร้างวิหาร

กัปป์ แปลว่า คนเราเกิดมามีค่าเท่ากับ 1 กัปป์ อานิสงค์การสร้างวิหารมี 40 กัปป์ ถวายทาน 10 ชาตีกัปป์ได้ 10 กัปป์

ขั้นตอนการชอลองโบสถ์

การชอลจะลำดับตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการมีที่คนในหมู่บ้านมีที่หลังคาเรือน มีความสามารถพร้อมเพรียง เรียงกัน ได้รู้วิหารหลังเก่าแล้วสร้างวิหารหลังใหม่ขึ้น ชอลลำดับว่าชาวบ้านนี้ได้สร้างความสามัคคี ได้ร่วมกันคิดสร้างโบสถ์หลังนี้ขึ้นมาเป็นที่สำเร็จบริบูรณ์ วันนี้ก็จะได้นอนกันทำบุญทำทาน เอาไว้กับพระพุทธศาสนาต่อไป

การชอลงานศพ

ภูมิหลังการชอลงานศพ

ชอลงานศพเป็นชอลที่มีทำนองล่องน่านและดาดน่าน นิยมชอลงานศพของพระสงฆ์ที่เป็นพระระดับผู้ใหญ่อายุมาก ไม่นิยมชอลในงานศพของชาวบ้านทั่วไป แต่จะปรากฏการบรรเลงเครื่อง

ดนตรีระลือและซึงและเครื่องกำกับจังหวะเท่า นั้นที่มีบทบาทในงานศพ สำหรับครั้งนี้การชองงานศพได้ยกเอาตัวอย่างงานศพของพระสงฆ์ ประกอบด้วยความหมายของการชองงานศพ ลักษณะการชองงานศพ เส้นทางไปสู่สวรรค์ การเปรียบเทียบสวรรค์กับนิพพาน

ตัวอย่างของการชองงานศพ

ประสบการณ์พ่อคำผาย นูบิง ที่ผ่านมาได้ชองงานศพไม่มาก บางครั้งที่ชอคือ ชองงานศพพระสงฆ์ ที่มีศเป็นครูบา (ศูเจ้าระดับผู้ใหญ่) การขึ้นต้นชอนันต้องขึ้นทำนอง ดังนี้

“ โสม...คะนึ่งน้ำแม่ปิง แม่ แม่ยม น่านองโส นื่องเฮย
ยามเมื่อลมปิดเสย เจยบาน แม่น้ำมันก็ไหลลงไปบ่ยัง
ชีวิตสังขารคนเฮาก็เหมือนดั่งอัน เหมือนแม่น้ำคงคา
บ่มีวันแล้วมันจะกลับคืนมา ชีวิตชีวาเหมือนนกกาแม่น้ำ “

นายคำผายอธิบายว่า ชอบทน์หมายความว่า คนเราเกิดแก่เจ็บตายไม่ว่าจะเป็นเจ้าขุนมูลนาย ท้าวพระยา พระมหากษัตริย์อะหยั่งก็จ่าง เกิดมาแล้วต้องแก่ต้องเจ็บตาย ตายไปแล้วไม่มีวันจะคืนเหมือนแม่น้ำไหลไป ล่องไปสี่สาย แม่น้ำปิงวังยม่าน ไหลไปแล้วไม่กลับคืนมาเข้าไปสู่มหาสมุทรหมด คนเราตายแล้วมีที่ไหนจะกลับคืนบ่มี เหมือนแม่น้ำไหลแล้วบ่คืน อันนี้ความหมายของการชอคนตาย ต่อมาก็ชอลำดับปราสาท ผาสร้อย จ่อน้อยดุงซัย ธรรมจักรที่ประดับตกแต่ง ฮื้อเป็นเครื่องบริวาร ของศพพระสงฆ์องค์นั้น การชองงานศพครั้งนี้เป็นความเชื่อว่าการชองงานศพที่กล่าวถึงคนที่ตายไปแล้วไปเกิดในภพต่าง ๆ และใครทำดีจะได้สิ่งไหนตอบแทน คนทำชั่วจะได้สิ่งไหนตอบแทน ดังตัวอย่างการชอต่อไปนี้

ท่อน 1. คำชอ

ชาย : สมคณิงยามแม่น้ำปิง แม่วัง ยมน่าน นองสาย ...นื่องเหย...ยามเมื่อลมปิดเสยเจยไป
แม่น้ำมันก็ไหลลง ไปบ่หยั่ง... ชีวิตสังขารคนเฮาก็เหมือนดั่งอันเหมือนแม่น้ำคงคา
บ่มีวันแล้วมันจะปิกคืนมาชีวิตชีวาเหมือนนกกาแม่น้ำ ว่าคนมนุษย์ตายแล้วน้อยนาย
เมื่อทอดกายไปแล้วน้อเจ้า จะทำบุญร้อยวันตี่ปีนั้นเล่าตานหาป้อแม่ปู้ย่าตายาย
เมื่อมรณาก็ได้ทำกุศลจู้ผู้คนก่อนยังว่าอันเจ้ามอญดำจำวันนี้อย่างนั้น จะหลอน
นื่องรักจู้ใจกำงาม ชอติดตามตวยกันไจ้ ๆ การทำบุญทำตานหื้อป้อแม่ท่านให้หื้อได้จำจื้อ
ไว้ก่อนเกมมามาน กั้นครบร้อยวันเป็นว่าบุญข้าวสาร เจ้ามอญดาจำก่อนยังว่าอิจัง
ฟังหื้อดีวันนี้อย่างนั้น คนเฮาตายแล้วเขาไปอยู่ที่ไหน ยังมีความอาลัยหาป้อแม่เจ้า

บ่ว่าลูกหลานตัดที่นั่นเล่าที่ตายไปแล้ว ยังอาลัยอาวรณ์ เป็นยังมาตานร่อยวัน
ปีในปี

ตายไปดีก้อยยังว่าอันตายแล้วก็ไปไหนคนมนุษย์อย่างนั้น

หญิง : คนเขาตายแล้วขึ้นบนสวรรค์ปีน่องวงปีนป้อเจ้าแม่เจ้า ได้ตายได้ลาในวันนั้นเล่าปี
น่องเขาเจ้าก็กินขอดาน ตายไปแล้วขึ้นบนสวรรค์เข้าใจตันถามนายน้องหล้าปี
น่องอาวอาตายละอย่างนั้น

ชาย : ว่าตายไปแล้วไปสู่สวรรค์เข้าก็ห้ามไปฝังไปเผาเนื้อเจ้า จะไปจะใดสมพรน่องเนื้อ
จางจำจางว่าตายแล้วก็ฝังก็เผาอย่างนั้น

หญิง : ตายไปแล้วเอาไปฝังไปเผานั้นคาบของเฮาน้อยายปีเจ้า จิตวิญญาณตกไปนั้นเล่าจะ
บอกปีเจ้าสู่สวรรค์เบื้องบน จิตวิญญาณขึ้นสู่สวรรค์เข้าใจตันถามนายน้องหล้า
ได้ตั้งใจมาบอกอ้ายบ่แล้ว

ชาย : ปากคำใดที่ว่าไปสวรรค์ อื่น้องไปหันมาเมื่อใดจะเจ้า น่องเอามาจำน่องเอามาเล่า
หรือว่าจุนเฒ่ามูสาวดี ตัวยังบ่ตายว่ามีเมืองสวรรค์ อื่น้องไปหันเมื่อใดน้องหล้า
แสดงกำจวันนี้อย่างนั้น

หญิง : เป็นว่าสวรรค์น่องก็ว่าสวรรค์แต่บ่ได้ไปหันน้อยายปีเจ้าที่ได้ไปหันคือพระ
พุทธเจ้าสมพรน่องน้ำเลยจำเอากำ พระพุทธเจ้าเป็นได้ไปหันไปเทศธรรมสวรรค์
จันแก้วก็ไปสอดไปแผลในวันนั้นแล้ว

ชาย : บทนี้ขอเถียงก้อยยังสมพร จะเป็นกำวรคือพระพุทธเจ้า เมื่อตรัสรู้สำเร็จนั้นเล่าก็
คิดถึงแม่เจ้าสิริมหามาฯ จึงได้เสด็จก้อยยังไปหาหลอนมารดาสวรรค์ว่าอันเป็น
จันดาวดึงส์น้อยเจ้าแม่ไท้ พระพุทธเจ้าไปโปรดมารดา ไปเทศเทศนาเมืองสวรรค์น้อยเจ้า
เป็นคำข้าวป้อนน้ำมนต์นั้นเล่าที่ได้โปรดแม่เจ้าสิริมหามาฯ เป็นอภิธรรมยังเจ็ดคำปี แม่
เหมยธานีก้อยยังเจ้าข้าก็เลยว่าจำพรรษานั้นท่านไท้ เลยจำพรรษาอยู่หันสามเดือน
ก้อยกะจำเพียรเมืองสวรรค์น้อยเจ้า สอดวันเดือนเคียงแสมค่านนั้นเล่าพระพุทธเจ้าก็เสด็จลง
มา เสด็จจะทวะโลกสวรรค์เจ้าข้า เป็นลงกับหยั่งสมพรน่องหล้าหื้ออื่อน้องไขจวันนี้อย่าง
นั้น

หญิง : พระพุทธเจ้าลงบันไดตั้งสามบันไดเงินว่าบันไดแก้ว ตั้งบันไดคำในวันนั้นแล้วปี
แก้วน่องแก้วหลายบ้านหลายจง และทั้งคอกไม้มาลัยเกสรหัวใจเจ้ามอญได้มานั่ง
ใกล้จ่าไรหื้อเป็นตีแล้ว

ชาย : ลงมาถึงเมืองสังกัสสะนคร คือ แคว้นโกศลก็ยังง้อเจ้า ในประเทศอินเดียในวัน

นั้นเล่าป้อแม่ก่เข้าเป็นก็เข้าใจฟัง วันแสมคำหนึ่งเป็นวันออกพรรษา มูลศรัทธาก็มาร่วมกันหื้อใส่บาตรเทโวโลหนะตั้น อันนี้คือหลักว่าในเมืองสวรรค์ ได้รู้กันว่าสวรรค์น้อเจ้า จะถามคนงามแม่ผีป่นเบาบอกมายามเจ้าบอกมายามวัน ตางไปจั้น

หญิง : ตางไปจั้นฟ้ามี่ห้าเส้นห้าสายกันว่าเฮต้ายต้องไปตั้งหน้า ตำราดิบได้ยกจ้ำกัไปตั้งหน้าเหมือนกันทุกคน จะมีภาระแล้วยังกุศลนำตัวตนจั้นบนจั้นแก้วจะไปฮอดไปแหวในวันนั้นแล้ว

ชาย : ว่าเส้นที่หนึ่งนั้นไปต๋ไหนดเส้นที่สองต่อไปในไหนจะเจ้า เส้นที่สามถามนางน้อเง้าก็กล่าวมาเจ้า ๆ เป็นปูล่องนอกปูล่องใน ว่าเส้นที่สี่ที่ห้าเจ้าขา กันมีปัญญบอกมาหื้อเสียงกล่าวมาเตอะนายเวียงวันน้ออย่างนั้น

หญิง : ว่าเส้นที่หนึ่งไปเมืองสวรรค์เส้นที่สองไปเมืองนิพานเส้นที่สามไปภบมะโลกเส้นที่สี่ไปมนุษย์สงสารจะไหนดางยันเส้นที่ห้า ตำราดิบได้ยกจ้ำว่าเส้นที่ห้าไปนรกอบาย หลอนวันนี้จะเล่าจะไหยก้อยจ้ำไรกันไปจ้อง ๆ สัญญารับรองกับอ้ายบ่แล้ว

ชาย : เส้นที่หนึ่งนั้นไปสวรรค์กันจะอุ้กันไปก้อยแถมน้อเจ้าไปไปสวรรค์ตั้นน้อเล่าก็ต้อถือศีลห้าศีลแปดน้อนาย จะไปพรหมะโลกหรือว่าเมืองสวรรค์ จงอธิษฐานกับฐานวันไหว้จาศิลภาวนาน้อหล้าน้องให้สวรรค์จั้นฟ้ามี่จั้นตวยกัน จะถามสักกาคณค่าน้องเง้า บอกมายามวันปิ่นมายามเจ้า ข้างก็จักถามเจ้าก้อยแถมไปยาว กำซอกำจ้อยยี้ดยาวสาวไกล่ บ่ไจ่หมควิสัยกำโยม่อนข้าคนมีภูมิปัญญบอกมาอย่างนี้

หญิง : สวรรค์จั้นฟ้ามี่ตักคักหน้า จะบอกหื้อฟังมีหกจั้นเก้าห้อง นายนาถน้องเง้าจะมานั่งไจจะร่ำไรกันไปคังอันหล้างเข้าใจตั้นถามนายนาถน้อง

ชาย : สวรรค์จั้นฟ้ามี่จั้นตวยกันแก้งบอนใส่หนังมันจ่างคันเมื่อหล้า สามดื่บเจ็ดเอาสิบเอ็ดตื่บห้าอ้น้องกับข้างก็แสงไฟแสงมัน เก้งบอนห้วยเคาะเอามาแก้งใส่หนังขอลถามสักก่า แม่ผีป่นเบ้าวันนีหมู่เฮาถามเจ้าอ้น้อง

หญิง : สวรรค์จั้นฟ้ามี่ตักคักหน้าจะบอกหื้อฟังมีหกจั้นเก้าห้อง ได้มาถามนายนาถน้องระคิระค้องน้อตัวจายหล้า ไปเอาเตอะน้อมันจะไปเป็นหยั่งจะไจระบักันไปตีหนึ่งตื่บถามกำหนดนี้มีตื่บหลีกเว้น

- ชาย : สวรรค์จันทน์หนึ่งจ้อจะไคกันข้าจักถาม มันระตือระตือต้อง ตะขามขี้บ่เจ็บบ่เหน็ดเท่าแมงป่อง ข้าจะถามอันน้องปัญญามันเร็ว ตักโตอยู่ไม่บ่ป็น ได้งูเขียวปัญญาเร็วตอบกันดี นี่ไผ่ผ่นตั้งหนีนันนี้นังนั้น
- หญิง : สวรรค์จันทน์หนึ่งจันจาคมหาสาธิตามีเทวดาแล้วยังพอเฝ้า ต่ได้มาถามในวันนี้เล่า นายข้าเจ้าได้ใจหือฟัง ก้อยเอาเต๊อะน้อจะไปเป็นหยังจะเก็บเอากำแล้วออกมาใช้ จะร่ำไรกันไปได้แล้ว
- ชาย : กบอยู่ยังน้ำปลาอยู่ยังหนอง สวรรค์จันทน์สองจ้อหยังจะหล้า จะถามคนงามแม่หงษ์หยาดฟ้าควยบกินหญ้าก็กำเขม้นลง สวรรค์จันทน์สองน้นจันอันใด จะถามเข้าไป แม่แหวนกวงห่าบถ้ำใจจืดใจจางน้ออันนางน้อให้
- หญิง : จันดาวดึงเป็นจันที่สองสัญญารับรองถามนายใจ ๆ ก้อยเอาเต๊อะน้อป้อสร้อยดอกไม้ดีกลามกันไว้เป็นธรรมดา บ่ถามบ่สู้บ่สู้จำ ตั้งใจมาประกันตีหนึ่งหยังมาใจตีน้อเจ้าปี่น้อ
- ชาย : ยกมะแท้เป็นแม่มะหินกำภูเมิงระตือระตือ จะถามคนงามแม่แขนล้นป่องตัวนายอันน้องบ่แถมสักกำ แดงมะฮักบ่เท่าแดงมะขาง จันที่สามจันหยังน้องหล้าหือฮิบกล่าวมาวันนี้นังนั้น
- หญิง : จันยามาเป็นจันที่สามมีจ้อมีนามแล้วยังอยู่หั้น ก้อยเอาเต๊อะน้อป้อสร้อยดอกป่านบ่ได้เกียจได้ค่านสิ่งหยังอันใด จะมานั่งอู่แล้วจำใจชอกันไปน้อตัวปี่อายก็จ่ำไรกันไปได้แต่เจ้า
- ชาย : ฮ่าบ่หมกก็จะถามจ้สวรรค์จันทน์สี่น้นจันอะหยัง หยังบ่กล่าวหือฟังไว้ก่อน ข้าถามนายข้าหมายถามน้องเจ้าแม่แขนล้นป่องบอกมาสักกำอันนางน้องรักแม่มอญตำข้า จะถามสักกำก้อยยังเจ้าข้าบ่เป็นหยังกวันนี้นังนั้น
- หญิง : ฮ่าบ่หมกก็จะถามจ้สวรรค์จันทน์สี่น้นจันอะหยัง หยังบ่กล่าวหือฟังไว้ก่อน ข้าถามนายข้าหมายถามน้องเจ้าแม่แขนล้นป่องบอกมาสักกำอันนางน้องรักแม่มอญตำข้า จะถามสักกำก้อยยังเจ้าข้าบ่เป็นหยังกวันนี้นังนั้น
- ว่าจันที่สี่จันดุสิตา จะเล่าไขจำควยไปปี่เจ้า ได้มาถามในวันนี้เน้านายข้าเจ้าได้กล่าวบรรยาย ก้อยเอาเต๊อะน้อป้อมอญตำไหลต่อซากไฟประเลื่อซากซำกันปี่บูถามก็ตั้งบ่สู้
- ชาย : จันที่ห้าจ้อว่าจันยามมีเทวดาบางต้นพอเฝ้า อันนี้กะนายตัดตีน้อเจ้าข้าได้บอกหือ

- เจ้าก้อยแถมมานาน ว่าจันที่หจะถก มาถามป้อจายควายงามว่าอันหยังบ่
กล่าวหื้อ
- ฟังวันนี้นั้น
- หญิง : จันที่หจันปลาณิตรตะยังสวัสดีแม่กิริกล่าวหื้อป้อเจ้า ได้มาถามแต่เก้า นายข้า
เจ้าได้ตั้งใจฟัง ก้อยเอาเตอะน้อจะไปเป็นหยัง ไชระบ่าไล่หันไล่หนีหยังมาใจดีปะ
กันแต่เจ้า
- ชาย : ว่าจันที่เจ็ดจันพญาเถน มันจ่างก้าแชนคนลงมาเกิด พญาเถนนี้จะเอากำเนิดคนลง
มาเกิดในมนุษย์เมืองคน ว่าจันที่แปดก้อยยังเจ้าข้า หลอนเป็นจันเทวบุตรว่าอันเจ้า
มอญตำขำวันนั้นท่านให้จันที่เก้าคือจันพระอินทร์ คนยอยานสามารถวันไหว้จำ
ใส่ใจวันนั้นท่านให้ บทบาทนี้ถามเมืองสวรรค์ก็ปาปิบุ๋นไปแล้วน้อเจ้า ว่าแล้วคน
ตายร้อยวันนั้นเล่าไชแต่โกะแต่เก้าก้อยแถมมานาน คนตายไปแล้วได้เกิดเก้ากา
หรือบ่ได้เกิดมาว่าอันหื้อนอ้งไชป็นวันนี้นั้น
- หญิง : คนตายไปแล้วได้เกิดก็มีบ่เกิดก็มี บุญบารมีดีเป็นได้สร้าง เอาเตอะนอปป้อสร้อย
ดอกป้านบ่ได้ละได้ขว้างในกำนในงาน ถามมาเตอะจะไปเป็นหยังดีกมาเต็มยัง
แก้มด้าออกสร้อยก้อยจ่าไรกันไปบ่แล้ว
- ชาย : ว่าตายไปเกิดได้แก่อันใด จะถามเข้าไปตั้งบ่หยังน้อหล้า จะถามเข้าไปแม่สันกันผ้า
หื้อนอ้งก้อยว่าตำแบบตำลาย ตายบ่เกิดได้แก่อันใดตายได้เกิดได้แก่อันใดว่าอัน
หื้อบอกเป็นกำวันนี้นั้น
- หญิง : ตายได้เกิดคือมนุษย์คนเฮาเวียนเกิดเวียนตายคนตั้งหลายหลักเว้นบ่ได้ บ่ว่านายตั้ง
บ่ว่าไพร่หลักเว้นบ่ได้ความตายสักคน ตายบ่เกิดคือพระพุทธเจ้าเป็นหมดกิเลส
แล้วยังค้นหาบ่เกิดมาคือพระพุทธเจ้าตั้งใจเอาบอกอ้ายป็น้อย
- ชาย : ตายได้เกิดคือมนุษย์คนเฮา บ่ถ้าเจียบถ้ำเงาคนใดน้อหล้า กำพาทะนาอยู่ใต้ร่มฟ้า
ตั้งแม่อยู่แม่ป้าหื้อข้าเกิดมา พาทะนาหื้อมีข้าวมีของมีวัวมีควายไร่นานตะกร้าข้าว
ของเงินคำวัวควายจ้างม้า ตายแล้วก็มาเกิดในมนุษย์ของตัน ก็เวระวนก้อยแถมน้อ
เจ้า ตายบ่มาเกิดคือพระพุทธเจ้าเป็นไปเกิดในตางใด ได้สองป็นห้าร้อยปีปลายจะ
ถามตวนายก้อยยังว่าอันเป็นไปเกิดตีไหนตางใดอย่างนั้น
- หญิง : พระพุทธเจ้าแต่ตักกัณห์นำเกิดเมืองนิพานน้อตัวป้อยาย ได้มาถามยงนางนอ้งให้จะ
จัดจะไล่ติดตามควายไป เป็นได้ไปเกิดแต่ตักกัณห์นำตีเมืองนิพานน้อตัวป้อเจ้าก็จะ

ตั้งใจเอากันไปบ่หยั่ง

ชาย : เมืองนิพานกับเมืองสวรรค์ อันใดสูงกว่ากันค่อยฟังไว้ ๆ ว่าเมืองนิพานสูงกว่า เมืองสวรรค์ท่านให้หื้อจำจื่อไว้ในใจในทรวง พระพุทธเจ้าเป็นไปคนเดียวตั้งบ่ หลบบ่เหลียวมามนุษย์โลกหล้า หมคศาสนาก็จะมาเมื่อนั้น พระพุทธเจ้าเป็นหมค กิเลสค่อยยังตัดหาโทษะโมหะของเป็นน้อเจ้า เป็นมีความรู้มากมายนั้นเล่าก็ได้ แปรเดหมื่นสี่ปีพระธรรมจันทรมานาน จะเอามาแปลมันบ่แล้วบ่หาย ความรู้ตั้ง หลายเต่าพระพุทธเจ้า เปิงเต่าคอยเต่าขาววันนี้อย่างนั้น คนเฮาเกิดมานั้นเอาหยังมา ดวยจะร่ำจะรวเอามาตวยบ่ได้ เมื่อเฮาตายไปก็จะทิ้งละไว้ตั้งนาตั้งไรข้าวของเงิน คำ เกิดออกมาบ่มีผ้ามีเสื้อค่อยยังเจ้าขา เกิดออกมามารดาแม่เจ้าก็มาเลี้ยงดูเฮาน้อ เจ้าท่านให้ ก็เพราะฉะนั้นคุณป่อคุณแม่มากมายเหลือค่น คำน่านมของมารดาแม่ เจ้า แม่เลี้ยงนายมาตัดค่นนั้นเล่าอะหยังจะเต่าค่อยแถมมานาน คุณป่อชาวเอ็ดคุณแม่ ลิบสองฝนตคน่านองปลาพองวังเต้นประการจำเป็นน้อเจ้าท่านให้ ไหญ่มาแล้วมี วิชาปัญญา จ่างเซาะจ่างหาก่อยแถมเลี้ยงใส่ บางคนยะนาบางคนยะไรป่อสร้อย ดอกไม้ตำมิสยใจคน กิจกรรมของไฟของมันเจ้ามอญตำข้าวว่าอื้อหื้อสร้างแต่ความ วันนี้อย่างนั้น หื้อละความชั่วค่อยยังนักหนาบาปกรรมนั้นกาลละไว้เนื้อเจ้า อบายมุขเป็นทุกชั้นนั้นเล่าตั้งผู้แก่ผู้เฒ่าหนุ่มเน้าสาวงาม หื้อละความชั่วหื้อทำความ ดียังบารมีกาสอนพระเจ้าเป็นร่มเป็นเงาต่อไปอย่างนั้น หื้อฟังคำสั่งหื้อฟังกำสอน จะไปเกียดไปงอนป่อแม่เนื้อเจ้า ครูบาอาจารย์ในวันนั้นเล่าคือปล่ายกู่กำสั่งสอน มานาน หื้อหลิกหื้อเว้นยาฝิ่นยาเมาอย่าได้ก้วยเก้ามัวเมาเจ้าข้าสูบฝิ่นกัญชาอันใดก็ แล้ว อักซอฮัมเพลงอย่าเป็นนักเลงยาเสพติดเจ้าขา หื้อฟังกำจำคำผายเนื้อเจ้า จะไป ก็นยาจะไปกินเหล้าหื้อฟังกำคนเฒ่าขอมมาหลายกำ บทบาทนี้จบอวสานเรื่องเมือง สวรรค์ร้อยวันเจ้าข้าก็ปาริปุณาลงวางก่อนแล้ว

ความเชื่อเกี่ยวกับการชองานศพ

การลำดับของกินของทาน ปราสาทตุงใหญ่ตุงน้อย ตุงใช้สำหรับทำอะไรให้เรียบร้อยหมด แล้ว คนที่ตายไปนั้นจะถามว่าตายแล้วไปไหน คนตายจะตอบว่าตายแล้วไปสวรรค์ ช่างชอชายจะ ถามว่า ทราบได้อย่างไรว่ามีสวรรค์ ใครเป็นคนเห็นสวรรค์ หลึงตอบ พระพุทธเจ้า ชายถาม พระ พุทธเจ้าไปเห็นเมื่อใด พระพุทธเจ้าไปโปรดแม่สิริมหามายา ในเมืองสวรรค์

วันออกพรรษา เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าลงมา เทวโลก ลงมาทางบันไดทั้ง 3 คือ บันไดคำ (ทอง) บันไดเงิน บันไดแก้ว ลงมาถึงเมืองสังกะสะนคร แคว้นโกศลของอินเดีย คนในเมืองสังกะสะ มาใส่บาตรเทโวโลหะนะเมื่อวันออกพรรษา แล้วประกาศให้คนทราบว่ามีชั้นฟ้าสวรรค์ นรกเมื่อคนเรานั้นตายไปแล้วไปสู่สวรรค์ได้จริงหรือไม่ คนตายแล้วต้องห้ามไปฝังไปเผา สิ่งที่น่าไปนั้นเป็นดาบของเขา จิตตะวิญญาณจะขึ้นไปอยู่ในสวรรค์

ความเชื่อเมื่อตายไปแล้วมีเส้นทางไปสู่สวรรค์

เส้นทางที่ 1 ไปสวรรค์

เส้นทางที่ 2 ไปนิพพาน

เส้นทางที่ 3 ไปพรหมโลก

เส้นทางที่ 4 ไปมนุษย์

เส้นทางที่ 5 ไปนรก

ความเชื่อเกี่ยวกับการเปรียบเทียบสวรรค์กับนิพพาน

ผู้ชาย นิพพานสูงกว่าสวรรค์ พระพุทธเจ้าตายแล้วไปไหน

ผู้หญิง เมื่อพระพุทธเจ้าตายแล้วไปนิพพาน แล้วคนเราตายไป ทำไมไม่ไปนิพพาน

ผู้ชาย เพราะไม่หมดกิเลส พวกมนุษย์ยังมีความอยากได้อยากมี เรายังไม่ถึงกัมมัฏฐานชั้นเท่า

สาเหตุ พระเจ้าหลุดไปนิพพานองค์เดียวเพราะว่า มีความรู้ 84000 ธรรมชั้น ไม่อยู่ในโลกมนุษย์แล้ว

ผู้หญิง คนเรานั้นตายไปได้เกิดหรือไม่

ผู้ชาย ตายไปได้เกิดคือมนุษย์เรา

ผู้หญิง ตายแล้วไม่เกิดคือพระพุทธเจ้า

ผู้ชาย ทำอย่างไรตายแล้วไม่เกิด

ผู้หญิง บอกผู้หญิง ไม่ต้องเอาผิว ผู้ชายไม่ต้องแต่งงาก็จะไม่มีการเกิด

ผู้ชาย อยากรู้ว่ามีมนุษย์เป็นอย่างไรลองสังเกตการเอากล้วยไปปลูก ปลูกกล้วย 1 ต้น หน่อจะแตกออกมาแม่จะเจริญเติบโตขึ้นไป ตกหัวปลี เมื่อสุกแล้วคนก็เอากล้วยไปกิน กล้วยต้นนั้นก็จะยุบลง หน่อก็ขึ้นมาแทนสืบสานกันไป เมื่อพ่อค้าขายเมื่อตายไปก็มีลูกศิษย์ลูกหาสืบสาน ต่อไป เกิดแล้วจะเอาอะไรมาด้วยก็ไม่มีอะไร ตาแล้วจะเอาอะไรไปด้วย ก็ไม่มีอะไรเอาไป ได้ ที่ยังคงอยู่คือ ความดีกับความชั่ว

ความคิดเห็นการชองานศพ

ความคิดเห็นเกี่ยวกับการชองานศพนายคำผาย นุปีงได้กล่าวแสดงความคิดเห็นดังนี้

“...เวลาชอก็จะชอเกี่ยวกับคนที่ตายแล้วไปอยู่ไหน คนที่ทำดีตายแล้วไปสวรรค์คือดวงวิญญาณไปเป็นเทพเทวดา ส่วนร่างกายก็ถูกเผาไหม้ไป คนทำไม่ดีก็จะตกนรก ดวงวิญญาณก็ไปใช้กรรมต่อไป ช่างชอก็สอนเหมือนกับพระเทศน์ให้ฟังคติธรรม ที่ได้จากการฟังธรรมเป็นการรื่นเริงสนุกสนาน ชอได้ตอบกันไป คนชอก็จะแทรกคติหรือคำสอนเข้าไปใน โดยให้ชอผู้หญิงร้องให้ฟัง คนคิดสมัยก่อนมักจะเป็นคนแก่คนเฒ่า สมัยปัจจุบันจะเอาคนหนุ่มเข้ามาคิดซึ่ง เพราะเอาใจคนวัยรุ่นถ้าหาไปชอในวัดวาอารามเช่น จลองพัตรยศของพระสงฆ์องค์เจ้า ช่างชอก็จะบอกว่าประวัติของพระองค์นั้นตั้งแต่เริ่มบรรพชา อุปสมบท เรื่อยมาจนถึงปัจจุบันตลอดจนคุณงามความดี ของพระองค์นั้นให้ประชาชนได้รับทราบอย่างละเอียด หรือไปชอในงานฉลองโบสถ์ก็จะกล่าวประวัติของโบสถ์ ใครเป็นคนสร้าง จุดมุ่งหมายเพื่ออะไร และได้กุศลอย่างไร ใครสนับสนุนเป็นเจ้าภาพ ด้วยเหตุใดจึงมาสร้างโบสถ์ ความสามัคคีเป็นอย่างไร...”

ความเชื่อการชอดาววิไถ่

ชอที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการตายแล้วเกิดใหม่ ความกตัญญู เรื่องการเกิด แก่ เจ็บ ตายของคน เช่นชอเรื่องดาววิไถ่ ชอเรื่องเทวดาทูทั้ง 5 มีรายละเอียดดังนี้

ภูมิหลังชอดาววิไถ่ (ดาวลูกไก่)

ชอดาววิ ส่วนใหญ่จะแต่งออกมาเป็นเพลงกล่อม แนวคำสอนในธรรมที่พระสงฆ์จะขึ้นเทศนา เป็นชอเพลง มีเรื่องเล่าว่ายังมีปู่ย่าสองเฒ่าพอถึงวันพระข้างขึ้นข้างแรม จะมักไปทำบุญทำทานไม่เคยขาด จะถือศีลธรรมะธรรมโม มีวันหนึ่งเป็นวันเดือนเพ็ญ (วัน 15 ค่ำ) จะมีพระมาบิณฑบาตร สองเฒ่าปู่ย่า ก็มาตกลงกันว่าเอาอะไรมาทำบุญใส่บาตร บ้านเราไม่มีอะไรสักอย่าง ถ้าหากพระมาบ้านปู่ย่าจะไปเก็บเอาผลหมากรากไม้ก็ไม่มีเลย ไม่รู้จะทำอย่างไร เราก็แก่เฒ่าชรามือเท้าก็สั่นไปหมดทำอะไรก็ลำบาก ขณะปรึกษากันอยู่ปู่ก็บอกให้ย่า เอาแม่ไก่ที่เลี้ยงลูกน้อยนั้นมาชำแหละทำเป็นห่อหนึ่ง (ห่อหมก) เอามาทำบุญใส่บาตรในวันพรุ่งนี้

ส่วนแม่ไก่และลูกน้อยอยู่ในแล้ว ก็ได้ยินเสียง ปู่กับย่าพูดถึงตัวเองว่าชีวิตจะมาถึงมาต ความตายจะมาเยือนถึงตัว ว่าปู่กับย่าจะฆ่าตัวเอง จึงทำให้แม่ไก่อ่อนต่อไปไม่ได้แล้ว คิดมาก นึก

ถึงลูกตัวเอง ว่าลูกยังปีกไม่กล้า ขายังไม่แข็งแรง พอแม่ก็จะมาจากเจ้าไปเสียแล้ว ก็เลยเรียกลูกมาสั่งมาสอน วันพรุ่งนี้เช้าชีวิตแม่จะขาด เขาจะฆ่าแม่เป็นอาหารเพื่อนำไปทำเป็นห่อหนึ่ง (ห่อหมก) เพื่อเอาไปทำบุญใส่บาตรให้เป็นอาหารของพระพรุ่งนี้เช้า เมื่อแม่ตายกลายเป็นห่อหนึ่งใส่บาตรแล้ว ขอให้ลูกภาวณาเอาตามใจลูกก็จะคิดเอาเอง และเมื่อแม่ตายแล้ว อย่าไปเที่ยวให้ไกล อย่าไปเจียกอง ฟืนกองไฟ อย่าขึ้นไปบนครกมอง(ครกตำข้าว) หรือขึ้นไปบนยุงข้าว อย่าให้เขาได้ทุบตี อย่าทำให้คนอื่นได้โมโห อย่าขึ้นไปเจียหรือไต่ของบนบ้าน บนเรือน ให้กินตามได้ร่มไม้ ไต่ถุนบ้าน อย่าไปเจียต้นพลูดั้นหมาก อย่าไปเที่ยวให้ไกลบ้าน กลัวพวกเหยี่ยวเพราะไม่มีใครคอยปกป้อง เหมือนแม่อังมีชีวิตอยู่ พรุ่งนี้เช้าชีวิตแม่ก็จะจากเจ้าไปแล้ว จงรักษาชีวิตอย่าเที่ยวให้ไกลบ้านไกลเรือน ถ้าเกิดพายุลมแรงมาไม่มีใคร พาเจ้าวิ่งหลบหนี แม่จะคอยเอาปีกห่อหุ้มกันน้ำหมอกน้ำค้าง คอยกันอันตรายทั้งมวลให้เจ้า ฟังนะลูก เวลาเช้าแล้วเช้ารุ่ง ขอให้รักกัน สามัคคีกัน ห้ามทะเลาะเถียงกัน อย่าได้นอนห่างกัน เวลาฝนตกฟ้าร้องอย่าไปนอนบนหลังแฝกหรือบนหลังคาขอให้ระวังขโมยจะมาพบมาเจอแล้วนำเจ้าไปทุบตีฆ่า ส่วนลูกไก่ทั้งหกตัวก็มีแต่น้ำตา สงสารผู้เป็นแม่เหลือจะพรรณนา ส่วนผัวเมียปุ่กับย่า ก็มากระวนกระวาย ให้เมียจัดการกับแม่ไก่ โดยไม่คิดถึงกรรมถึงบาปจับเอาแม่ไก่มาฆ่าเป็นเพื่อนใจ ส่วนลูกไก่ทั้งหกมาเห็นเขาทุบตีฆ่าฆ่าแหละแม่ตัวเองก็ทนไม่ได้กระโดดเข้ากองไฟตายตามแม่ไก่

ชีวิตแม่ไก่ และลูกทั้งหกตัวก็ได้ดับขันธออกจากร่างของตนได้พ้นจากการเป็นไก่ ด้วยบุญบารมียังมีได้ไปเกิดเป็นควาวิโสสว่างอยู่บนท้องฟ้าบนประสาทแก้ว อยู่บนสรวงสวรรค์มีแสงสว่างแวววาว มีบริวารทั้งนางพื่อนนางรำ สุขกายสบายใจ ได้ไปเสวยสุขของทิพย์ไม่มีโสภครว้า เพราะเป็นบุญกุศลเก่าปางก่อน

ความเชื่อเรื่องขอเทวทูต

ภูมิหลังขอเทวทูต

ภูมิหลังขอเทวทูตเป็นที่มีท่านองคคานาน กล่าวถึงเรื่องการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของมนุษย์โอกาสที่ใช้คือใช้เป็นคำสั่งสอนทางศาสนา นายคำผายได้ชอบบันทึกแถบบันทึกเสียงไว้ดังนี้

ตัวอย่างขอเทวทูต

พยายามตั้งอกตั้งใจฟัง ทั้งหญิงชายแก่เฒ่าพี่น้อง น้ำอาทั้งหลายต่อไปจะได้บรรยายเรื่องเทวทูตแล้ว ครั้งคนเราทั้งหลายไม่ว่าหญิงหรือชายเข้าสู่ท้องแม่มารดา ก็จะอยู่ในลักษณะที่นิ่งเป็น

แบบงอตัว เหมือนลิงเหมือนค่าง ก็จะสร้างความ ทรमानให้แก่มารดาเป็นอย่างยิ่ง เกี่ยวกับการกินอาหาร เจ็บ แสบร้อน แม้ก็จำเป็นต้องทน เป็นระยะเวลาประมาณ 10 เดือน ลูกจึงจะเกิดพ้นจากท้องผู้เป็นแม่ แม้ลูกเกิดออกมาจะเหม็นจะคาวผู้เป็นพ่อแม่ก็ไม่เคยรังเกียจ จะจับจะอุ้มขึ้นไว้เหนือแข็งเหนือขา เพื่อชำระร่างกายให้สะอาด เด็กบางคนเกิดมามีสติและร่างกายไม่สมประกอบ มือหงิกมืองอ หูหนวก ปากเบี้ยว ปากแหว่ง บางคนตาบอด มองไม่เห็น เพราะเป็นวิบากปางหลังของเขาเหล่านั้น

สติธัมโม ความทุกข์มีเหมือนกันทุกคน ไม่ว่าเจ้าหรือไพร่ ตลอดจนรูปร่างที่เต่งตึงก็จะเหี่ยวแห้ง จะลูกก็ลำบาก จะนั่งก็ร้องไห้อ้ว เดินก็หวั่น ถ้าหากลูกขึ้นกระดุกก็จะเคลื่อนไหวมีเสียงดัง ทำมือก็สั่นจะเหม็นสาบ กลิ่นต่าง ๆ นา ๆ ฟันก็จะห่าง คางก็จะยื่น ร่างกายก็จะไม่แข็งแรงเหมือนตอนเป็นบ่าวเป็นสาว ผมดำก็จะหงอกเหมือนดอกไม้งกลางดงกลางป่า ตาก็จะมัวฟ้าฟาง กำลังก็ไม่เหมือนเดิม ฟันก็จะหลุด เนื้อหนังก็จะเหี่ยวยาน ทำการทำงานก็จะไม่ไหว กินอาหารก็ได้พอประมาณ มาเป็นที่เบื้อหน่ายเหลือเกิน

ถ้าหากแก่ตัวมาไม่มีเงินใช้เงินจ่าย ลูกหลานก็มักจะไม่มีใครเอาใจใส่ดูแล มักจะทิ้งให้อยู่บ้านคนเดียว เปรียบเสมือนขอนไม้ที่ไม่มีเห็ดขึ้น ไม่มีใครมาเหลียวแล ดวงชะตาตกต่ำถ้าหากผู้เป็นพ่อเป็นแม่ มั่งมีมีข้าวของเงินทอง ลูกหลานจะเอาใจใส่ดูแลยกยอโอบอุ้มผู้เป็นพ่อเป็นแม่ เป็นแม่เจ้าพ่อนาย ตลอดจนถึงพี่น้องญาติ ๆ ทุกคน จะมาดูแล ถ้าหากข้าวของเงินทองฉิบหายวายวอด จะไม่มีใครที่จะมาไถ่ถาม คิดถึงหา กินให้รู้จักกิน ไม่ว่าหญิงชาย หนุ่มสาว เวลาไม่มีเงินมีทอง พยายามเก็บรักษาไว้บ้าง เวลาเผ่าแก่ชราหรือตายขึ้นมา ก็จะได้มีเงินมีทองให้คนอยู่ภายหลัง นำมาจัดบำเพ็ญกุศลให้แก่ตัวเองบ้าง

เมื่อตอนมีเงินมีทองพยายามอย่ากินสุรุษสุร่าย ไม่ใช่ว่ากินแต่เหล้ายาทุกวัน อย่าเข้าบ่อน เล่นการพนัน มันจะพาให้เราฉิบหาย เมื่อเผ่าแก่ชราหรือตายไม่มีเงินมาใช้จ่ายบำเพ็ญกุศลศพเมื่อแก่เผ่าไม่อยู่กับลูกกับหลาน ลูกหลานก็จะเบื้อหน่าย รำคาญ เมื่อข้าวของหมดไปแล้วจะไปอยู่กับพี่ก็อ้างว่าเจ็บท้อง จะไปอยู่กับน้องก็อ้างว่าเจ็บใจ (พี่พี่เจ็บท้อง พี่น้องเจ็บใจ) ยามเมื่อข้าวของหมดไปก็ไม่มีใครเอาใจใส่สนใจดูแล พยาธิโรคภัยไข้เจ็บก็จะมาเยือน เช่น เจ็บแสบ เจ็บขา ปวดเนื้อปวดตัว ก็จะไม่ม้วยนหายขาด บางคนก็มาเป็นคนเสียจริตเสียใจ เมื่อตอนเล็ก ๆ ไข้สูงมากเป็นประสาทก็มี บางคนก็มาเป็นอัมพาต โรคคอพอก เป็นหิดโรคเรื้อน บางคนถึงกับฉิบหาย เพราะมัวแต่หาयरักษาโรคต่าง ๆ เป็นที่นาเบื้อหน่ายกับโรคภัยไข้เจ็บบางคนตามืดมัว โรคเรื้อนแปด ท้องมาน ท้องบวมไม่รู้วันหายทำให้ลูกหลานทุกคนเบื้อหน่าย บางคนก็เป็นโรคท้องไส้ไต่เหลือ้ง (โรคท้องมาน) ลูกเมียจนเบื้อหน่าย กินได้ตลอดเวลา ถ่ายได้ตลอดเวลาเหมือนกัน เดียวร้ายเดียวดี คนเฝ้าดูแลไม่มีเวลาที่จะ

ทำงานเป็นเวลานาน ๆ ถึง 5-6 ปี จนทำให้ลูกเมียหนีออกจากบ้าน จากเรือนหรือหนีออกห่าง เพราะเบื่อความเป็นอยู่ ผู้หญิงบางคนเป็นโรคผิเคือง(ผอมแห้งแรงน้อยหลังคลอดลูก) ลูกผัวจะเบื่อหน่ายไม่รู้จักหาขาด เพราะไม่ได้หลับนอนด้วยกัน ไม่รู้จะหาที่ไหนมารักษา

บางคนก็มาออกคุ่ม จนหน้าตาเป็นรอยมีแผลเป็น สังขารของคนเราไม่มีใครรอดพ้นจากจากความเกิด แก่ เจ็บ ตายได้ บางคนก็ตายตั้งแต่ในท้องมารดา บางคนเกิดได้ 2-3 ขวบ กำลังฝึกเดิน ฝึกพูดก็มาตายบางคนมาเป็นหนุ่มเป็นสาว กำลังเป็นคู่รักกัน ก็มาตายจากกัน ไม่ทันบอกกล่าวกัน บางคนก็มีลูกคนเดียว เป็นที่รักดังแก้วตาดวงใจของพ่อแม่ ความตายก็มาพรากเป็นที่โสกเศร้า ของผู้เป็นพ่อเป็นแม่ ไม่มีคนสืบสกุล

มรณะความตายมันเป็นเรื่องสลับซับซ้อน บางคนก็มาตาย แขนงคอ บางคนก็มาจมน้ำตาย บางคนตายตกต้นไม้ ตามกรรมมีมา บางคนตายบวมตายอืด บางรายก็ตายโหง มีหลายแบบหลายอย่าง มรณะความตายมันไม่มีเร็วหรือช้า ไม่มีมูลไม่มีเงา ไม่มีแก่นสาร บางคนก็ตายก่อน บางคนก็ตายทีหลัง บางคนมาตายทั้งลูก ทั้งเมีย ดังชั้นรังชีวิตมรณะดังขาด อำนาจหมดสิ้นจากเมืองคน มาทั้งลูกเมียไว้กับบ้าน ซึ่งข้าของก็ไม่มี มีแต่ความจนนี่คือมนุษย์ในโลกสงสาร ในเมืองคนมันทุกข์ทรมาน เขารวมทุกข์ทั้งหลาย คือ เกิด แก่ เจ็บ ตายในโลกอันเป็นทุกข์จะเศร้า ทุกข์โสก ทุกข์ในโลกสงสารในร่มฟ้า มันไม่มีหมดไม่มีหาย มันเป็นกฎเป็นเกณฑ์ เรียกว่า เทวทูตทั้งห้า

ความคิดเห็นเรื่องขอเทวทูต

ขอเทวทูตเรียกชื่อเดิมว่า ขอเทวทูตทั้ง 5 คือ ความคิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นบทขอ กล่าวถึงคนเรานี้ไม่ว่าจะเป็นเจ้าขุนมูลนาย เมื่อจะเกิดมาเชื่อว่าจะต้องเข้าสู่ท้องถื่นมารดา บางคนเกิดออกมามีกรรมมีลักษณะ หูหนวก ตาบอด แฉ่งข้อ มืองอ ขอไปตามแบบ บางคนเป็นพิการ บางคนเป็นพยาธิ บางคนคอเหนียง (คอพอก) ส่วนที่เกิดมาบบริสุทธิหมดใสก็มี คนที่มีปัญญาดีก็มี เขาเรียกรวมกันว่าเทวทูตทั้ง 5 คนเราเมื่อใหญ่ขึ้นมาแล้ว รู้แก่ ชรา คนจากความงาม ความสวย จะลูกก็ยาก มาจกนั่งจกโอย่างตั้งส่ายหัวสั่น ผลาญลูกขึ้นดูคิ้วลั่นจัดตีนมือไกวกวัดยะหยาบ ช้ำมาเหม็นเหียนเหม็นสาบเขียวฟันทึ่ห่างทางยาว สะโอดสาลาจวดจำบ่เหมือนเป็นบ่าวเป็นสาว ผมหัวก็มาหงอกมาขาวเหมือนดอกอุณมานกลางเหล่า ดอกก็มาหมองมัว กำลังตนตัว อันใดก็บ่เหมือนเก่า เขียวก็มาหล่อน มาว่า เขียวแห้งโยมยาน หะก้านอันใดก็บ่ลูก มีแต่กินเป็นพะมานโดยนอจนบ่สงสาร ปุนตาดิจังคิหน่าย จับใส่เผ่าหิวของบ่มีเงินทองใจจ้าย ลูกหลานใครเคลงใครหน่าย บ่มีไฟผ่อไฟกอย มาละคนเผ่าไวยังบ้าน เหมือนขอนไม้ในเหล่า บ่มีเห็ดลมเห็ดผอย บ่มีไฟไหนใจกอย

จัดตำถอยตกต่ำ คั้นพ่อแม่มีเงินทองกองกำ ลูกหลานก็มาอวดมาอ้างว่าเป็นพ่อเจ้าแม่นาย ยะติ
กาพี่น้องหากมีมากปวงหลวงหลาย เวลาข้าวของวันวาย บ่เนาเขาจะตวงถามข่าว เกรงระวังหือดีได้
อะหมู่สาวจันรีเจ้าบ่าว บ่ใช่คำผายนี้แกล้งไขกล่าวตามออกธรรมะธรรมา ยามมีเงินทองสินทรัพย์
ควรดีชวนขวยฮักษา เมื่อเราเฒ่าแก่ชรา ไร้ส่งสะก้านตานคาบ เมื่อข้าวของยังมี บ่ควรจะจนกิน
ไปชุมเหล่า ชุมลาบ บ่ควรคบหาไปทางบาป กินเหล้าเล่นไฟหลังลาย จะไปเป็นนักเลงเจ้าบ่อนจ่าง
พาข้างของสืบหาย เวลาเฒ่าชราคาตาย บ่มีเงินมาจากจ่ายอันนี้เป็นหาชอนันโอกาสใช้คือสอนลูก
สอนหลาน คนเฒ่าคนแก่ชอบฟัง เขาเรียกว่าซอเทวทูตทั้ง 5

บทที่ 6

ขอในฐานะความรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตและการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง

ขอในฐานะความรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตและการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง จัดแบ่งตามลักษณะการนำไปใช้และการมีบทบาทต่อสังคมชาวบ้าน พบว่าบทชอนั้นได้เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ครอบครัว สังคมร่วมสมัยและภูมิปัญญาของศิลปิน ผลงานขอของนายคำผายได้แสดงต่อสังคมชาวบ้านในรูปของศิลปะการขอประกอบการเล่นสะล้อและซึงดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

6.1. ด้านธรรมชาติ

ด้านธรรมชาติที่เกี่ยวกับการเล่นดนตรีพื้นบ้านวงสะล้อ ขอ ซึงและการขับร้องขอของเมื่องน่านได้รับความนิยม สูงสุดในช่วงเริ่มต้นเมื่อครั้งเจ้าหลวงเมื่องน่านให้การส่งเสริม ต่อมางานบวช งานขึ้นบ้านใหม่นิยมนำขอเข้าไปมีบทบาทสร้างความบันเทิงให้สังคมชนบท เมื่อปี 2510 - 2520 ทางห้างขายยาแพร่ฟาร์มฯจังหวัดแพร่ จ้างคณะขอคำผายบันทึกเสียงโฆษณาสินค้า ต่อมาเมื่อมีการจัดทำละครขอถ่ายทอดโทรทัศน์ทางสถานีช่อง 8 จังหวัดลำปาง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจทำให้การว่าจ้างขอเข้ารับใช้สังคมได้รับความนิยมลดลง แต่อย่างไรก็ตามผลงานขอของนายคำผายที่บ้านทิกแถบบันทึกเสียงแล้ว โอกาสที่มีการนำเสนอขอต่อสังคมยังคงหลงเหลืออยู่ให้ผู้สนใจศึกษาร่องรอยของการขอ เท่าที่สังเกตการขอของนายคำผายใช้ความสามารถขอโดยใช้ประสบการณ์ชีวิตและการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงดังจะเห็นได้จากขอพระลอ ที่กล่าวถึงเรื่องธรรมชาติ พูดถึงเรื่องสัตว์ต่างๆ เช่นนก สัตว์ป่า ต้นไม้และสภาพสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีขอบรรยายเกี่ยวกับธรรมชาติอีกทำนองหนึ่งได้แก่ ขอปั่นฝ้ายซึ่งบอกถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามธรรมชาติ การขอพรรณนาถึงอาชีพการทำไร่ฝ้าย การปลูก ขั้นตอนการปั่นฝ้าย จนถึงการนำมารถกอบเป็นเครื่องนุ่งห่ม ดังจะให้เห็นในตัวอย่างต่อไปนี้

ขอพระลอ

การขอพระลอที่เกี่ยวกับธรรมชาติเป็นลีลาที่ดำเนินทำนองขอมิเนื้อหามืดมน เกิดจากมูลเหตุต่างๆ เช่นเกิดจากสิ่งแวดล้อมเกิดจากการใช้ชีวิตอยู่ใกล้ชีวิตธรรมชาติ เกิดจากแบบแผนประเพณีชีวิตการใช้แรงงานมักเป็นสายธารก่อกำเนิดวรรณกรรมชาวบ้าน กวีชาวบ้านลั่นนาได้นำเรื่องราวของการทำงานด้านป่าไม้ การปลูกฝ้าย และขั้นตอนต่างๆ ธรรมชาติอันสัมพันธ์กับชีวิตของชาวบ้าน ได้สะท้อนออกมาอย่างหลากหลายในโวหารเปรียบเทียบ มีทั้งพืชพันธุ์ที่เกิดขึ้นเองตามป่าเขา และพืชพันธุ์ที่เป็นผลผลิตจากการเพาะปลูก ผลงานของนายคำผายได้แสดงไว้ ซึ่งปรากฏอยู่ในขอพระลอและขอปิ่นฝ้าย มีรายละเอียดดังนี้

ภูมิหลังของขอพระลอ

ขอพระลอเป็นขอที่ใช้ทำนองขอเฉพาะ ในเวลาต่อมาผู้นิยมนำทำนองขอพระลอไปดัดแปลงเป็นเพลงอื่นๆ เช่น เพลงน้อยใจยา เป็นต้น สำหรับขอพระลอผลงานของนายคำผายเนื้อหามืดมนส่วนใหญ่ในครั้งนี้ได้ยกตัวอย่างตอน พระลอเดินออกป่า ดังนั้นบทขอจะประกอบด้วยชื่อต้นไม้ชนิดต่างๆ สัตว์ป่าชนิดต่างๆ

ตัวอย่างขอพระลอ

ขอพระลอตอนพระลอเดินออกป่านายคำผายนำไปขอในโอกาสงานบวชนาค งานขึ้นบ้านใหม่ หรืองานรื่นเริงอื่นๆ ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นตอนพระลอเข้าดงป่าไม้ จะสังเกตการกล่าวถึงชื่อต้นไม้ สัตว์ป่าที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติกล่าวในบทขอพระลอต่อไป

ท่อน 1. คำขอไหว้ครู

ยอ... มือสับนิ้วขึ้นตั้งหว่างกิ้วกำยเกล้าเกศา	ผาฐลือองค์พระบาทเจ้า
จะเข้าป่าไม้ไม้หยาดยางยาย	ไม้มะเคาะจะเจาะจะขอมเมาสาย
ไม้หัดคั่นทรายเปาแดงไม้จุ่น	ไม้หมากหมุ่นออกหยาดยางยาย
ดอกเอื้องไข่นกเอื้องตกลีลา	มาติดเป็นสายดอกเอื้องจางน้ำ
ว่านางบัวผัดมาตัดเอาไม้ข้าว	จะมาแม่นดอกเปาบาน
ยามเมื่อพระลอเป็นได้หน่อออกบ้าน	จะเข้าดงป่าไม้ใหญ่

(หว่างกิ้ว = ระหว่างคิ้ว, ดอกเอื้อง = ดอกกล้วยไม้, ไม้ข้าว = ไม้สอยขาวๆ)

คำอ่าน

ขอไหว้ครู ยกมือไหว้ต่อพระพุทธรเจ้า

จะเข้าป่าไม่มีไม้มากมายเช่นไม้มะเคาะ ไม้จะเจาะ ไม้จะยอม
 ไม้หัด ไม้เปา ไม้แดง ไม้จุ่น ไม้หมากมีมากมาย
 มีดอกกล้วยไม้ ได้แก่ ไช่นก ตกโตลาย (ลายตุ๊กแก) ลักษณะติดเป็นสายดอกเอื้องช้าง
 นางบัวผัดมาตัดไม้สอย จะเก็บดอกไม้
 ยามเมื่อพระลอจะหนีออกจากบ้าน จะเข้าดงป่าไม้ใหญ่

ท่อน 2. คำขอ ตอนเข้าดงป่าไม้ กล่าวถึงสัตว์ต่างๆ

เข้าป่าไม้ไปบนานถึง ถึงศิริภูเขใหญ่กว้าง
 ลิงวอกค่างแบ่งบ่างนางนี้ กันได้ยินเสียงผีร้องครางค่อยค่อย
 ว่าผีโพงคงเสียงโง่งบ่น้อย ผีค่อยจักถ่อมโดยหลัง
 แรดและกวางกระทิงละโว้ เสียงช้างโหล่งร้องครางอยู่โอดโอย
 มาหักไม้อยูริมทาง ยามเมื่อพระลอเป็นได้หนีออกจากบ้าน
 เข้าดงป่าไม้ใหญ่
 (นางนี้ = ชะนี, ร้อง = ร้อง, ผีโพง = ผีกระสือ, ผีค่อย = ผีกองกอย,
 เป็น = ท่าน)

คำอ่าน

เข้าป่าไปได้ไม่นาน ถึงภูเขน้อยใหญ่
 พบวอก ค่าง บ่าง ชะนี ได้ยินเสียงผีป่าเรียกร้อง
 มีผีกระสือ เสียงดัง ผีกองกอย ก็เดินตามหลัง
 พวกแรด กวาง กระทิง ละโว้ เสียงช้างร้อง
 เดินหักกิ่งไม้ข้างทาง ขณะที่พระลอหนีออกจากบ้าน
 เข้าสู่ดงป่าไม้ใหญ่

ท่อน 3. คำขอล่าถึงต้นไม้

แลละลิวสุตเงินสายคำ ผ่านมรรคเข้าดงป่าไม้
 ไม้สักเคียนสูงยางยูงไม้ไร่ เป่าคู่เงาะคำขอบอุณออน
 ฝูงภมรแม่ผึ้งสอดไส้ จะโยมจะยอมมีจ่าร่วมใกล้
 ตั้งต้นไว้เหมือนร่างเอนกลม พระพายลมพัดดวงดอกไม้
 ยังมาหอมหวลจันทน์จวน ใจใบ ยามเมื่อเข้าป่าไม้ใหญ่
 (สุตเงินสายคำ = มองสุตระยะสายตา, แม่ผึ้ง = แม่ผึ้ง, จันทน์จวน = ชื่นชวน,

ใจไป = ประทับใจ)

คำอ่านและความหมาย

มองไปจนสุดสายตา	ผ่านภูเขาเข้าดงป่าไม้
ไม้สัก ตะเคียน ต้นยาง ต้นพยุง ไม้ไร่ ต้นเปา ต้นประดู่ ต้นเงาะ ต้นมะค่า	
ต้นขะมอบสีชมพู	
ฝูงแมลงผึ้งแม่ผึ้งบินไปมา	ต้นชะยอม มีร่มเงา
ต้นตั้งตระหง่านเหมือนร่างกายผู้หญิง	ยามลมพัดดวงดอกไม้
มีกลิ่นหอมชวนให้ชื่นใจ	ยามเมื่อเข้าป่าไม้ใหญ่

ท่อน 4. คำขอกล่าวถึงนก

นกในป่าบินล่าแสวง	นกก๊กนกแก้งนกยุงนกเค้า
หลอนนกเขาเป็นเพื่อนนกเป่า	นกเค้าเป็นเพื่อนนกกุ่ม
ไปจับกิ่งสูงของบนง่าไม้	หลอนนกแก้วเป็นเพื่อนนกไส้
จับกิ่งไม้ได้ไปได้มา	เซาะหาถู่ถู่ยังถู่กะหลา
มาพูดเจียนจำหยังมาควม่วนพ่อง	ว่าถู่ป่อถู่สองตัวผัวเมีย
ใจพระองค์เมาทรงละเลี่ย	กลัวตายในป่าไม้ใหญ่

(นกก๊ก = นกหัวขวาน , นกแก้ง = นกแก้ง , นกเค้า = นกเค้า , นกกุ่ม = นกคุ่ม
ง่าไม้ = กิ่งไม้ , ถู่ = ถู่สนทนา , ถู่กะหลา = ถู่หาหรือถู่รัก , เจียนจำ = เจียวแจ้ว
ม่วนพ่อง = สนุกสนานมีความสุข , ถู่ป่อถู่ = ถู่ใครถู่มัน)

คำอ่านและความหมาย

นกในป่าบินล่าแสวงหาถู่	นกก๊ก นกแก้ง นกยุง นกเค้า
นกเขา เป็นเพื่อนนกเป่า	นกเค้าเป็นเพื่อนนกคุ่ม
ไปจับอยู่บนกิ่งไม้สูง	นกแก้วเป็นเพื่อนนกไส้
จับกิ่งไม้เดินได้ไปมา	เสาะหาถู่สนทนาและถู่ครอง
มาพูดเจียวแจ้วดูน่ารัก	ว่าถู่ใครถู่มันสองตัวผัวเมีย
ใจพระลอทรงละเลี่ย	กลัวเสียชีวิตในป่าไม้ใหญ่

ท่อน 5. คำขอกล่าวถึงดอกไม้

ดวงดอกไม้แม่บุปผาเผย	พระพายเจยละเสยกาบแก้ว
----------------------	-----------------------

จำปีจำปาราศีดอกกร้าว	มะลิซ้อนและสะบันงา
พิกุลคาราเปาบานกิ่งย้อย	สะแลงหอมไกล่อุณอ่อนดอกสร้อย
บานเบ่งย้อยอยู่ป่าดงไพร	เดินทางไกล่บ่ใช้ของไกล่
กลัวตายบนแห่ช้างใหญ่	

(จำปี = ดอกจำปี, จำปา = ดอกจำปา, พระพายเจย = ลมพัด, ละเสย = ผ่านเลยไป
อุณอ่อน = สีส้มพุด)

คำอ่านและความหมาย

ดวงดอกไม้แม่บุผา	ยามลมพัดดอกกาบแก้ว
ดอกจำปีดอกจำปาดอกราตรี ดอกกร้าว ดอกมะลิซ้อนและดอกสะบันงา	
ดอกพิกุล ดอกคาราเปาบานกิ่งย้อย	ดอกสะแลงหอมไกล่ สีส้มพุดคือดอกสร้อย
บานกิ่งย้อยอยู่ป่าดงไพร	เดินทางไกล่บ่ใช้ของไกล่
กลัวตายบนแห่ช้างใหญ่	

ท่อน 6. คำขอล่าวถึงนางรินนางรว

สองพี่เลี้ยงเจ้าร้างงามสวย	นางรินนางรวทั้งสองคู่สร้าง
ลงจากช้างก่อต้องเดินเดี่ยว	หมอแก่นท้าวสองนางเฉลียว
สองคู่เดียวเข้าดงป่าไม้	เหลียวผ่อเหนือวันตกออกได้
หันเป็นต่งเป็นนา	ผ่อภูเขเป็นเงาเมฆฝ้า
ป้อมมัวมาหม่นกุ่ม	

คำอ่านและความหมาย

สองพี่เลี้ยงเจ้าร้างงามสวย	นางรินนางรวทั้งสองคน
ลงจากช้างค่อยๆเดินทาง	หมอแก่นท้าวสองนางเฉลียว
สองคู่เดินไปในดงป่าไม้	หันดูทิศเหนือ ตะวันตก ตะวันออกและทิศใต้
เห็นเป็นทุ่งเป็นนา	มองภูเขเป็นเงาเมฆฝ้า
ทำให้อารมณ์เกิดความเหงา	

ท่อน 7. คำขอล่าวถึงจรเข้

มาถึงรอดแล้วแม่สะระหนอง	สองฝากตางมีแต่จรเข้
-------------------------	---------------------

ตัวยาวเร่ลอยอยู่กลางหนอง
ลอยอยู่กลางน้ำต่ำเหลือกโมง ๆ
ต่างคนต่างแต่งว้ายว้าย

เหงือกกินคนวิดโต้น โต้นดำ
ผีตายโหงร้องอยู่หั้นไอ้มวง

คำอ่านและความหมาย

เมื่อมาถึงสระน้ำแห่งหนึ่ง
ตัวยาวเหยียดอยู่กลางหนองน้ำ
ลอยอยู่กลางน้ำตาโปน
ต่างคนต่างร้องว้ายว้าย

สองข้างทางมีแต่จระเข้
เหงือกกินคนเกือบกระโหลกน้ำตุ่มตุ่ม
ผีตายโหงร้องอยู่ตรงนั้น

ท่อน 8. คำขอขวนแห่

ไปสอคน้ำยังแม่กำหลง
พ่องลงจากข้างเป่งบ่วงเป้งแป
พ้องเอาแปข้ามไปฝั่งโน้น
ไปตกเป้งแต่งปะผา
เสด็จลีลาเป็นจะลงอาบนํ้า
ก็ได้ตัวใหญ่สะบิม
และอ่อมลาบเทโพ
กินกันมันโห่ ซ้าว ซ้าว

คงคายาวแล้วยังย่านกว้าง
บางอาบนํ้าบางพ้องตกแห
ไปสอจนถึงตี่จุดสอโป้น
องค์คำด่านตัวหนอกบัตรา
เขาหาปลาอยู่ตี่หั้น
ยกหื้อแม่ครัวไปกักแก่งห่อนึ่ง
เหล้าหัวดีมีหลายขวดโต

คำอ่านและความหมาย

ไปถึงแม่น้ำกาหลง
บางคนลงจากข้างสร้างแพ
บางคนขี่แพข้ามไปฝั่งตรงข้าม
ไปเตรียมตกแต่งเรือนพัก
จะเสด็จลงอาบนํ้า
ก็ได้ปลาตัวใหญ่
และทำคั่มอ่อม ทำลาบปลาเทโพ
รับประทานกันแล้วร้องรำทำเพลงเสียงโห่ ซ้าว ซ้าว

สายแม่น้ำที่ยาวและกว้าง
บางคนอาบนํ้าบางคนทอดแห
ไปถึงจุดหมาย
ขององค์คำท่านท้าวเชื้อชาติกษัตริย์
เขาหาปลาที่ตรงนั้น
ยกให้แม่ครัวสับทำแกงและห่อหมก
มีเหล้าชั้นดีจำนวนมาก

ท่อน 9. คำขอล่าวถึงเรื่องนก

นกกาบบ้าจับไหนดึงเหงา

ตัวบ่เลาสติบตั้ง

จับกลางเตอนั้นหลับกั้งหลงไหล
กันจะลงต้งนากลั้วกาเด็กไม้
จับเหงาอยู่คนเดียว
แหวหางเฮียวมาเฝ้าหยอกเล่น
ซ้ากลั้วตายในป่าไม้ใหญ่

จะลงต้งต้งเกิกแข่งเกิกขา
มาต้อกตนเรณร้อให้
บมีไฟไหนมารื่นแลเหลียว
ต้งใจในไขว้งวิดเต้น

ท่อน 10. คำขอล่าวถึงดอกไม้

ลมปิดไม้มาสู่บ้านตุ้
เก้ามันต้ายต้งปล่ายมันเล้ง
ดอกพิกุลก็คือดอกแก้ว

สีจมปูมาป้อมเก้านั่ง
ลมปิดเน้งไหวห้วนโดยแนว
น้องเป็นของเป็นแล้วนา...

ท่อน 11. คำขอล่าวถึงปลา

องค์คำต่านต้าวหนอกบัตร์
ปลามะหาเป็นเปื่อนปลาอ้าว
ปลาเสด็จสลาเป็นฝูง
หลอนปลาเกล็ดเป็นเปื่อนปลาสร้อยปลาน้อยๆ
จับกลางต้วนนั้นยิกหางเป็นหัว
ปลาตุคตักปิกหัวจิ้นจ้า

ไปหันใส่ปลาก่อกังเตาะค้าว
ปลาค้าวเป็นเปื่อนปลาปรุง
มีเป็นฝูงบ่ใจของน้อย
ลยละเลือนกับเปื่อนไปมา
บางพองเอาต้วนจิ้นตัพองน้ำ
ลยไปสู่กู่ต้วนผัวเมีย

ท่อน 12. คำขอล่าวถึงความคิดถึงคนรัก

องค์คำต่านต้าวลวดปลั่งใจเสีย
หลอนคิดถึงไปยังกู่อยู่
มะใดจะหยจะได้แก้มก่ายแก้ม

บอคิดถึงเมียบกิดถึงจู
กับนาถน้องหอมแบ่ง
กับหอมแบ่งน้องนั้น

ท่อน 13. คำขอการเปรียบเทียบเรื่องต้นไม้

ไม้บังกายจ่างตายเป็นชุย
หนอนจี้ก่ากินไชนกเอี้ยง
กะด้าปล้าคำตู่คำพระ
เสียงมันดั่งอิดน้ออิดแน่
เอามะเจือเจ้ามาซาใส่หน้ง
บตันได้ย้าน้ำลายก็ป่อย้อย
เหมือนสายน้ำแม่... ยมนอง
สองตาเล้ง เซาะไซ้

ไม้บังคิจ่างตายเป็นเสี้ยน
เสียงเมียงจ่างคำพญา
สา.. ตุ่น้องเสียงปวดก้องดั่งอยู่สวรรค์
หลอนกิน ๆ แล้วก็แก้ ๆ
บตันได้กินเขาว่าต้งรำ
ตีเฝ้าใส่แขนตีแหวนใส่ก้อย
มาจิ้นหัวใจอยู่หั้นอ้องม้อง

ท่อน 14. คำขอล่าวถึงดอกไม้และดอกกล้วยไม้

เอื้องต่างเจือมีต่างหลายสี	หลายปดเป็นเลียงตัวเลียง
มีตั้งเอื้องยาเอื้องหมากเอื้องเหมียง	ทะเกียงซ้อนดอกเอื้องจำปา
เอื้องจีฬาเอื้องเผิงแม่มีน...	สามปอยหลวงดูงามดอกปิ่น
งามแลลัมสะอาดยามก่อน	สารปีสว่างสิ่งงามอม
กุหลาบแก้มออนสีใสสว่างฟ้า	เจ้าบานดอกงามดินคอยหนองห้า
เอาเป็นน้ำก้าเจ้าบ้านดินคอย	จะเก็บไปขายซื้อควายแม่น้อย
เจ้าสีดามอยว่องนา	

ท่อน 15. คำขอการแสดงความรู้สึกของพระลอ

ฮักเหลื่อมอกบ่จ้างบอกปันไผ	ใจพระองค์มัวทรงปันผัว
ฝ่ายตั้งหน้าก็ดีระวัง	ฝ่ายตั้งหลังก็ดีห้วงไว้
จับล้าเงื่อหนาวบางคราวเป็นไข้	ล้าเงื่อนั่งให้อ้อยอยู่คนเดียว
ตัวคนเดียวยังมีกู้อ่อน	มาหันนกกนกูกูกู้อ่อน
มาจับไม้อยู่เบื้องบน	มะใดจะเหยจะกลับเมื่อสู่ห้อง
จะได้อิงกับแม่น้องไท...	

ความคิดเห็นเกี่ยวกับพระลอของนายคำผาย นุปีง

ขอพระลอเป็นเพลงขอที่มีความไพเราะอีกทำนองหนึ่ง ที่มีระดับเสียงสูงต่ำ กลมกลืน
อ่อนหวาน อ่อนช้อย เพลิดเพลินเหมือนลมพัด บางตอนเอื้อนแล้วจะหยุด ทำให้เกิดภาพพจน์เป็น
ทำนองที่ฟังแล้วเกิดอารมณ์อ้างว้าง ว้าเหว่ เกิดความรู้สึกในการสนองตอบ มักจะใช้ในการแต่งเป็น
เรื่องเทอดพระเกียรติในบรมวงศ์ของกษัตริย์ บรรยายธรรมชาติ ชมนกชมไม้ ป่าเขาลำเนาไพร ซึ่งได้
แต่งเป็นบทของขอพระลอเดินดง ขอเข้าดงป่าไม้ จึงมักจะเรียกชื่อตามประวัติความเป็นมาของเนื้อ
เรื่องคือ ขอทำนองขอพระลอ คำผาย นุปีง. 13 มิถุนายน 2542. สัมภาษณ์.

เรื่อง ดอกไม้

แล้วกลั้ดดับดอกไม้ บอกว่า พระลอเห็นหมดดอกไม้มีในนั้นหมด ในลำดับดอกไม้ แม่
บุพผาเผยก็แปลว่าดอกไม้ ละเลื้อย คือ ใบไม้ร่วงเมื่อลมพัด ดอกจำปีจำปา ดอกทองกวาว มะลิซ้อน
ดอกสะบันงา ดอกพิกุล บานบนกิ่งแล้วย้อยลงมา ดอกสะแลงหอมไกล ดอกสร้อยเบ่งบานในป่า

เรื่อง นก

พูดถึงเรื่องนก นกบินในป่าบินล่าแสวง นกกก นกแก่ง นกคุ้มนกแก้ว พระลอได้พบนกมาก

มาย จึงได้ลำดับนกมี นกกก นกแกง นกยูงตัวเขียวๆ มีคนนำมาขายในตลาด ช่วงใกล้ๆ ปีใหม่มีขาย นกเค้า นกเขาเป็นเพื่อนนกเค้า นกเค้าเป็นเพื่อนนกยูง มาจับกลุ่มสมอยู่บนกิ่งไม้ นกตัวเป็นเพื่อนนก ไทร จับกิ่งไม้ไต่ไปได้มา ต่างเสาะหาเพื่อพูดคุยกันอย่างไพเราะเสนาะหู นกทั้งสองตัวเป็นผัวเมียกัน จึงทำให้ใจพระองค์ หมายถึงใจพระลอ รู้สึกว่านกมันยังมีคู่คุย ทำให้คิดถึงตัวเอง

ลำดับนกได้ 12 นก นกจอก นกแกง นกเขา นกเอี้ยง นกกก นกแกง นกเค้า นกคุ้ม ชะปะปะ นก กะตุ่ม มันอยู่ต้นไม้ ใบมันร่วงตายหมด มันร้องปุก ปุก ๆ แต่เดี๋ยวนี้ทำลายต้นไม้ แล้วจะเอาไม้ที่ ไหน เอาน้ำที่ ไหน บ้านเมืองก็แห้งแล้ง

แม่น้ำกาหลงเมื่อพระลอไปถึง เมื่อจะข้ามไปก็มีเหตุ คือ แม่น้ำเกิดเป็นน้ำวนเป็นสีแดง พระลอจึงให้เสนาอำมาตจกลับมา และพระลอตัดสินใจจะข้ามไปเอง โดยคิดที่จะไปตายเอาดาบหน้า กับปู่สมิงพรายปล่อยไก่อข้ามไป พระลอจึงตามไก่อ่แต่พอข้ามไปแล้วไม่รู้จะไปทางไหน พระลอเห็น ไก่ขาวก็ไล่ตามไก่อ่ไป ไปในป่าสนปายาง นางเพื่อนนางแพงใช้นางขวัญ ซึ่งเป็นนางสนมกำนัลไปทำ เสน่ห์ แล้วนำตัวเข้าตำหนัก รักกับสองพี่น้อง จากนั้นเมียหลวงมาตามแก้เสน่ห์ แล้วยิงลูกธนูพันลูก เข้าไปในตำหนัก นางเพื่อนนางแพงตาย เมื่อพระลอพ้นจากเสน่ห์ จึงบอกว่าเวรกรรม และกลับเมื่อ ของพระลอ คนเมืองน่านเมืองแพร่ที่เป็นช่างขอ ไม่ค่อยรู้ประวัติเรื่องพระลอตามไก่อ่กัน คำที่เกี่ยวกับ ต้นไม้ดอกไม้ในเรื่องพระลอได้จากการสืบทอดกันมา คำพูดเหล่านี้คนไหนหัดก็จำไว้ได้

เรื่อง ต้นไม้

จะเข้าดงป่าไม้ต้นไม้มีหลายชนิด ต้นไม้พระยอม ต้นไม้เป่า ต้นไม้แดง ต้นไม้เงาะ ดอก เอื้อง (กล้วยไม้) มากมายติดตามต้นไม้ เยอะเยอะ เช่น เอื้องจั่นก เอื้องตุ๊กแก เอื้องช้างน้ำ นางบัวผัดก็ จะเอาไม้มาสอดดอกเป่าบาน บังเอิญพระลอได้หนีออกบ้าน มาเที่ยวในป่า ไปตามภูเขาในป่าอัน กว้างไกล มีทั้งลิง วอก ค่าง ชะนี เสียงร้องไปทั้งป่า มีทั้งผีป่า ผีดง ผีโพงดำ ผีอีกล้อย มีช้าง กวาง กระตัง เสียงละมั่ง เสียงช้างร้องดังมาก หักไม้อยู่ใกล้ ๆ ทางเดินที่พระลอหนีออกบ้านเดินทางผ่าน มามองไปทางไหนกว้างไกล เหลือเกิน ในดงป่าไม้ มีไม้สัก ไม้เคียน ไม้เป่า ไม้พระยอม ตั้งเป็นเงา ร่มรื่นดี ลมพัดดอกไม้ต่าง ๆ มีกลิ่นหอม ชื่นอกชื่นใจในเมื่ออยู่ในดงป่าไม้ใหญ่

เมื่อเดินผ่านท้ายหนองบึง ข้างทางเดินมีแต่จะเข้ตัวยาว ๆ ลอยอยู่กลางหนอง มีนาง เจือกกินคนกระโดดน้ำเล่น โครม ๆ ลอยอยู่เหนือน้ำจ้องตาไม่กระพริบ มีทั้งผีตายโหงโหร้องเสียงดัง

เรื่องดอกไม้

มวดดอกไม้ต่าง ๆ นา ๆ ทั้งจำปีจำปาราตรีดอกกร้าว มะละซ้อน ดอกสะบันงา ดอกพิกุล
 ดารา ดอกเป้านาน จนถึงโน้มนงมา ดอกจะแรงหอมไกล ดอกสร้อยบานอย่างสวยงาม บานดอกจน
 กิ่งโน้มนอยู่ในป่าดงไพรในป่าไม้ใหญ่ มองไปจนสุดสายตา เมื่อเข้าดงป่าไม้ เหลียวมองทางทิศตะวัน
 ตก ตะวันออก และทิศใต้ มีแต่ทุ่งนา มองภูเขามันเป็นงามมองเมฆหมอกคำให้ใจมีดมัวฟุ้งซ่าน นก
 กาบฟ้า จับตรงไหนก็ตามเหมือนกับมันเหาะ ตัวไม่เล็กไม่โต สมองไม่ค่อยดี ชอบนอนละเมอ บาง
 ครั้งจะเดินจะบิน ไม่ก็กลัวไปสะดุดแข้งขาตัวเอง บางครั้งหันกลับไปข้างหน้าอีก ก็กลัวคงไปถูกไม้
 ได้แก่ ตัวเองกลัวตายอยู่ในดงป่าไม้

เรื่อง นกและปลา

นกต่าง ๆ ในป่าต่างบิน แสวงหาอาหาร มีทั้งนกกก นกแดง นกงุม นกฮูก นกเขาเป็นเพื่อน
 กับนกเป่า นกฮูกเป็นเพื่อนกับนกยูง มันมาจับง่ามไม้สูง ๆ นกหัวเป็นเพื่อนกับนกไซ จับกิ่งไม้ไผ่ไป
 ได้มา เสาหาเพื่อนมาพูดคุยเสียงไพเราะเหมาะหูเหลือเกิน เป็นคู่ ๆ สองคู่เมีย ใจพระลอหมดอาลัย
 กลัวมาตายอยู่ในดงป่าไม้ใหญ่ พระองค์ได้แลเห็นปลา มีทั้งปลาก่อ (ปลาซ่อนตัวใหญ่) ปลากัง ปลา
 เต้า (ปลาสวาย) ปลาค้าว ปลามะนาวเป็นเพื่อนปลาอ้าว ปลาค้าวเป็นเพื่อนปลากุ้ง ปลาหมอ ปลากระดี่
 มันไปไหนไปเป็นฝูงซึ่งมีจำนวนมากมาย

ปลาเกลบ ปลากด ปลามด ปลาสร้อย ปลาตัวเล็ก ๆ ลอยเลื่อนไปมา ตัวใหญ่ ๆ กลับ
 หางเป็นหัว บางครั้งก็เอาตัวขึ้นตีฟองน้ำ ปลาถูกกลับหัวกระโดดขึ้นมาผิวน้ำ มันไปเป็นคู่คู่เมีย ใจ
 พระลอก็มาละเหี่ยใจกลัวมาตายอยู่บนแห่งข้างใหญ่

เมื่อมาถึงแม่น้ำใหญ่เจ้าแม่กาหลงมันเป็นแม่น้ำกว้างใหญ่ และยาวมากเตรียมลงจากข้าง
 ทำห้วย ทำแพ บางคนก็อาบน้ำ บางคนทอดแห บางคนขึ้นแพข้ามไปอีกฝั่ง พอถึงฝั่งก็ตกแต่งพลับ
 พลาจนเรียบร้อยพอลถึงเวลา พระองค์ก็จะเสด็จลงมาอาบน้ำ บางคนก็ไปหาปลาแถวนั้น ได้ปลาตัว
 ใหญ่มาทำเป็นหมอนึ่ง (หม่อมก) บางคนก็เอามาปลา มีทั้งเห่ล่า สาทิ กินแล้วโห่ร้องอย่างสนุกสนาน

หลังรักสาวมากที่สุด ไม่สามารถที่บอกใครได้ ใจของพระลอเหมือนจะเป็นบ้า ไม่ว่าคน
 ไหนจำเป็นต้องห่วงทุก ๆ คน บางครั้งหนาวบางครั้งก็ไม่สบาย บางครั้งก็ร้องไห้ อยู่คนเดียวโดด
 เดี่ยว เดี่ยวดายไม่มีลูกน้อยมาเห็น นกหนูกระจุกกระจี้ เคล้าคลอ มาจับกิ่งไม้อยู่เรียงราย เมื่อใดหนอจะ
 ได้กลับสู่ห้อง ลมพัดต้นไม้บางต้นที่มันตายแล้ว แต่กิ่งก้านยังอยู่ ลมพัดโน้มน้ำไปตามแนวลม
 ดอกพิกุลก็คือดอกแก้ว เปรียบเสมือนคนรักของเรากลายเป็นของคนอื่นไปเสียแล้ว

เรื่อง ดอกกล้วยไม้

เอื้อง มีหลายพันธุ์ หลายสีมีมากมาย ทุกคนชอบเอามาเลี้ยง มีเอื้องผา เอื้องหมาก เอื้องเมี่ยง มาเจอเอื้องขึ้นซ้อนกัน มีเอื้องจำปาและเอื้องจี๋หมา เอื้องผึ้ง เอื้องมัน (ตัวเล็กกว่าผึ้ง) เอื้องสามปอยหลวงสวยงาม แลลมแซมขึ้น สะอาดงามอน มีทั้งกุหลายสีชมพู เจ้าบ้านหนองหินดินดอยไปซื้อควายดำเขาวางาม

ขอปั่นฝ้าย

ขอปั่นฝ้ายเป็นขอที่ได้นำเรื่องราวของการทำงานปลูกฝ้ายและขั้นตอนต่าง ๆ ของการนำไปทำเครื่องนุ่งห่ม ในการแสดงขอผู้ขับขอจะแสดงท่าทำประกอบการร้องไปด้วย สำหรับผลงานของนายคำผายได้ขอปั่นฝ้ายเพื่อความสนุกสนาน สอดแทรกในงานขึ้นบ้านใหม่ หรืองานรื่นเริงต่าง ๆ โอกาสที่นำไปใช้ในช่วงที่เป็นบรรยากาศตอนกลางคืนในงานบวชหรือขึ้นบ้านใหม่ เมื่อได้แสดงลีลาการฟ้อนประกอบการขับร้องไปด้วยดังจะเห็นรูปแบบการขอปั่นฝ้ายต่อไป

ภูมิหลังของขอปั่นฝ้าย

ชีวิตการใช้แรงงานของชาวบ้านบางครั้งสิ่งที่แฝงอยู่คือวรรณกรรมชาวบ้านที่มักจะพบเห็นได้โดยทั่วไป กวีชาวบ้านล้านนาได้นำเรื่องราวในชีวิตของการทำงานปลูกฝ้ายและขั้นตอนต่าง ๆ ในการเตรียมฝ้าย จนกระทั่งทอเป็นผืน มาก้าวไว้อย่างงดงาม ในบทขอหนึ่งคือ “ขอปั่นฝ้าย” ในขณะที่ขับขอช่างขอจะแสดงท่าทางประกอบการร้องไปด้วยอย่างน่าดูยิ่ง ในที่นี้จะขอนำเรื่องขอปั่นฝ้ายผลงานของนายคำผาย นุปีง ตั้งแต่การเริ่มต้นการเกริ่นนำ การไปปั่นไร่ การเริ่มปลูก การนำไปตาก การอัดฝ้าย การย้อมฝ้าย การลื้อฝ้าย การปั่นฝ้าย การเปียฝ้าย การแช่ การคั้น การโวัน การทอ การเย็บและการนำไปใช้ดังจะได้กล่าวในบทขอต่อไป

ตัวอย่าง ขอปั่นฝ้าย

คำขอบทเกริ่นนำ

ก่อแรกดันยามเมื่อหัวที่
ได้กันมาหลายวีหลายวัน
บ่ได้ไปแอ่วละเล่นที่ไหน
ช่างเอาใจใส่ตามแบบโบราณ
พ่อแม่เป็นเจ้าได้สั่งสอนมา

อันพ่ออีสีได้เมียสาวใหม่
พอมีลูกตวยกันพอเป็นสาวแล้ว
มาทุกข์ป็นใจชานาชาวไร่
เลี้ยงลูกเลี้ยงหลานแต่โบราณมาเก่า
ยะไรรยะนาแบบมาแต่ก่อน

ก็ไ้จู๋จ๋อนตัวน้องผายคำ	เลี้ยงลูกบุตรตัวมานานเลี้ยงอย่าง
วันนี้วันคำจะชาวเอาเมีย	บ่ฮื้อร่าฮื้อเหลื่อพันไร่เหยก่อน
ฮื้อแม่ละฮื้อนริบตักแต่งดา	ทั้งข้าวทั้งปลาเบ้าริสุมหมาก
ของกินของอยากตกคาไ้สง	พ้อฮื้อสมจะเข้าดงป่า
บ่จอดบ่ซำไ้มีดไ้ขวาน	สั่งลูกสั่งหลานพ้อจะไปพันไร่

ขั้นตอนการพันไร่

มา...ถึงป่าถึงคอย
 มา...ถึงป่าถึงคอย พ้อฮื้อมอยจะพันไร่เหยก่อน...
 บ่หยุดบ่หย่อนพันไร่เหมก้า ไ้หลายมือหลายวันพันไร่ในป่า...
 หลอนไม่ว่า ไ้รวกไ้เหยียง เข้ามาแผ่วไ้ขว้างขวัดไ้ขว...
 น้องพันกอไร่ พี่จะพันกอบาง พันลงตรงไ้ขว้างขวัดไ้ขว...
 พันกอไ้ปล่นไ้ส่กอซาง ไ้รวกไ้ฆางพันลงเหยก่อน...
 เมื่อตะวันอ่อนดัดที่บ้ายสาม คนบ่งามจะยังเหยก่อน...
 คิดถึงละอ่อนทางบ้านแถมก้า จะกลับหลังหันจากคอยจากป่า...
 พ้อบ่าหล้ากั๊ดหลังขึ้นมา วันนี้แล้วหนาหลายวันเลี้ยงอย่าง...
 เป็นฟ้าเป็นฟุ้ง จะเผาไร่เผาคอย พ้อสิค้ำมอยเผาไร่เหยก่อน...
 เออ...เอ่อ...เฮอะ...เอื่อ...เออ เอย..(ฮัม)...เผาไร่เหยก่อน...
 เผาไร่ก็เสร็จม่วนดี
 เผาไร่ก็เสร็จม่วนดี ยะไรหัวปี เผาไร่เหยก่อน
 เผาก็เสร็จเมียนดี
 เผาก็เสร็จเมียนดี ยะไรหัวปี เผาไร่เหยก่อน
 พ้อละอ่อนจะเอาหญ้าเหมก้า หลายมือหลายวันเอาหญ้าเหยก่อน
 เออ...เอ่อ...เฮอะ...เอื่อ...เออ เอย...เออ...เอื่อ...เฮอะ...เอื่อ...เออ เอย
 เอาหญ้าเหยก่อน
 หลอน เอาหญ้าก็สำเร็จดี ฝนตกหัวปี หว่านฝ้ายเหยก่อน...

ขั้นตอนเริ่มปลูกฝ้าย, ฝ้ายออกดอก และเก็บฝ้าย

หวานอยู่ตามคางตามคอย	
หวานฝ้ายอยู่ตามคางตามคอย	แม่อ้อมยบมาตวยอ้ายพี่
ยะฮือพี่หวานฝ้ายเหมก้า	ได้สองสามวันฝ้ายเรจักออกดอก
เขามายอกหลายมือหลายวัน	ตัวผายคำจะเอาหญ้าในไร่
ฝ้ายก็ใหญ่เป็นดอกขึ้นมา	วันนี้แล้วหนาจักกลายเป็นหน่วย
หลอนเห็นช่วยเต็มป่าคางตัน	อยู่หลายวันฝ้ายเราแตกดอก...
เขามายอกไปเก็บฝ้ายเหมก้า	พ่อฮือป็นเก็บฝ้ายเหี้ยก่อน
ฝ้ายดอกจอนเก็บใส่ถุงมา	กันแดดออกมาซ้าจะเอามาตาก...

ขั้นตอนการตากฝ้าย - ไซ้ฝ้าย

เกียดแล้วแกมกาลา	วันนี้แล้วหนาดากฝ้ายเหี้ยก่อน...
ตาก..ก็ได้หลายวัน	ตากฝ้ายก็ได้หลายวัน
แม่ฮือป็นก็ไซ้ฝ้ายเหี้ยก่อน	
เออ...เอ่อ...เฮอะ...เอ้อ...เออ เออ...เออ...เอ้อ...เฮอะ...เอ้อ...เออ เออ	
เฮ้อะ...เออ...เอ้อ...เออ	

ขั้นตอนการอัดฝ้าย

ไซ้...ก็สำเร็จดี

ไซ้ฝ้ายก็ สำเร็จดี มายะฝ้ายหัวปี มาอัดฝ้ายเหี้ยก่อน

อาด...อัด...อัด...อัด...อาด...อัด อัด อัด-อัดอาด-อัดอาด

ขั้นตอนการยึงฝ้าย

อัด...ก็เสร็จม่วนดี

อัดฝ้ายก็เสร็จม่วนดี นะมายะหัวปี ยึงฝ้ายเหี้ยก่อน

ต้อง ตอง-ตอง ต้อง ต้อง-ต้อง ต้อง ต้อง-ต้องตอง-ต้องต้อง

ขั้นตอนการลื้อฝ้าย

หลอนยึงฝ้ายก็สำเร็จเสร็จทาง แม่ฮือนางลื้อฝ้ายเหี้ยก่อน

ลื้อ...ฮือมันเป็นหาง

ลื้อฝ้ายฮือมันเป็นหาง เก็บลงวาง ฮือนางก้อยป็น

ขั้นตอนการปั่นฝ้าย

ปั่นฝ้ายฮือมันเป็นโย จะทอผ้าใบ ฮือพ่อละอ่อน

ปั่นฝ้ายฮือมันดีดี เอาเตอะสาวจี ปั่นฝ้ายเหี้ยใหม่

แห่นว แหนค แหนว แหนว แหนค-แหนว แหนว แหนค ปั่นฝ้ายเหี้ยก่อน

ขั้นตอนการเปียฝ้าย

ปั่นฝ้ายก็เสร็จม่วนดี

ปั่นฝ้ายก็เสร็จม่วนดี มาเมื่อหัวปี เปียฝ้ายเหี้ยก่อน

ขั้นตอนแซ่ฝ้าย - คั่นฝ้าย - เอาฝ้ายไปตาก

เปียฝ้ายสำเร็จเสร็จงาม

เปียฝ้ายสำเร็จเสร็จงาม แม่เฒ่าแซ่ฝ้ายเหี้ยก่อน

แซ่ฝ้ายมาได้หลายวัน แม่เฒ่าปั่นคั่นฝ้ายเหี้ยใหม่...

ยัดค้อยไล่ค้อยเหมแน่นาย แม่เฒ่าคั่นฝ้ายไปตาก...

ขั้นตอนควักฝ้าย - วั่นฝ้าย หรือวั่นหูก - สืบฝ้าย

ตากฝ้ายมาได้สองสามวัน ผ่อดูแม่เฒ่าปั่นควักฝ้ายเหี้ยก่อน

ตั้ง-ต่ำลั้งตั้ง-ต่ำลั้งตั้ง-ต่ำลั้งตั้งตั้ง...

ควักมาก็เสร็จม่วนดี

ควักมาก็เสร็จม่วนดี ยามเมื่อหัวปี วั่นฝ้ายเหี้ยก่อน

วั่น...สู่มันเป็นเครือ

วั่นฝ้ายสู่มันเป็นเครือ อันนี้แบบชาวเหนือ วั่นหูกเหี้ยก่อน

วั่นยังบ่พอหลาย ยังอยู่หลบปลาย หลบปลายห่าอาด...

ว่าชาวเมืองน่านเห็นเหงื่อเห็นงา ได้สองสามวันจะสืบฝ้ายเหี้ยก่อน

สืบ...สู่มันติดกัน

สืบฝ้ายสู่มันติดกัน แม่เฒ่าปั่นทอหูกเหี้ยก่อน

ขั้นตอนเริ่มทอหูก

จะเอาละอ่อนไปแอ่วบ้านอา แม่เฒ่าทอหูกเหี้ยก่อน

จะขัดเข้าใส่ไม้หมาดเข้าวาง ฟังเฒ่าทอหูกเหี้ยก่อน

อึด-ชะแล้ง...แต่ง...อึด-ชะแล้ง...แต่ง

หมาลื้อสองแก่นลั่นแล่นตวยฟิม

ไม้บ่าย่าขึ้นขึ้นลง ต่อง...แต่ง

อึด-ชะแล้งแต่ง มะสวสองแก่นลั่นแล่นไปมา

ย่าสองขา อึด-ชะแล้งแต่ง...อึด-ชะแล้งแต่ง

เอามาแบ่งใส่ร้อยคำกลาง แบบโบราณปั่นฝ้ายทอหูก...

ยะฮื้อถูกตามแบบโบราณ สำเร็จการจะปาดฝ้ายเหี้ยก่อน..

ปาด...ออกมาเป็นอำ

ปาดฝ้ายออกมาเป็นอำ แม่ก็คำตัดเสื่อเหียก่อน

ขั้นตอนการเย็บปักเสื่อด้วยมือ

ยิบ...ก็ใจบ่เพียร

ยิบฝ้ายก็ใจบ่เพียร เสื่อไปโรงเรียน ดันพุ้นคันแพ...

ริมมันเหล่ แหมมเทื่อแหมมกำ ได้หลายวันหิบบเสื่อหิบบเดียว

บทส่งท้าย

สมัยหมาเดี่ยวเขาบ่ใช้ต้องการ สมัยโบราณแต่ปางหมาเก่า...

ข้าเอามาเล่าสู่รู้สือหั้น ตัวข้าได้จำของโบราณหมาเก่า

พ่อแม่เป็นเจ้า ตัดที่ทั้งหลาย ตัว คำผายบรรยายไว้ก่อน

เสร็จม่วนแล้วปั่นฝ้ายถอยไหม

ค่อยกลายแปลงไป เหียเทอะคู่ซ้อม...ฯ

ความคิดเห็นเกี่ยวกับชอปั่นฝ้าย

นายคำผาย นุปีง. (2542). สัมภาษณ์. แต่ก่อนนั้นจังหวัดน่านก็มีอะหยังนอกจากชอกัน เป็นละอ่อนอายุได้ 12 ปี ได้ยินเป็นชอ บวชนาค ที่บ้านใกล้เคียงกัน มีแม่บอ บ้านนาเหลืองใน อำเภอ เวียงสา มาชอ เป็นละอ่อนไปฟังชอปั่นฝ้าย เก้ามันเป็นก็ไปยะไร่ยะสวน เอาฝ้ายไปปลูก เป็นฝ้ายเป็นต้น เป็นลำ ขึ้นมาก็ไปแก้หญ้า(ถางหญ้า) สับหญ้า ฝ้ายก็เป็นหน่วย(กลีบดอก) เป็นหน่วย เป็นก็ไปเก็บฝ้าย เก็บฝ้ายมาแล้วเป็นก็เอาไปอัด มาปั่นมาทอ ก็สืบประวัติกันมา ถึงพ่อคำผายอายุได้ 13-14 ปี เป็นช่างชอสืบมาก็เลยสืบคำชอของแม่บอบ้านนาเหลืองใน ก็เลยชอกันมาตลอดจนถึงเดี๋ยวนี้ แม่ครูคนนั้นเดี๋ยวนี้อายุ 80-90 ปี แล้ว ต่อไปเป็นการชอปั่นฝ้ายให้ฟัง

ลักษณะของชอปั่นฝ้ายเกี่ยวกับบทชอปั่นฝ้าย : ขั้นตอนของการทอผ้า

ชอปั่นฝ้าย เป็นบทชอที่กวีชาวบ้าน ได้นำเรื่องราวของการปลูกฝ้าย และขั้นตอนต่างๆ ในการเตรียมฝ้าย นำมาทอเป็นผืน มีลีลาการขับร้องที่นิยมกันในจังหวัดน่าน และจังหวัดใกล้เคียง เป็นบทชอที่มีความไพเราะงดงามมาก ทั้งในด้านท่วงทำนองและเนื้อหา ในขณะขับร้อง “ชอปั่นฝ้าย” นั้น ช่างชอจะแสดงท่าทางการประกอบการร้องไปด้วย อย่างน่าดูชมต่อไป จะขอนำเนื้อร้องชอปั่นฝ้าย ผลงานของนายคำผาย นุปีง. ว่ามีขั้นตอนการปั่นฝ้าย และการทอผ้า จนกระทั่งนำมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม

6.2. ด้านครอบครัว

ผลงานขอที่เกี่ยวกับครอบครัวของนายคำผาย นุปีง มีลักษณะการให้บริการด้านขวัญกำลังใจเป็นส่วนมาก กิจกรรมที่พบคือการรักษาคนป่วยด้วยการใช้คาถา การมนต์น้ำผึ้งให้เด็กเกิด ความจำหรือเรียกว่าการกินอ้อสีลจำ สำหรับผลงานด้านวรรณกรรมที่เกี่ยวกับครอบครัวครั้งนี้ได้ยกตัวอย่างการจ้อยเรื่องลูกกำพร้า การจ้อยเกี่ยวสาว เพื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทว่ามีความเป็นอยู่ตลอดจนถึงการเกี่ยวสาวด้วยสำนวนต่าง ๆ

การจ้อย

การจ้อยเป็นการร้องทำนองเสนาะสำเนียงภาษาชาวบ้านชนิดหนึ่งแต่เดิมไม่มีเสียงดนตรีประกอบ เป็นการร้องส่งเสียงดัง คำร้องที่เปล่งเสียงออกมาส่วนมากแสดงถึงความในใจ ที่ได้รับความกระทบอารมณ์ เช่น ความผิดหวัง ความเสียใจน้อยใจในหญิงคนรัก หรือการโต้ตอบเกี่ยวพาราสักัน มีนักการศึกษาหลายท่านได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องจ้อยดังนี้

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (3532: 13) กล่าวว่า จ้อย มีท่วงทำนองที่คล้ายกับลำนำซึ่งต่างไปจากลีลาของการขอ การจ้อยนั้นไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องดนตรีประกอบเหมือนอย่างขอ แต่บางครั้งชายหนุ่มก็จะสีสะเก้อ ดิดงหรือดิดเป๊ยะคลอตามไปด้วย

ลมูล จันทรหอม (2538: 173) กล่าวว่า จ้อยคือ การขับลำนำหรือทำนองเสนาะ คำประพันธ์ที่ใช้ในการจ้อยก็คือ คำว่า ท่วงทำนองการจ้อย เรียกว่า “ระบำ” อาจมีลีลาทอดเสียงยาว เช่นทำนองโคงเฮียวบง ทำนองวิงวอน หรืออาจมีทำนองกระชั้นขึ้นลง เช่น ม้าย่าไฟ บทบาทของจ้อยในอดีตชายหนุ่มจะนิยมจ้อยเวลาไปเฝ้าสาวตอนกลางคืนคอยาสีสะเก้อ ดิดชิง ดิดเป๊ยะคลอเสียงจ้อยไปด้วย

สำหรับบทจ้อยของนายคำผายนั้นได้คิดและจ้อยโดยจดจำมาจากผู้เฒ่าผู้แก่บ้าง ศึกษาจากคำปริศนาคำจากวัด จากประสบการณ์ตนเอง เรื่องที่นำมาจ้อยเช่น จ้อยลา จ้อยนายเฮย จ้อยเกี่ยวสาว จ้อยลูกกำพร้า ฯลฯ

ภูมิหลังของบทขับร้องประเภทจ้อย

สำหรับการขับร้องที่เรียกว่า “จ้อย” นั้น จะมีท่วงทำนองที่คล้ายกับการขับลำนำซึ่งต่างไปจากลีลาของ “ขอ” การจ้อยนั้นไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องดนตรีคลอประกอบเหมือนอย่างขอ แต่บางครั้งชายหนุ่มก็จะสีสะเก้อ ดิดชิงหรือดิดเป๊ยะ คลอตามไปด้วย บทลำนำที่นำมาใช้ในการจ้อยนั้นจะมีลักษณะเป็นแบบคำประพันธ์เฉพาะของท้องถิ่นล้านนาที่เรียกว่า “คำว” บทจ้อยนั้น อาจจะมีเนื้อความยืดยาวหรือสั้นๆ ก็ได้ดังปรากฏในตัวอย่างการจ้อยดังต่อไปนี้

ตัวอย่างการจ้อยลูกกำพร้า

จ้อยลูกกำพร้า พรรณนาถึงเรื่องลูกที่บิดามารดาเสียชีวิต และยังมีฐานะยากจน จึงพูดออกมาเป็นคำจ้อยลูกกำพร้า ผลงานนายคำผายได้จ้อยเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตความลำบากในการทำมาหากิน การดำรงชีวิตของชาวบ้าน ในลักษณะลีลาโสกเศร้า ระบายความในใจถึงอารมณ์ผู้ที่ขาดบิดามารดาทำให้คิดถึง การจ้อยบางครั้งใช้สละสลวยคล้องเสียงตามคำร้องทำให้สะเทือนใจยิ่งนัก ต่อไปเป็นตัวอย่างการจ้อยลูกกำพร้ามีเรื่องราวดังนี้

แสนที่ทุกข์ลำบากหัวใจ

พ่อแม่ก็จนทะเล้นตั้งหน้า

ไผ่บ่ถูกต้องใจนาย

พ่อแม่ช้ำตาย

ความทุกข์ความจน

ก็มารำคาญพี่น้อง

จักที่อื่น ไผ่จ๋า

ก่อยมรณา

.....กำพร้าพ่อตาย

มันแสนรำคาญ

จักมาร่วมมิตร

จักมีไผ่แต่

ขอฝูงป่าจา

.....ก่อยคุณเร่ร่อนอยากข้าว

เกิดมาเป็นคนตึกต่ำด้อย

น้ำมูกพอไหล

แสนทุกข์ใจน้ำตาห่ม่าเบ้า

จาวบ้านเป็นเหยคนรวยมากล้ำ

พอโปรคนทุกข์

ให้พ้นจากดิน

พี่น้องทั้งหลาย

ก็เอ็นดูปุนน้องไ้

ไม่มีที่อื่นเงินค่า

แสนที่อาลัยทุกข์ใจแห่งข้า

ก่อยมรนาม้วยมิตร

ทุกข์ใจเจ่นล้ำ

แม่ว้าวตัวควายก็หนีจากบ้าน

เร่จนอยู่บ้าน

พึงพี่เจ็บตาพึงอาเจ็บท้อง

พ่อแม่จ่าน้อยไ้ดวงศัสสา

ละลูกอยู่บ้าน

อยู่ในหมู่บ้าน

ตัวคิดจะมีไผ่ไหน

จักคิดที่จั้งขุนนา

เอ็นดูนักหนา

อวอานาเจ้า

บ่มีไผ่แลเหมือนน้อย

พ่อตายแม่น้อยลาไป น้ำตาลั่งย้อย

จะลงเรือนไปโรงเรียนกะเข้า

ครอบครัวเล่าเสียมล้าง

ตัวทุกข์หยั่งหญ้าต่อดิน

เอาบุญตัดสิน

ให้พ้นห่อหมหญ้า

อวอาน้ำป่า

กำลังเรียนไป เนื้อเจ้าท่านไท

พ่อแม่ตายละ

สีนองจงจำ
 อยากเรียนหนังสือ
 เพราะขาดแคลนมากล้า
 บ่มีที่จั่งตั้งใด
 จะยะจะใด
 พ่อเหี้ยแม่เหี้ย
 ก็ใคร่จอยวอน
 กันกินข้าววาย
 ผูกอวแม่ป้ามีเงิน
 หลากหลายจันจัน
 ทุกข์จันอยากกิน
 ขอความเมตตา
 ขอสงสารอ้ายจิมเต๊อะ
 เงินเป็นก็อันนี้มา
 บ่มีไสน่า
 การเรียนหนังสือ
 ก็สเวลาผ่องแต่
 เดี่ยวนี้ก็แย
 ทุกข์ใจเงินล้า
 ตัวผมอยากกิน
 พอเอ็นดูนาง
 วันนี้และนาตัวข้านั่งเมอะ
 ลูกเป็นคำพรว้า
 ญาตึงศ์ไย
 อ้ายเกิดมาจัน
 จักขออ่าลาปี่น้อง
 สะบันงาโยมจะมาบานหลามปาย
 คนคำพรว้าไขหน่องลงเคื้อเนอ

น้ำตาปอโปงอาบลงสองแก้ม
 อยากเขียนจิตแต้ม
 ตัวเป็นคนจน เร่ลนอยากน้ำ
 เงินคำทรัพย์สิน ก็จันกะใจ
 ทุกข์ใจแต่น้อย
 เป็นคนต่ำต้อย
 ขอบฟ้า
 ก็แห่งนผ่อฟ้า
 เป็นบ่เหลียวซ้าย
 ตัวเป็นคน

 อวอต่างบ้าน
 ครูบาอาจารย์มากมายป่าเลอะ
 ก็ดูคนทุกข์คนอนาถา
 ตันนาตำเกรอะ
 พอดูตรงหน้า
 มาทุกข์มาจน
 พ่อแม่ก็ละออกเรียนไป
 จะมีไผ่ไหนมาแอ่วม่าใจ
 ขอนบวอนสา อวอต่างบ้าน
 พ่องเต๊อะ
 แสนโสภะสร้าใจนาย
 น้ำตาก็ไหล
 ไผ่บ่เหลียวหน้า
 ได้จันม่อนข้า

 ตันเชิง
 กลัวเจ้าบ้านจะจั่งจะฟ่ง

ตัวอย่างการจ้อยหัวอกผู้หญิง

การจ้อยของผู้หญิงขบร้องโดยนางศรีพรรณ คิดดี ลูกสาวของนายคำผาย นุปีง กล่าวถึงความทุกข์ยากความลำบาก หาเนื้อคู่ไม่ได้

คำจ้อยแล้วเสียแลกน้ำ แมงดาหังห้อย จะเปรียบเปียงดาวคู่ฟ้า
ตัวเป็นเร้งกา คงจะดำซ้ำ บุญตัวบ่รัก ยศศักดิ์สูง สกุลบ่แดง บ่เปียงยกจั้น
ชาตินี้หาบได้แล้วผัว ไชกลายเป็นจัว ลากหลัวลากข้าว
ลาเสียง ลาหมด ลาเก็น ลาค้าง ลากกลางช่วงบ้าน ลาดวงดอกไม้
กุหลาบตายเหิน เอี้ยงช้าง เอี้ยงเงิน สบ้นงามมabanหลามปลายคันเชิง
อิน้องจะน้องเน็ง กลัวดอกมาจิง..

ความหมาย

การเปรียบเทียบตนเองเหมือนแสดงหังห้อย จะเปรียบกับแสดงดวงดาวบนท้องฟ้า
เปรียบตนเองเป็นอีแร้งอีกา อันด้อยดำซ้ำ มีบุญวาสนาไม่มาก ยศศักดิ์ไม่สูง
ตระกูลไม่สูงส่ง ไม่เหมาะสมที่เลื่อนระดับชั้น
ชาตินี้คงหาสามีไม่ได้ อยากให้ตนเองเป็นวัวเทียมเกวียนลากฟืนลากข้าว
ขอลาทุกสิ่ง ลาทั้งหมด ลาสิ่งที่เคยห่วยโย ลากกลางลานบ้าน ลาดวงดอกไม้
ดอกกุหลาบตายแล้งน้ำ ดอกเอี้ยงช้าง ดอกเอี้ยงเงิน ดอกสบ้นงาเหี่ยว
จะกลับมาบานทีหลัง น้องคิดจะโน้มน้าวกังลงมา ก็กลัวว่ามัคงเป็นไปไม่ได้)

ตัวอย่างจ้อยเกี้ยวสาว

ประเพณีการพบปะเพื่อสนทนาเกี้ยวพาราสีหรือเลือกคู่กันระหว่างหนุ่มสาวชาวชนบทใน
ล้านนาแต่โบราณ นับเป็นประเพณีอันงดงามยิ่งอย่างหนึ่ง บิดามารดาจะเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้
พบปะกันในกรอบประเพณี ซึ่งหนุ่มสาวก็จะมีโอกาสได้เลือกคู่ครองที่เหมาะสมกับตนเองอย่างแท้
จริง

สังคมชนบทไทยก็คือสังคมเกษตรกรรมหรือสังคมชาวนา ซึ่งได้แก่การประกอบอาชีพ
เกษตรกรรมเป็นหลักใหญ่ ดังนั้นโดยปกติกลางวันทั้งชายและหญิงจึงต้องออกไปทำไร่นา
โอกาสที่หนุ่มสาวจะได้พบปะพูดคุยกันอย่างจริงจังในตอนกลางวันจึงมีน้อย ช่วงเวลาที่เหมาะสม
จึงเป็นตอนกลางคืน ดังนั้นประเพณีการเกี้ยวสาวในชนบทจึงเกิดขึ้นในท้องถิ่นทั่วไป สำหรับการ
จ้อยของนายคำผายก็ได้จดจำมาแต่บรรพชนดังจะได้กล่าวต่อไป

ตัวอย่างการจ้อยเกี้ยวสาว

จ้อยเป็นการขับร้องทำนองเสนาะ การเดินทำนองช้าๆ พรรณนาถึงสิ่งที่รัก ธรรมชาติ การเกี้ยวพาราสี ตัวอย่างการจ้อย กล่าวถึงชายหนุ่มเดินทางไปหาสาวชาวบ้านจึงพรรณนาความในใจให้หญิงสาวได้ยินเพื่อที่คอยฟังถ้อยคำตอบโต้ ถ้าหากหญิงสาวได้ยินเสียงเกิดความพอใจก็จะตอบรับด้วยสำนวนจ้อยเช่นกัน

“.. ปิดเงี่ยมเงียบไว้ บ่ได้ปากจา ตีจิงไปมาไขจำผู้รู้

(ปิดเงียบไว้ไม่ได้พูดจา ที่จริงไปมาอยากทักทายด้วย)

อดกำในใจ ไปในชั้นซู้ เสาะหาตั้งจู จ่อง จีบ

(เหน้อยใจ ที่จะไปเซยชม เสาะแสวงหาคู่จ้องคู่ควง)

กิดยากเหลือเกิน จะเ็นปากตัก ก็เกรงผายาน ดวงไฟ

(คิดยากเหลือเกิน จะพูดทักทาย ก็เกรงใจ)

เลียบจ่างคิด เอาไหนใส่ไหน สืบเมื่อวันไปจิตใจบั้ง

(เลียบคิดไม่ออก จะทำอะไร นับวันจิตใจไม่ตั้งมั่น)

ล่องเตื่อปอหลง มินงงสะลัง จนปีเดือนวัน ล่วงปิ่น

(บางทีก็หลง มินงง จนกระทั่งวันเดือนปีผ่านไป)

ความฮักเหลือหลาย มากมายเหลือล้น ทับถมเทียมฟ้า ดึงวัน

(ความรักเหลือหลาย มากมายเหลือล้น สะสมเท่าแผ่นฟ้าทุกวัน)

ปีกะลงตุ๊ก นื่องบ่เห็นหน้า คำเจ้าคืนวัน ฝ่ฝืนแต่เจ้า

(ที่เป็นคนจน นื่องไม่ได้เห็นหน้า ตอนคำตอนเช้า คิดถึงแต่น้อง)

ปีสุดปี บ่มีวันเศร้า คิดถึงญี่งเรานี้และ

(ตลอดทั้งปี ไม่มีวันเศร้า คิดถึงแต่ตัวน้องนี้แหละ)

ปีหลงหนตาง ยังมีดีแะะ ปีกออกได้กลับคืน

(ปีหลงหนทาง ยังมีที่พัก หาทางกลับออกมาได้)

ปีหลงฮักน้อง สุดเสียงจักฝืน หวานอมขมกลืน เมาขึ้นโศกใหม่ ...”

(ปีหลงรักน้อง สุดที่จะฝืน หวานอมขมกลืน มัวเมาร้อนใจ)

การจ้อยของชายหนุ่มหากฝ่ายหญิงได้ยินและมีความสนใจในน้ำเสียงหรือยังไม่เจ้าของก็มักจะตอบโต้ด้วยสำเนียงจ้อยเช่นกัน ขณะที่นายคำผาย นูบิง เป็นหนุ่มได้เล่าการไปเที่ยวหาหญิงสาว และพูดคุยกันกับสาว ถ้าเราจะขอหญิงแต่งงาน บรรดาญาติพี่น้องของเขาไม่พอใจไม่ต้องการเรา เพราะเรายากจนเงินทอง เขาบอกว่าไม่มีไร่นาทรัพย์สินสมบัติอื่นใด จึงได้กล่าวลาด้วยคำว่า

“จ่ายลา” ดังนี้

“...มาหอมบุปผามาลาดอกไม้ ใจเลยมีความสุขเริงร่า

(มาได้มาหอมดอกไม้ จิตใจนัวเมาเร้าร้อน)

มาคิดถึงหาตั้งลาอี๋น้อง โจหญิงขอนแก่น

(มาคิดถึงหาน้องที่รัก จิตใจยังวิงวอน)

คิดถึงฮอดน้อง ปู่ข่องใจจัง รักลูกแม่ฉุยซี่ปิงซ่าป่อง

(คิดถึงน้อง พี่มีความเข้าใจ รักลูกผู้หญิงหมายจะแอบอิงและปกป้อง)

นี่อยู่ในใจหมายจัดซื้อจ้อม นี่กลมมียกโลก

(นี่ก็อยู่ในใจหมายจะรวบรัด นี่ก็จะเก็บหอมรอมริบไว้)

จ๊กปลูกบุปผามาลาดอกไม้ เกี๋ยงเขตโคบุญยวง

(จะปลุกดอกไม้ เกี๋ยงเขตนุญยวง)

สะลิดสะลักสะแล่งต้นจ้วง จะเก็บมารวมเป็นบั้งห่อผ้า

(ดอกสะลิด จะเก็บมารวมไว้ในห่อผ้า)

อีกสาวอื่นไกล ไฟใต้ตั้งหน้า

(รักสาวอื่นไกล ใครอื่นที่อยู่ทิศใต้ ไม่เหมือนน้องหญิงคนนี้)

มันเป็นไฟไหน คนใดกล่าวจี้

(มันเป็นใครที่ไหน คนไหนชอบพูด ตัวเวอร์กรรมและเคราะห์)

สี่ยังถ้าเป็น ผ่ากรรมตัดเวร สะเด็นออกห้อง

(สิ่งใดถ้าเป็น ตัดเวอร์กรรม กระเด็นออกห้อง)

หรือว่าปิดตามารดาปิดป้อง เป็นกั้วไส้พองล่งลับ

(หรือว่าบิดามารดา ท่านกลัวไข้พองตายจากไป)

หรือญาติวงศ์สา อวอาប់ตัด

(หรือญาติพี่น้องไม่ลงลอยกัน ใจไม่ชอบอยู่กับพี่ชาย)

หรือว่าตัวน้องหันตึงกลัวตาย หรือว่ากลัวจายปาละอยากกัน

(หรือว่าตัวน้องเห็นแล้วกลัวตาย หรือว่ากลัวพี่ชายละทิ้งอดอยาก)

ปีเดียวมาหาพูดจาจู้จี้ เหมือนเขาเครื่องขันกิ่งไม้

(พี่เดินทางมาหาพูดจาท่อ้อยๆ เหมือนเถาวัลย์เกาะติดกิ่งไม้)

ปีเดียวมาหาพุดจ้าน้องไว้ กะนั้นจะได้เป็นเมีย

(พี่เดินมาหาพูดจាន้องไว้ คิดว่าจะได้น้องเป็นภรรยา)

ไปป้อมเก่าเอาใบลงเสีย หวังเอาเป็นเมีย ต่อเต้ากุ่มเฒ่า

ลักษณะของบทขับร้อง “จ้อย” การขับร้องที่เรียกว่า “ จ้อย ” นั้น เป็นทำนองที่เปล่งเสียง ที่คล้ายกับการขับขอ แต่มีความแตกต่างกันคือลีลา การจ้อยจะเปล่งเสียงสูงและเอื้อนที่ยืดยาวกว่าการขอ บางตอนจ้อยลีลาช้า บางตอนบางอารมณ์จะเร่งเสียง เร่งจังหวะเร็วขึ้น การจ้อยนั้นบางครั้งไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องดนตรีกลอประกอบเหมือนอย่างขอ แต่บางครั้งจ้อยประกอบสะล้อเพียงอย่างเดียว บางครั้งจ้อยประกอบซึงเพียงอย่างเดียว บทร้องจ้อยที่นำมาขับร้องนั้นจะมีลักษณะเป็นแบบคำประพันธ์เฉพาะของท้องถิ่น อาจจะมีเนื้อความสั้นยาว ขึ้นอยู่กับความสามารถของศิลปิน

ขอถามปัญหา

ขอถามปัญหาเป็นขอที่ช่างขอชายหญิงใช้ความคิดกระตือรือร้น จับพลัน เผลอต่อสถานการณ์จริง ร้องโต้ตอบกันโดยฉับเป็นกลอนสด เป็นการชิงไหวพริบ ใช้ปัญญาฉวยเลือกสรรคำที่สระสรวย มีความหมายและสอดคล้องกัน เป็นขอที่มีท่วงทำนองความสนุกสนานตื่นเต้น ไร้ใจ ผู้ฟังจะพยายามติดตามการขออย่างต่อเนื่อง เพราะฟังแล้วมีความรู้สึกเหมือนกับการโต้ตอบคำถามแบบสองแง่สามง่าม ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

ภูมิหลังของขอถามปัญหา

ขอถามปัญหาเป็นขอ ที่เน้นเล่นคำ เช่น เรื่องหัว ก้า ใช้ทำนองคาดน่าน ผลงานนายคำผาย นุปีง (25 ธันวาคม 2542 . ถอดเทป) ขอที่เคยบันทึกไว้แล้ว จึงได้นำบทขอไปสัมภาษณ์นายคำผาย ให้อธิบายความหมายของขอถามปัญหา ขอเล่นคำเรื่อง “หัว” เป็นการใช้อุปมาไหวพริบโต้ตอบชายหญิง ระหว่างพ่อคำผาย นุปีงและสมพร ศรีทะแก้ว

ลักษณะของขอถามปัญหา

ขอถามปัญหาเป็นการขอที่มีอัตราจังหวะปานกลาง ใช้ทำนองขอคาดเมืองน่าน ช่างขอผู้ชายเป็นฝ่ายถามปัญหา ฝ่ายหญิงเป็นผู้ตอบ เนื้อเรื่องที่นำมาขับขอคือการนำเอาสิ่งใกล้ตัว สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวบ้านเช่น ถามเน้นคำว่า ก้า หัว และคำว่าจีเป็นต้น

โอกาสในการขอ

การขอถามปัญหาสามารถใช้ในงานบวชนาค ขอขึ้นบ้านใหม่ หรือ ขอเทศกาลต่างๆได้ แต่ต้องขอในขณะพิธีกรรมเสร็จสิ้นลง เพราะเป็นการขอในลักษณะสองแง่สามง่าม ฟังคล้ายกับเป็นคำถามถามกแต่เป็นคำถามและคำตอบที่สุภาพเป็นการใช้ไหวพริบ ปัญญาฉวย ผู้ฟังมีความสนุกสนานโดยเฉพาะบรรดาหนุ่มสาว ผู้เฒ่าผู้แก่ และแขกในงานส่วนใหญ่

ตัวอย่างขอถามปัญหา

ขอถามตอบปัญหา

ศิลปิน คำผาย นุปิงและสมพร ศรีทะแก้ว

ท่อน 1. คำผาย คิดคิดมาแล้วแจ้ว ๆ บ่หาย

จ่างซอหมอลำจากนั้นนั่นเล่า

คนหาอยู่นาคณย้าน

จัดขึ้นคำปิ่นจิ้นก้อยยังน้องหล้า

ท่อน 2. สมพร อยู่ในไฮ้คนไปเสาะไปหา

อยู่ยังคันทาคณตัวคนป่วย

อยู่ยังบ้านไผ่ตงบ่ไปซัดดอกซัดใจ

นะอีหว่างหญ้าก่อน

ท่อน 3. คำผาย ป่าเหว้แสนผิเป็นว่าหิแสนลูก

หื้อน้องก้อยใจแปลว่าหยังจ้ำเจ้า

ถ้าหิลับตอนเจ้าแปลว่าอันใด

ลูกแสนใบหื้อน้อยก้อยใจหื้อนางก้อยแก้

ท่อน 4. สมพร ป่าเหว้แสนผิเป็นว่าเต่าไฟ

หิแสนลูกกะเจ้าปี่จิ้น

เป็นว่าลูกแสนใบแต่ตักหนักหนา

จะบอกหื้อเขายังปี่น้อง

ท่อน 5. คำผาย ถ้าอยู่ยังน้ำมันบ่มักกินปลา

เป็นว่ากำลังหน้าพระเจ้า

อีนางน้องรักแก้วกำลัง

ตีมาไขอากรหนอหล้าอย่างนั้น

ท่อน 6. สมพร ถ้าอยู่ยังน้ำมันบ่มักกินปลา

ถ้าอยู่ยังนาคาลาดากข้าว

กำลังหน้าพระเจ้าน้องว่ากาม

บ่มีปัญญาบ่ได้มานั่งใกล้

ท่อน 7. คำผาย หลอนคนฮู้จะมาถามคนล้าวก

ดิงหมาคิ่นละหมาวันหัวหยังจ้ำเจ้า

เข้าซักถามนายตอบไปนอเจ้า

ได้มาจ้ำมาเว้ากำกั้นต่อมาอยู่ไฮ้

อยู่ตั้งในบ้านไผ่บ่ได้

จูงตอบคำถามเพื่อจะหารักหล้าอย่างนั้น

จะเล่าไขจ้าน้องว่าดอกฝ้าย

จะบอกตัวปี่อ้ายมะหญ้าก่อนหญ้าคำว่า

หญ้าจัดตั้งนั้น เข้ามาถาม

เป็นว่าลูกแสนใบ

จะถามคณงามสีกายหมาเต้า

ป่าเหว้แสนผิเป็นว่าหิแสนลูก เป็นว่า

เตื่อแม่ไหมต่อแพร่วันนี้อย่างนั้น

ว่าสัตว์อันใดมันก็ไหลไปหัน

บ่ได้ตกล้างหิหงหนอจาย

ไม่ลูกก้านไผ่คาบี่เจ้า

ถ้าอยู่ยังน้ำมันบ่มักกินข้าว

มันบ่กินข้าวปู้จุมปู้จา

จะถามซักถามละแม่สูงตั้งบ้าน

ถ้าตม่น้ำยาคำผายปี่เจ้า

มันบ่กินข้าวยังต่งยังนา

แต่ตักหนักหนา

จะสานซอยเข้าไบบ่แล้ว

เป็นว่าหัวเป็นบักแมงชิงชอบกำ

จงฟังเตื่อเม่นายสีกายหมาเต้า

- ดึงผู้แก่ผู้เฒ่าคนสาวไปฟัง
 ดึงหมาคินละหมาวันหัวหยงน้องหล้า
- ท่อน 8. สมพร** หัวเป็นบั๊กที่เมี่ยงชอบกำ
 น้องว่าหัวไม้กานหาน้ำหาบข้าว
 น้องว่าหัวไม้กานแต่ตักนักษนา
 จะบอกหื้อเขายังเจ้าปีน้อง
- ท่อน 9. คำผาย** ว่าโล้ยไบปฐุมิดั่งกำ
 สายตาบ่หลับสายตบ่บ่น่า
 ว่าปอนหัวยเคาะเสาะหาหม้อแกง หนึ่ง
 แม่กิ้นนาริบอกมาอย่างนั้น
- ท่อน 10. สมพร** เป็นว่าโล้ยไบปฐุมิดั่งกำ
 น้องว่าไบหูควยตกไปนั้นเล่า
 มาถามน้องแล้วยังบ่เข้าใจ
 ไช้ดักมกั้นเขาเจ้าปีน้อย
- ท่อน 11. คำผาย** ข้าถามน้องจะไปด้านไปกล้าว
 ว่าหัวไกล ๆ หัวหยงน้อง
 ข้าถามน้องตอบด้วยความชอบปอใจ
 ข้าจะถามสมพรวันนี้อย่างนั้น
- ท่อน 12. สมพร** ว่าหัวไกล ๆ หาไหนบ่เหมือน
 มาถามสายตาในวันนี้เล่า
 มาปะกันแล้วได้ถัดได้ถาม
 เหมือนเฮือกายแปบ่หนีแม่น้ำ
- ท่อน 13. คำผาย** หัวไกล ๆ แก้วหัวเมือง
 จะถามคนงามแม่หลอมหล่อเป้า
 ว่าน้ำในบ่อยังเป็นใจไห
 อ้ายเจ้าจุ๊กถามคนงามอย่างนั้น
- ท่อน 14. สมพร** หัวไกล ๆ น้องว่าหัวเมือง
 อีน้องสมพรบ่ได้อู๋หลายลิ้น
 มานั่งติดต่อมาขอติดตำ
 สัญญารับรองกับตัวปีอ้าย
- หัวเป็นบั๊กเมี่ยงชอบกำ
 นี่ก็เป็นปัญหาข้าถามอีน้อง
 ดึงหมาคินดึงหมาวันกะผายปีเจ้า
 ก็ดึงหมาเจ้ากำดึงหมาแดง
 จะมาถามปัญหาดั่งข้าเจ้า
- ขนอะลุนขุนซานฮูหยงเจ้าเจ้า
 จะมาคั้นกำเก่าเล่าสู่กันฟัง
 จ้างชอมอล่าโต้ตอบดีนี่
- ขนอะลุนขุนซานกำผายปีเจ้า
 จะบอกปีเจ้าน้องว่าไบหูควย
 มาปะตัวนายถามไปอย่างอื่น
- แม่ป้านซื่อนบ๊วดอบมาจ้อม ๆ
 แม่เขนลั่นป่องบอกมาชักกำ
 บัดก็ไช้ยังบ่ใจก็ซื่อน
- น้องว่าหัวเมืองคำผายปีเจ้า
 ปีน้องเขาเจ้ามีกำรึงงาน
 ตัวอีนางเจ้าจะเป็นคนแก่
- อันหัวเหลือง ๆ หัวหยงเจ้าเจ้า
 จะถามยามเจ้ากองนอกกองใน
 จ่าต่อซากไฟปะเสื่อซากซ้าม
- อันหัวเหลือง ๆ น้องว่าหัวข้าวมัน
 น้องบ่ได้ปลิ้นแล้วยังหลายกำ
 ลำดับลำพันจ้อม ๆ

ท่อน 15. คำผาย หัวเหลือง ๆ เขาว่าหัวข้าวมีน
จะไขชั๊กก่าก้อยหยังน้อเจ้า
ถลบบต่อเต้าถามกันไปยาว
ใส่ส้มมะนาวก้อยยังว่าอัน

ท่อน 16. สมพร ว่าหัวหิน ๆ หัวตุ้หัวพระเนื้อพีคำผาย
จาดเจือข้าวปีบหนีไกล่นาล้อง
ว่าหลอนวันนี้แต่ตักนั๊กหน้า
หมายจะเอาความดีมาฝากเจ้าปี่น้อง

ท่อน 17. คำผาย หัวหิน ๆ นื่องว่าตุ้กับพระ
ขอถามสักคำอย่าไปกลัวไปย่าน
แม่สร้อยดอกปีนกล่าวมาเร็วไว
แก้งบอนใส่หนังมันจะคันเมื่อล้า

ท่อน 18. สมพร หัวเป็นยุบเป็นตะนื่องว่าหัวนม
ที่ได้มาถามปอกายหมาเต้า
หัวเป็นยุบเป็นตะนื่องนะฮื้อฮื่อสม
เข้าใจถามในวันนี้แล้ว

ท่อน 19. คำผาย หัวเป็นยุบเป็นตะแก้วหัวนม
แก้งอ่อมนกแลแก้งแคนกเก้า
จะมัดข้าจิมแลนติดขาจ้า
ฟังขอคำผายน้อหล้าอย่างนั้น

ท่อน 20. สมพร หัวเป็นยุบเป็นตะนื่องว่าหัวนม
ที่ได้ถามที่สุดนื่องท่านไปเอาเต๊อะ
จะได้ตักสะล่านยะถำอันใด
ต่อซากไฟปะเสื่อซากซ้าม

ท่อน 21. คำผาย หัวโก้มโง่มนื่องว่าหัวขวาน
จุงฟังเต๊อะนายแม่อานต่างม้า
น้ำนื่องมีนั๊กมีสีเสียนดอกปอ
ปอบใจถามผ่อหล้าอย่างนั้น

ท่อน 22. สมพร ว่าหัวขวาน ๆ นื่องว่าหัวมันแก้ว
นื่องว่าหัวน้ำตกไปนั้นแล้ว

อันว่าหัวหิน ๆ แปลว่าหัวหยัง
จุงฟังเต๊อะนายแม่กายหมาเต้า
ว่าแกงปลาเต๊อะ เคาะยังปลาขาว
ว่าเอามาถามกันน้อนายอย่างนั้น
ไชบรรยายจ้อม ๆ

มาชอหายง่อมหายงัน
ลำดับลำพันกันไปได้นี้

หัวเป็นยุบเป็นตะแปลว่าหยัง
สมพรแม้งความจริงแม้งฮ้าง
ว่าเป็นไม้นื่องถ้ำเป็นเครือเขาหัวน
วันนี้แหละหนาถามหล้าอย่างนั้น
จะฮื้อฮื่อสมคำผายปีเจ้า
ลื้มแล้วลื้มเล่ามาถามอิงนาง
แก้วว่าหัวนมอย่างนั้น

อันว่าหัวโก้มโง่มหัวหยังจ้ำเจ้า
กินบถ้ำกินข้าวกินกับเหล้าก็ล้า
จุงคำถ้ำฟังก่ายังป้อาย

ว่าหัวโก้มโง่มนื่องว่าหัวขวาน
หนอจางซอล่องน่าน
มาปะกันแล้วยังบตันเข้าใจ
ที่ได้มาถามละอื่นางนั้นนื่อง
หัวขวาน ๆ นื่องว่าหยังจ้ำหล้า
ฮื้อนื่องตอบเข้าเป็นถำถำชอ
เหมือนกบเขี่ยคออในหนองน้ำกว้าง

ว่าหัวเหลว ๆ ถ้ำตัวปีเจ้า
มาปะปีเจ้าเขาลูกป้อจาย

มาถามน้องรักแม่ก้มสายไหม
สัญญารับรองกับตัวปี่น้อย

ท่อน 23. คำผาย หัวแหลว ๆ น้องว่าน้ำเขา
ก้นกขี้ไหนใส่หัวตีหัน
ข้าจะถามน้องจั้นหลายถ้อยหลายคำ
บ่ถำหน่ายถำจ้งค้อยยังน้องหล้า

ท่อน 24..สมพร อันหัวแหลว ๆ น้องว่าหัวน้ำ
บ่สู้ต่างหนีลี้ต่างที่บ้าน
ถำเจ้าปี่น้องบ้านก้างบ้านไกล
ถำเป็นอันคิจบให้บ่ฮ้อง

ท่อน 25. คำผาย อันหัวจ้ำ ๆ น้องว่าหัวปลี
เอากันยามวันคะนังกันยามเจ้า
จะเอิ้นปากตักแม่สร้อยตำจำ
จะสมพรในวอนอย่างนั้น

ท่อน 26. สมพร หัวจ้ำน้องว่าหัวปลี
ตำข้าว เป็นของโบราณแล้วยังมะเก่า
มาถามน้องแล้วแต่ตักนกหลาย
มาสานซอยห้อยยังไค้นแล้ว

ท่อน 27. คำผาย หัวเป็นบุบเป็นตีว่ามอง
จ้งฟ้งเตอะนายสีกายมาเต้า
ตกโตอยู่ไม้ปิ่นไค้เงี้ยว
บ่มากมใส่กันน้องหล้าอย่างนั้น

ท่อน 28. สมพร หัวเป็นบุบเป็นตีน้องว่าหัวมอง
ตีได้มาภายในวันนี้เล่า
หัวเป็นยิบของน้องว่าหัวหอม
จะบรรยายปอกายมะน้ำ

ท่อน 29. คำผาย หัวหิบบองแก้วหัวหอม
แก้งผักหละตกลงใส่ฮ้า
จะป้อมกล้วยแก่นองเน้าเอาปลี
จะถามบ้านไกลสมพรแม่ฮ้าง

อย่ารำไรกันไปจอม ๆ

ว่าหัวจ้ำ ๆ เป็นหัวอันใด
อันพระฤทธิยังบ่หนีจากถ้ำ
อันน้องสมพรเจ้าม่อนตำจำ
กันเจ้ามีปัญญาบอกมาเตอะน้อง
อันหัวจ้ำ ๆ น้องว่าหัวปลี
ที่ได้มาถามตกสลำไปไหนตั้งไค
ก็ปากันไหลมานี้

หัวเป็นบุบเป็นตีน้องว่าหัวหยงเจ้าเจ้า
แม่หลอมหล่อเป้านแสงไฟแสงมัน
สืสายกับน้ำมันจะเข้ากันร้อง ๆ

หัวเป็นบุบเป็นตีน้องว่าหัวมอง
จะบอกปี่เจ้านอกกำในกำ
บ่มีปัญญามานั่งไกล

หัวหิบบองหัวของหัวหยงเจ้าเจ้า
ละหลาบต่อเต้าคนปัญญาเร็ว
แม่ปัญญาเร็วเหมือนเกี่ยวเจือกฝืน

หัวเป็นยิบของน้องว่าหัวหอม
ข้าเจ้าจักกล่าวนอกกำในกำ
สัญญารับรองเตอะจะผายปี่ฮ้าย

หัวคนตื๊บคนต้อมหัวหยงเจ้าหล้า
ข้าจะถามน้องหล้าคำขวัญดิง
แม่กินนารีบออกมาใจ ๆ ข้า

ท่อน 30. สมพร หัวหีบของข้าว่าหัวหอม
ว่าบ่เหน็ดหนาวไปยังเมื่อยคร้าน
มาตั้งถามแล้วบ่ได้ถอยหน
คนค่างห่างเห็นบ่ละฝ้ายสุกโวัน

ท่อน 31. คำผาย หัวคนตื๊บเป็นว่าหัวคนต้อม
หัวหยังจาหามาถักจะจาใส่ม่าน้ำต้น
ที่ฝายน้ำล้นเมื่อฝนลงจอย
หล่อลงคอยตักไหนดักหัน

ท่อน 32. คำผาย ว่าหัวเป็นขำมน้องว่าหัวฝาย
สัญญารับรองถามนายเข้า ๆ
ว่าสีน้ำเงินได้เอ็นปากถาม
อย่าได้ละหื้อหมองเมื่อลุนเมื่อต้าย

ท่อน 33. สมพร หัวเป็นขำหัวเหมือนฝัวฝาย
หัวคนย่ำคนก่ายน้องเน้า
อีนายน้องรักจะฮ้อนอกตกใจ
ได้คุยได้ถามคนงามอย่างนั้น

ท่อน 34. คำผาย หัวคนย่ำคนขำมน้องว่าหัวขัว
มากายละวีอีนายแม่สร้อยดอกไม้
หัวเป็นย่ำเป็นขำมน้องว่าหัวขัว
ตั้งใจเอาจมาบอกเจ้าบอกแลง

ท่อน 35. สมพร หัวคนย่ำคนขำมน้องว่าหัวขัว
จะถามแม่ยิงแม่ผีปันเบ้า
เอาพรวักเหล็กจะมาเท็กตั้งสัน
ผักระผัดคองเป็นของแม่กำ

ท่อน 36. คำผาย หัวคนกล้วน้องว่าหัวงู
มาถามละอีนายน้องเน้า
จะบอกปี่เจ้าแก้วว่าหัวงู
น้องว่าหัวงูคำผายปี่ข้า

ท่อน 37. สมพร หัวคนกล้วน้องว่าหัวงู
สามตื๊บเจ็ดสิบเอ็ดตื๊บห้า

หัวคนตื๊บคนต้อมหัวผู้ใหญ่บ้าน
ว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นได้ประชุม
แมยยังคนจันได้มานั่งแก้

หัวผู้ใหญ่บ้านว่าหัวเป็นขำ
จะถามคนงามแม่แพรเนื่อย่น
ว่าน้องสมพรจะไปไหนไปถอน
มาเก็บเอากำตอบมาอย่างนั้น
จะบอกหื้อจายปอกายมะเต้า
ปี่เจ้ายังบ่เข้าใจตัน
ตั้งใจวางตีสุคน้องก้อง

หัวเป็นก่ายหัวหยังเจ้าเจ้า
ถลาบต่อเต้าละเป็นหัวอันใด
แมยยังบ้านไกลปะปอกายต่างบ้าน

บ่ขำนบ่กล้วน้องว่าหัวขัว
จะจัดจะไล่ตามค่ายรายวี
บ่ขำนบ่กล้วน้องว่าหัวขัว

หัวคนกล้วน้องว่าหัวหยังเจ้าเจ้า
อันว่าข้ากับเจ้าแสงไฟแสงมัน
กูกำมึงกำชอตอบชอถ้อง

มาคิดตรองดูเตอะปี่คำผาย
หัวคนกล้วน้องว่าหัวขัว
ถ้าตักถามแล้วบ่ได้ฮ้องเป็นสุ
ตั้งใจมาจ้ำบ่ตั้งบ่แวง

หัวเล่นเข้าสู่น้องว่าหัวหยังเจ้าเจ้า
น้ำฝนน้ำฟ้าซักไหลลงหอม

- หวัคนกล้วแก้วว่าหวัง
เจ้าม่อนคำขำบอกมาอย่างนั้น
- ท่อน 38. คำผาย หวัคนกล้วน้องว่าหวัง
อู้กันแต่ ๆ เตื่อะปีบ้านไกล
หวัเล่นเข้าสูหวัเข้นั้นเล่า
- ท่อน 39. สมพร หวัเล่นเข้าสูหวัเข้น้องว่าหวัเข้
เต็มใจแล้วกาถามนายจ้อ ๆ
ลั่นต้งลั่นต้องเฮงไฟเฮงมัน
เข้ามาถามปีสุคน้องตัก
- ท่อน 40. คำผาย หวัเป็นโปิ๊เป็นเล่นแก้วว่าหวัปลา
แก้งอ่อมนกแลแกงแคนกแก้ว
นางว่าหวัอันนี้จักต้องจักถาม
เสียหล้าอย่างนั้น
- ท่อน 41. สมพร หวัเป็นโปิ๊เป็นเล่นน้องว่าหวัปลา หวัเล่นเข้าหว่างขาน้องว่าหวัควายน้อย
จะบอกฮื้อตัวเขาอายปีน้อย
จะอู้หื้อเหมาะจะเกะหื้อสม
จะต้งใจเอาบอกนายปีน้อย
- ท่อน 42. คำผาย จะแม่นบ่แม่นก้อยได้ฟังเสียง
ขอสูมาอาภัพปีน้อง
นี้เป็นขอตอบชอถาม
น้องจำปีหล้านายอย่างนั้น
- ท่อน 43. สมพร กันว่าผิดพลาดแล้วยังตอนไหน
แม่เจ้ากำละบ่ดีอันใดนั้น
เจ้าปีน้องต้งจิตต้งใจ
ลำดับลำพันกันมาแต่เจ้า
- ท่อน 44. คำผาย ว่าการฟังชอตึงบ่ลืมน้อย
ละกูยันมึงยันตวยกันนอเจ้า
จะไปแกไปเผ่าอายุมันอายุยืน
ละหื้อสุขสบายอวอแม่ป้า
แลน้อกอยเลยจ้อชอก่อนกะนอปีน้อง
- หวัซุกเข้าสูหวัหยังว่าอัน
หวัเล่นเข้าสูหวัเข้น้องว่าหวัเข้
ก็อย่ารำไรกันไปปีเจ้า
ถามข้าเจ้าเขาลูกแมอิง
หวัเป็นโปิ๊เป็นเล่นน้องว่าหวัปลา
ปีรักโผบไปสาบซอน
ปีเป็นชอน้องเป็นถ้ำ
มันสังเป็นหยังนายถามบ่ฮื้อ
หวัเล่นเข้าหว่างขาหวัหยังเจ้าเจ้า
ละหลาบต่อเต้าหวัเข้าหว่างขา
เอาเตื่อคนงามแล้วยังหวั้นไหว
- เป็นของลำเนียงชอมาจ้อง ๆ
บ่ถูกต้องคำตอบชอถาม
มานั่งกำพามในงานวันนี
ก็ขออาภัพป้อเจ้าแม่เจ้า
เจ้าตัวข้าเจ้าจะขอโทษขอภัย
อย่ารำไรตวยไปดีหัน
กำเกะกำกายขยัยใส่กัน
บ่หื้อต้งหลายอวอาน้ำเจ้า
หลอนฟังชอกอยยังคำผาย
วันนีแล้วกาแล้วจาอย่างนั้น

6.3. ด้านสังคมร่วมสมัย

การขอร่วมสมัยของนายคำผาย นูปีง เป็นการขอที่ไม่ได้เตรียมเนื้อหาสาระไว้ล่วงหน้า ต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ตัดสินใจกระทันหัน ปรับสภาพแวดล้อมให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม มีประสบการณ์หลากหลาย เช่นเรื่องการขอต่อต้านโรคเอดส์ ชอรรถรงค์ไม่กินปลาดิบ การขอต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ดังมีภูมิหลังและตัวอย่างดังนี้

ภูมิหลังการขอที่เผชิญกับสถานการณ์จริง

จากการสนทนานายคำผาย นูปีง ที่วัดบ้านห้วยนา กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน มีผู้ร่วมสนทนาคือ พระ 1 รูป เณร 1 รูป พร้อมด้วยผู้เขียน ได้กล่าวถึงการขอแบบปฏิภาณกวี เมื่อพบเหตุการณ์กระทันหัน ไม่ได้เตรียมตัวล่วงหน้า ได้แก่การรณรงค์เรียกร้องให้ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์สมัยนั้น ได้ออกจากป่ามาร่วมพัฒนาชาติไทย มีผู้หลงผิดเดินทางเข้าป่าอาศัยอยู่ตามชายแดนบริเวณรอยต่อ เขตติดต่อไทย-ลาว ระหว่างอำเภอบ้านหลวง อำเภอทุ่งช้าง อำเภอแม่จริม เป็นต้น

ชอรรถรงค์ให้ผู้ก่อการร้ายกลับใจ

บทบาทของช่างชอคณะคำผายที่มีโอกาสช่วยเรียกร้องให้ผู้หลงผิดกลับใจมาร่วมมือกับรัฐบาล ได้รับการติดต่อจากหน่วยงานกองการรักษาดินแดน ที่เรียกว่า กองอำนวยการรักษาความมั่นคงและความสงบภายใน (กอ.รมน.) ของจังหวัดน่าน เข้าอยู่ในส่วนของหน่วยจิตวิทยา การรณรงค์ครั้งนั้นได้แสดงบทบาทการขอ ในรูปแบบต่างๆ บางครั้งก็ยากลำบากแก่การเดินทางในถิ่นทุรกันดาร ความปลอดภัย ต้องอาศัยเฮลิคอปเตอร์คุ้มกันการใช้ชีวิตร่วมกับทหาร เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลทำให้มีโอกาสได้แสดงลีลาการขอ รณรงค์ให้ผู้ก่อการร้ายกลับใจ มีข้อความดังนี้

แสดงความเห็นและตัวอย่างชอรรถรงค์ให้ผู้ก่อการร้ายกลับใจ

สมัยหนึ่งที่เป็นช่างชอในเมืองน่านมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่หลงเชื่อการปกครองลัทธิคอมมิวนิสต์ ทางเจ้านายฝ่ายรัฐบาลติดต่อพ่อคำผาย นี่ไปชอฮ้อง (เรียกร้อง) เขาหือกลับออกกลับใจมาเป็นคนไทย บ่ต้องหลงเชื่อหลงทางไปเป็นคอมมิวนิสต์ ที่ต้องนอนป่า นอนดง ยุงกัด ละลูกละเมียไว้บ้าน พ่อคำผายได้เดินทางไปบ้านก้อ บ้านตอง อำเภอแม่จริม ผู้ใหญ่ได้บอกว่าให้ช่างชอได้เริ่มแสดงได้ไม่ต้องเกรงกลัวอะไร เพราะมีชาวบ้านเข้าร่วมฟังเป็นจำนวนมาก มีบุคคลที่แปลกหน้าจำนวนไม่พาทสังเกตได้จากการแต่งกาย ในชุดภูมิฐาน สวมแว่นตา พ่อคำผายได้สอบถามผู้ใหญ่ว่า ชายแปลกหน้าเหล่านั้นเป็นคนกรุงเทพฯ ไซ้ไหม ก็ได้รับคำตอบว่า เป็นพวกผู้ก่อการ

ร้าย ทราบว่าพ่อคำผายจะมาขอ เขาก็อยากจะมาฟังขอ พ่อคำผายก็สบายใจได้แสดงลีลาการขอเต็มที่ ตอนหนึ่งกล่าวว่า

บ้านเฮานี้ เมืองน่านเฮานี้อย่าไปหลงเชื่อหลงจิตหลงใจไปเป็นคอมมิวนิสต์ อย่าละทิ้งลูกและเมีย ทิ้งบ้านทิ้งเรือน วัควาอาราม ศาสนา จึงขอให้ลูกหลานกลับจิตกลับใจ เข้ามาอยู่บ้านเฮาเมืองเฮา มาฟังจ้อย ฟังขอ มันไพเราะเพาะหู วันนี้ก็ไม่ว่าใครที่ไหนมาจากทิศเหนือ ใต้ ตะวันตก – ออก ก็ขอให้ตั้งใจฟังเน้อ

การเริ่มขอได้เริ่มขอเกี่ยวแนวตลก ในเวลา 5 พุ้ม ใกล้เคียงขอชาวแปลกหน้านั้นก็มอบรางวัลให้พ่อคำผาย โดยไม่ประสงค์จะบอกชื่อ – นามสกุล ถ้าจะอวยพรก็ขอให้ขอได้เลยไม่ต้องเอ่ยชื่อ ก็ขออวยพรให้มีการพื่อนแน่นตามที่เคยแสดงเมื่อได้รับเงินรางวัล คณะชาวแปลกหน้าเหล่านั้นก็ขึ้นมาร่วมพื่อนแน่นด้วย

พอเวลา 6 พุ้มก็หยุดขอ พ่อคำผายก็จะเดินทางกลับตัวจังหวัดระยะทาง 32 กิโลเมตร แต่ก็เกรงกลัวอันตราย จึงลังเลใจอยู่ แต่เมื่อได้รับคำยืนยันจากชาวแปลกหน้าเหล่านั้นว่าไม่ต้องกลัวสำหรับช่างขอไม่มีวันจะตาย ไม่มีใครทำอันตรายให้หรอก ผู้ที่มาร่วมฟังวันนี้มีความพอใจได้รับความบันเทิง สนุกสนาน คลายเหงา ต่อมาทราบว่า จำนวนผู้ก่อการร้ายลดลงและค่อยๆ หยุดกิจกรรมลง บ้านเมืองก็ค่อยๆ สงบร่มเย็นลง คณะขอพ่อคำผายก็ไม่หยุดที่จะรณรงค์แห่งเดียว ต้องเดินทางไปขอต่างอำเภอหลายๆ อำเภอโดยเฉพาะอำเภอที่อยู่ชายแดน เช่นอำเภอทุ่งช้าง แม่จริม น้ามวบ อำเภอเวียงสา อำเภอนาหมื่น เมืองลีก็เคยไปขอ

สำหรับอำเภอบ้านหลวง ตำบลบ้านพีเหนือ พีใต้ ซึ่งติดกับดอยผาจิ เป็นแหล่งกองกำลังผู้ก่อการร้ายจำนวนมาก มีพฤติกรรมการเผาไร่นา ที่กำลังก่อสร้างถนนสาย น่าน – บ้านหลวง การเข้าไปขอบริเวณนอกวัดบ้านพีเหนือ สถานที่คับแคบพวกกลุ่มผู้ก่อการร้ายก็เดินทางมาปะปนกับชาวบ้านเป็นจำนวนมาก การเดินทางโดยรถยนต์ของคณะขอต้องมีเฮลิคอปเตอร์คุ้มกัน เมื่อสถานที่คับแคบก็ย้ายมาสถานที่โรงเรียน กำนันผู้นำหมู่บ้านบอกว่า พ่อคำผายไม่ต้องกลัวอันตราย ถึงแม้จะมีพวกกลุ่มอื่นลงมาฟังขอครั้งนี้ ที่เขาเคยเผาไร่นาของ รพช. (สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท)

เนื้อขอที่ใช้ขอบ้านหลวงก็นั้นเรื่องการพรรณนาบอกกล่าว บ้านเมืองของเราในปัจจุบันนี้หนอ ถนนหนทางไม่ค่อยสะดวกสบาย มาทางบ้านหลวงก็เป็นฝุ่นเป็นรอย จึงขอฝากจิตฝากใจไว้กับผู้ใหญ่บ้านกำนัน ข้าราชการ เจ้านาย ช่วยกันสร้างถนนหนทางให้สำเร็จ จากเมืองน่านถึงอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา บ้านเมืองชาวบ้านจะได้เดินทางสะดวกสบาย ขออย่าได้ทำลายสิ่งของ ที่สร้างถนนหนทาง บ้านเมืองของเราจะเจริญรุ่งเรือง ถ้ามีการเผาไร่นาต่างๆ ก็ทำให้การทำงานต้องหยุดลง จึงขอพรรณนาบอกกล่าวเป็นเวลานาน

ท่าทีของคนแปลกหน้าก็เข้าร่วมกิจกรรมมีการให้รางวัลร่วมฟ้อนแน่นด้วย พวกเขาก็กราบไหว้ช่างขอเช่นกัน แต่พอถามว่าพ่อเลี้ยงอยู่บ้านไหน ชื่ออะไร จะอวยพรให้ พวกเขาก็บอกว่าไม่เป็นไร อยู่หมู่บ้านแถวนี้แหละ ไม่ต้องเอ่ยชื่อหรือ พร้อมกับควักเงินรางวัลและร่วมฟ้อนแน่นแล้วเดินจากไป สารการขอที่ต้องใช้ประสบการณ์เฉพาะหน้า เผชิญต่อสถานการณ์ที่มีผู้ที่เห็นด้วยกับแนวคิดรัฐบาลและขัดแย้ง การใช้ถ้อยคำต่าง ๆ ต้องระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น การขอได้ตอบระหว่างช่างขอชายและช่างขอหญิง เริ่มต้นจากฝ่ายหญิงถามว่า คอมมิวนิสต์มันตัวอย่างไร ฝ่ายชายก็ตอบว่าคอมมิวนิสต์ก็คือคนอย่างพวกเรา ฝ่ายหญิงถามต่อว่าแล้วมันอยู่ที่ไหน

ฝ่ายชายตอบว่าคอมมิวนิสต์ อยู่ทิศตะวันออก ตอกไปตั้งเวียตมิน เวียดนาม เมืองใหญ่เป็นประเทศรัสเซีย มันเฉียงลงไปถึงเวียตมิน เวียดนาม หัวหน้าคอมมิวนิสต์คือ เหมาเจ๋อตุง เป็นหัวหน้า พรรคคอมมิวนิสต์ ฝ่ายหญิงถามว่าพฤติกรรมคอมมิวนิสต์เป็นอย่างไร ฝ่ายชายตอบว่าคอมมิวนิสต์มีกฎระเบียบว่าเราไม่ใช่ของเรา เป็นของรัฐคอมมิวนิสต์ วัฒนาอารามไม่มีเป็นของตนเอง เรามีสมบัติไร่นาก็ไม่มีสิทธิเป็นของเรา ต้องเป็นของส่วนรวม ลัทธิการปกครองไม่เหมือนกันของไทยเรามีพระประมุข พระสังฆราชเจ้า วัฒนาอารามที่เกิดขึ้น ทางกรเรียกโครงการนี้ว่า ขอต่อต้าน คอมมิวนิสต์ สงครามจิตวิทยา

กรณีไปขอบ้านด้าม อำเภอเมืองจังหวัดน่าน ได้พบกับกลุ่มคนแปลกหน้าอีกกลุ่มหนึ่ง สังเกตจากการแต่งกาย สอบสวนชาวบ้านจึงทราบว่าเป็นกลุ่มผู้ก่อการร้าย เป็นกลุ่มวัยรุ่น การใช้ชอรรถรงค์ต่อต้านหลายๆ ครั้ง ภายหลังได้ติดตามข่าวคราว กลุ่มชนเหล่านี้ก็หายไปจากหมู่บ้าน บทบาทของขอเป็นส่วนหนึ่งที่ได้ช่วยเหลือทางราชการ เทคนิคการขอได้สอดแทรก การเรียกร้อง การเปรียบเทียบ การให้คิดถึงญาติพี่น้อง

สังเกตได้ว่าการขอต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นแนวทางรูปแบบหนึ่งที่ทางราชการใช้เป็นกลยุทธ์แย่งชิงแผ่นดิน ความบันเทิงที่แฝงด้วยสาระเหล่านี้นับได้ว่าขอเป็นศิลปะการแสดงที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติบ้านเมือง โดยเฉพาะประเทศไทยได้เป็นเอกราชมาจนทุกวันนี้

ขอเรือนจำ

การขอเรือนจำ ใช้ทำนองขอคานาน และขอทำนองอ้อ สารที่ขอประกอบด้วย การพรรณนาถึงการทำ ความชั่วแล้วได้ผลตอบแทนเป็นแบบใด ให้คิดเตือนใจเปรียบเทียบและยกตัวอย่าง ความหวังใจพ่อแม่ ลูกเต้าที่คอยอยู่ทางบ้านเขาจะอยู่กินกันอย่างไร เมื่อเขาขาดพ่อแม่ วิธี การขอครั้งนี้ไม่ได้ใช้เครื่องดนตรีประกอบ ใช้ขอป้อด ที่เรียกอย่างนี้ เพราะต้องใช้กลอนสดค้นคิด เรื่องราวอย่างกระตั้นหัน ไม่ได้เตรียมเนื้อหาที่จะขอ เมื่อไปถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ประกฏทำให้นึก ถึงสภาพความเป็นอยู่ของเขาแล้วนึกสงสาร เวทนา คำขอต่างที่ร้องออกมาจึงเป็นความระบายจาก จิตใจที่พบกับสภาพความเป็นจริง

ภูมิหลังขอเรือนจำ ทำนองขออ้อ

ขอเรือนจำทำนองขออ้อบทนี้เป็นบทของนายกันที่สอนให้นายคำผาย เมื่อครั้งไป เริ่มฝึกขอครั้งแรก ที่ลานกองข้าวใกล้ทุ่งนา บ้านนาข่อย หลังจากทีนายกันได้ถูกปล่อยตัวให้พ้น ความผิดฐานลักขโมยควายของชาวบ้านไปฆ่า ต่อมาไม่นานเจ้าเมืองได้จัดงานฉลองรัฐธรรมนูญ ใหม่ จึงจัดให้มีการแสดงขอมวย งานขอ เมื่อช่างขอขึ้นเวทีขอได้ไม่นาน เจ้าหลวงเมืองน่านกล่าวว่า ในเมืองน่านมีใครขอได้อีก มีผู้บอกกล่าวว่าอยู่ในคุก จึงให้เรียกตัวออกมาขอ เมื่อเป็นที่ถูกใจเจ้า เมืองจึงพ้นโทษและให้เป็นครูสอนขอของเมืองน่านต่อไป

ตัวอย่างการขอเรือนจำ

ขอเรือนจำที่เชียงใหม่ ผู้ที่เชิญไป คือ เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ เอรอดเก่งมารับไปที่ เชียงใหม่ โดยไม่มีช่างสะล้อ ช่างปี่ไปด้วย ประสพการณ์ครั้งนี้ โดยการนำของเจ้าชาญ และเจ้า ดวงเดือน ให้เข้าไปในเรือนจำ จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มนักโทษแบ่งเป็นสองกลุ่ม ชาย – หญิง พอ ขึ้นยืนขอ เรียกว่าขอป้อด (ขอโดยไม่ใช้เครื่องดนตรี) คำขึ้นต้นก็เริ่มต้นความว่า

“ คนหลายหมู่เข้ามาอยู่เรือนจำ อ่านพันอ่านร้อย

(ผู้คนหลายประเภทเข้ามาอยู่ร่วมกัน มีจำนวนเป็นพันเป็นร้อย)

ฟ้องโทษหลายบางคนโทษน้อย บางฟ้องหลักฮ้อยบางปล่อยคืนตาย

(บ้างโทษหนักบางคนโทษเบา บางคนมีหลักฮ้อยที่ซื้อเท่าบางคนก็ปล่อยเท้าเปล่า)

จักบางคนนั้นโทษฆ่าคนตาย ฟ้องสิบปีปลายมากมายเหลือล้น

(บางคนโทษฆ่าคนตาย บางคนมีโทษจำคุกสักกว่าปี)

ฟ้องโทษยิง บางฟ้องโทษปล้น ไม่มีหวางพันเฒ่าแก่กลางคราว

(บางคนโทษฆ่าคนตาย ไม่ยกเว้นแม้แต่คนแก่คนหนุ่ม)

จักบางคนนั้นโทษข่มขืนสาว บางฟ้องวิ่งราวเอาของแม่ค้า

(บางคนโทษข่มขืนผู้หญิง	บางคนวิ่งราวขโมยของแม่ค้า)
ฟ้องใจหาญดุดาลใจกล้า	ตกแต่งคิद्याเปื่อยาเมา (ยาบ้า)
(บางคนใจอาหาญใจกล้า	วางแผนค้ายาบ้ายาเมา)
เป็นแต่บุญผีเรือนบ่หื้อเข้า	ซบเซาอยู่โง้มเปล่า
(โศคดีที่ผีเรือนไม่ให้เข้าบ้าน	จึงไปซบเซาอยู่ในคุกเหงาเดียวดาย)
จักบางพ้องนั้นดุเก่งทางกาย	ทำร้ายร่างกายลักตัดงาช้าง
(บางคนเก่งทางร่างกาย	ทำร้ายร่างกายแอบตัดงาช้าง)
พ้องตัดฟันป่าไม่ต้องห้าม	จักบางพ้องนั้นลักกินวัวกินควาย
(บางคนตัดไม้ทำลายป่า	บางคนลักขโมยกินเนื้อวัวเนื้อควาย)
กินแล้วบ่เตี้ย(ไม่พ้อ)เพื่อนฝูงมีหลายตกปูนชายหื้อเจ้าเป็นรู้	
(บางคนกินยังไม่พ้อ	นำไปแบ่งขายจนเจ้าของเขาทราบ)
รับรองของโจรแล้วมาจาโอคอยู่	เจ้าเป็นรู้คดีเย็นนินทา
(รับรองของโจรแล้วมาพูดต่อ	เจ้าของเขาจะถูกลำหนินินทา)
พบคนหมู่คนคู่พอลา	ออกไปกลางทุ่งนาชวนกันเล่นแก้วไฟ
(บางคนพาพรรคพวกเดียวกัน	ออกไปเล่นการพนันในทุ่งนา)
พ้องตายจำหลักละเมียดเป็นแม่หม้าย ดิดโทษร้ายแรงในตาราง	
(บางคนเสียชีวิตติดโซ่ตรวนทิ้งภรรยาเป็นแม่หม้ายเพราะติดโทษร้ายแรงในสภา)	
ความรู้ท่วมหัวเอาตัวบ่กุม	ซุกเซาอยู่โง้มเปล่า ”
(บางคนมีความรู้ท่วมหัวแต่เอาตัวไม่รอด	จึงเจียมเหงาอยู่เดียวดาย)

นี่เป็นคำขอเรือนจำที่ใช้วิธีขบป้อด ไม่มีเครื่องดนตรีประกอบ สถานการณ์ขณะที่ผู้คุม นักโทษได้ยินได้ฟัง บางส่วนคงสำนึกในความผิดของตนเอง สามารถปลุกจิตสำนึกในบาปบุญคุณโทษที่ของแต่ละคนกระทำมา

สำหรับการจ้อย ได้พรรณนาเรื่องที่เกิดขึ้นกับชีวิตของนักโทษ มีการบอกกล่าวถึงความดี ความชั่ว เตือนสติของผู้กระทำความผิด ได้กลับสำนึกต่อผลกระทบของตนเองความว่า

“ มาแขนงผ่อฟ้า อากาศกลางหา...

มาหันใส่ดาว ปรกายน่วยน้อย...

เมื่อใดจะเหย ตัวข้าคู่ห้อย จักพลิกปอกคั่นปอกวาย

เป็นโทษกรรมหยั่ง มาดูโหดร้าย เอาตัวแห่งข้าจ้งคอ

ข้าละลูกไว้ เจ้าไหนหนอ ลูกรักเฮานอ...ไฟจักเลี้ยงได้

เปิดไก่อหุมมา แม่กำลุ่มได้ ยังเลี้ยงลูกไป บ่ยัง...

รุ่งกำมาหัน แม่มันบั้ง จักเผ่ที่ปีกกล้าแข็งแรง
 บ่หื้อโหบฮ้างเข้ามาละแวง บ่หื้อมาแซมเอาลูกจนได้
 นี้อ่อดิดคอกตน เรนรื่องให้ละสายวงศ์โยพี่น้อง
 ละวัวละควาย บ้านจองเขตเมือง ละแห่งห้องหอใจ
 มาละลูกน้อยจนน้ำตาไหล จักมีไผคนใด มาเลี้ยงลูกเต้า
 บางพ่องหลงใจ ไฟในมิดเศร้า เป็นคอมมิวนิสต์ไปนัค
 ของเตอะลูกหลาน เจ้าก่อนคำพับ ขอลิกห่วยหน้ากลับคืน
 อยู่ดงป่าไม้ ให้ให้กลับกลืน ฮั่นและยุ่งตะตอมตวยได้
 เจ้าจักหวังหยั่ง พ่อกำพับได้ หวังเงินใบของนั้น
 เอามาข่มขู่ของเฮาอย่างนั้น ละบ้านจองห้อยหมองคาย
 เจ้านายพี่น้องจงฟังคำผาย มาเตอะปอจายปิกห่วยสู่บ้าน ”

บทข้อยนี้ เรียกร้องคนที่หลงจิตหลงใจ ในเรือนจำ สังเกตว่าจิตใจเขาอ่อนลง ทำให้เขา
 มองเห็นภาพว่าการมาอยู่ในคุกนี้ มันไม่มีความสุขสนุกสนานอันใด ถ้ามาอยู่บ้านเราอย่าง คนทั่วๆ ไป
 มีเพื่อนรำ มีจ้อยมีซอ มีปอย มีกินมีทานมันม่วน ไม่ต้องไปหลงอกหลงใจ หวังเงินค่าจ้าง เปรียบ
 เสมือนดังคำพังเพยกล่าวว่า “เห็นเงินหน้าดำ เห็นคำหน้าเศร้า” ละทั้งลูกเต้าไว้ให้กับใครดูแล เงิน
 เพียงเล็กน้อย ไม่คุ้มค่าที่จะมาซื้อแผ่นดินไทยของเรา ที่มีค่าประเมินไม่ได้ แผ่นดินที่เราอยู่อาศัยมี
 คุณค่ามากมายยิ่งกว่าการซื้อขาย

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ “ไก่อ่เล้าเดียวกันรบกัน” หมายความว่า ไก่อ่เล้าเดียวอาศัย
 อยู่ด้วยกันวันดีคืนดี เขาเอาน้ำ เอาสีทาหน้าแล้วปล่อยให้ชนกันเองไม่เป็นสิ่งที่คนไทยปรารถนา
 ขอให้กลับมาเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์เดียวกัน พระสังฆราชเจ้า
 พระพุทธเจ้าองค์เดียวกัน สิ่งเหล่านี้เป็นคำขอ คำร้อง คำจ้อย เพื่อธรรมาภิบาลให้คนออกปามา

สังเกตว่าคนที่มาฟังนั้นมีจิตใจอ่อนโยนลง พอล่าวเรื่องลูกเขา เมียเขา บางครั้งเปรียบ
 เทียบให้ฟังว่าลูกไก่อ่ตัวเล็กๆ เวลาไปจับแย่งชิงเอาจากแม่ไก่ มันยังแสดงท่าทีหวงแหน ต่อสู้ป้องกัน
 ลูกตัวเอง ถ้าเปรียบเทียบกับคนยังมีความรักลูกยิ่งกว่าสัตว์เสียอีก ถ้าไม่เชื่อก็ลองดูว่า คนที่มีลูก
 เมื่อลูกต้องการสิ่งใดก็จะพยายามชวนขวายมาให้ จะซื้อรถ จะศึกษาต่อระดับไหน พ่อแม่ก็จะหา
 เงินมาใช้จ่ายให้ ไม่มีเงินก็ต้องเสาะหา ด้วยความรักลูก ถ้าเปรียบเสมือนกับท่านมีลูกมีเต้าอยู่แล้ว
 จะละทิ้งให้ใครดูแล

ไม้อ่อนบ่อ่อนหัก พ่อกำผายได้เล่าถึงการชอธรรมาภิบาล ต่อด้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ต้องใช้
 จิตวิทยา ในลักษณะการอ่อนน้อมเปรียบเสมือน ไม้อ่อนไม่ว่อนและหักง่าย ยามเมื่อถูกลมพัดไปมา
 ก็กวัดแกว่งไปตามกระแสลม คนเรานี้โดยทั่วไปเมื่อถูกเล้าโลมจิตใจ ตัวอย่างเช่น ขณะที่กำลัง

ขอยูมีผู้ว่าราชการนั้งเป็นประธานอยู่ ลองให้ใครคนใดคนหนึ่งใช้ความสามารถไปขอเงินบริจาคจากผู้ว่าคูสิ จะลำบากไหม ถ้าให้ช่างขอขอเงินบริจาคเป็นสิ่งที่ไม่ยากเลย การกล่าวสรรเสริญเยินยอ ผู้หลักผู้ใหญ่ ด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นเสน่ห์ของช่างขอ

สรุปได้ว่าการชอณรงค์การต่อต้านคอมมิวนิสต์เรียกร้องให้ผู้หลงผิดกลับเข้ามาพัฒนาชาติไทย ช่างขอนับว่ามีบทบาทต่อสังคมท้องถิ่นในขณะนั้น การใช้สื่อภาษาด้วยคำพูด คำขอ คำจ้อยที่เร้าใจ คงมีส่วนทำให้กลุ่มคนที่หลงผิดคิดได้จำนวนหนึ่ง

ขอที่ทำให้หลุดจากการจองจำ

การฉลองรัฐธรรมนูญหน้าพิพิธภัณฑ์ จังหวัดน่าน บริเวณหอคำ ตรงลานสนาม จัดเวที นั้งร้าน สนามมวยบ้าง เมื่อพ่อค้าผายทราบข่าวการจัดงานก็มีความสนใจอยากดู จึงได้แต่ด้วยความชนของเด็กกำลังอยากรู้อยากเห็นก็แอบหลบหนีผู้ปกครองเข้ามาชมการจัดงานร่วมฉลองรัฐธรรมนูญของไทย พ่อค้าผายได้เดินทางด้วยเท้า ผ่านมาทางวัดศรีบุญเรือง ข้ามแม่น้ำน่านถึงบ้านท่าลี่ ขึ้นบ้านท่าลี่ผ่านหน้าเรือนจำ เดินไปข้างวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ได้พบเหตุการณ์ประทับใจอย่างหนึ่งคือ การต่อมวย ระหว่างसानป้อกับอินป่าแลว เป็นคู่ชกกัน การแต่งกายนักมวยสมัยนั้นแต่งกายแบบโบราณ ไม่สวมนวม นุ่งผ้าทำกางเกงเหมือนนายขนมต้ม เครื่องดนตรีประเภทกลองที่ใช้ในการต่อมวย คือ กลองหลวง มีเสียงการตีดังนี้ ตึง ตึง แอ๊ด ตึง ตึง แอ๊ด ตึง ตึง แอ๊ด ตึง ตึง แอ๊ด เสียงแอ๊ด คือเสียงปี่ไฉ่ นักมวยเริ่มไหว้ครู เมื่อดนตรีรัวเสียงเร็วขึ้นนักมวยก็จะเร่งตามจังหวะดนตรี สังเกตจากการต่อสู้กันด้วยหมัดล้วนๆ ผู้ถูกตี จะเห็นรอยขาวออกๆ บริเวณที่ถูกตีแต่ไม่แตกเพราะเขาต้องใช้คาถาอาคมช่วย ไม่มีการพักยก ไม่มีให้น้ำ ต้องต่อยกันตลอดจนกว่าจะทราบผลแพ้ชนะกันไปข้างหนึ่ง สรุปครั้งนั้นนายसानป้อ เป็นฝ่ายชนะกรรมการคือ เจ้าหลวงเมืองน่านเป็นผู้ตัดสิน

การแต่งกายของเจ้าหลวงเมืองน่านขณะนั้นคือ นุ่งผ้ากล่อม หรือ โจงกระเบน สวมถุงเท้าขาว ใส่เสื้อคอตั้ง (คอพระราชทาน) แขนยาวสีดำ สวมหมวกกะโล่ ถือไม้เท้า เป็นผู้ยกมือนักมวยผู้ชนะ ต่อให้ช่างขอขึ้นเวที

คณะช่างขอที่ถูกเรียกขึ้นเวที คือ หนานวงศ์ นายเหมย คำเนินเลิศ คนบ้านอ้าย อำเภอเวียงสา ผู้หญิง คือ แม่บอ แม่ซ้อน 2 คน เจ้าหลวงขึ้นเวทีอีกครั้งหลังจากเล่นไปได้สักพักใหญ่พร้อมกับพูดว่าช่างขอทั้งหมดเมืองน่านมีแค่นี้หรือ พอจะมีอีกไหม หนานวงศ์ก็ตอบว่ายังมีคนหนึ่ง เจ้าหลวงถามว่าอยู่ไหนละ หนานวงศ์ตอบว่า อยู่ในคอก (เรือนจำ) ชื่ออะไร ชื่อนายกันคำ คนบ้านข่อย หัวนา จึงมีบัญชาให้นายตำรวจนำตัวนายกันคำมาเดี๋ยวนี้ เอาเหล็กออกแล้วคุมตัวมา คอยสักพักเดียวเนื่องจากเรือนจำอยู่ห่างจาก หอคำเพียง 200 เมตร เมื่อมาถึงก็ให้นั่งบนส้นเท้ากราบถวาย

บัคม เจ้าหลวงบอกให้ลกขึ้นขึ้นมีเรื่องอะไรที่ทำความผิด นายกันคำ ซึ่งเจงว่าข้าน้อยเป็นช่างขอไปขอที่ตำบลน้ำมวบ อำเภอเวียงสา จากกลับมาตอนดึกมาขโมยควายที่บ้านนาเหลียง นำไปฆ่าทำเป็นอาหาร ต่อมาถูกจับได้พอเจ้าหลวงได้ฟังดังนั้น ถึงกลับอึ้งด้วยความโล่งใจ จึงแจ้งว่าถ้าจั้น ขอขโมยควายได้ไหม นายกันคำตอบว่าได้จึงขอต่อหน้าเจ้าหลวงและสาธารณชนความว่า

“จักบางพ้องนั้น ดูเก่งตาย ทำร้ายร่างกายลักตัดงาช้าง

พ้องตัดฟันป่าไม้ จักบางพ้องนั้นลักกินวัวกินควาย

กินแล้วเบ่เดียวเพื่อนฝูงมีหลาย เอาไปตกปูนขาย เสียเจ้าเป็นสู

ฮับของโจร เอาของเป็นไปขาย เจ้าเป็นสูติฉินนินทา”

พอขอได้สามสี่บท เจ้าหลวงมีความพอใจในบทขอ จึงลุกขึ้นยกมือนายกันคำแล้วประกาศว่า “วันนี้เป็นวันตัดสิน นายกันคำ ว่า ปล่อยห้ามเอาไปขังอีก หือเป็นครูขอต่อไป อย่าให้สูญหาย” แล้วจึงกลับถามนายกันคำว่า ใครเป็นคนสอนขอ ได้รับคำตอบว่าขณะอยู่ในเรือนจำ ได้คิดด้วยตนเอง ผู้คนตบมือด้วยความชื่นชมที่ปล่อยนักโทษ

เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงโดยฝึกขอ จากนายกันคำ บ้านนาข่อย

นายคำผายได้เล่าถึงประสบการณ์การเรียนรู้ฝึกขอครั้งแรกจากนายกันคำ เป็นคนบ้านเรื่อง อำเภอเมืองได้มาแต่งงานอยู่บ้านนาข่อย มีลูกหลานหลายคนแต่ไม่มีผู้สืบทอดขอ นายคำผายนุปีงได้รับความรู้จากนายกันโดยการเข้าไปเสนอตัวรับใช้เก็บมูลสัตว์ เช่น ควายที่ในทุ่งนา ภายหลังจากนายกันได้พ้นโทษจากการติดคุก นายคำผายได้เดินทางไปขอฝึกสอนนายกันบอกว่าถ้าอยากฝึกขอก็ให้ทำงานโดยเก็บมูลควายจากกลางทุ่งนาและให้มานอนเฝ้าในตอนกลางคืนจะสอนขอให้แต่ให้จำเอนนะเพราะไม่มีอุปกรณ์ นายกันพูดว่า “กูจะขอไฟง แล้วจำเอาหนา กูเขียนไม่เป็น” จากนั้นเริ่มขอหลาย ๆ บท นายคำผายก็ใช้ความจำให้ได้มากที่สุด บทแรกที่พอจำได้คือ ขอเรือนจำความตอนหนึ่งว่า

ตัวอย่างขอเรือนจำ

“คนหลายหมู่เข้ามาอยู่ด้วยกัน

บางคนโทษหลายบางคนโทษน้อย

จักบางคนนั้นโทษฆ่าคนตาย

พ้องโทษซึ่งบางพ้องโทษปล้น

จักบางคนนั้นโทษข่มขืนสาว

พ้องใจหาญคุณเก่งกล้า

อยู่ในเรือนจำอ่านพันอ่านร้อย

พ้องถูกเหล็กฮ้อยพ้องปล่อยดินคาย

พ้องสิบปีปลายมากมายเหลือล้น

บ่มีหวางพันเฒ่าแก่กลางคราว

บางพ้องวังราวเอาของแม่ค้า

ตกใส่ค้ายาเบื้อยามา

เป็นบุญผีเรือนบ่หื้อเข้า

จุกเฝ้าอยู่โง้มเป่า”

การแสดงความเห็นความหมายของบทขอเรือนจำ

การพรรณนาถึงสภาพคนที่กระทำความผิดที่อยู่ในเรือนจำมีหลากหลายลักษณะจากบทขอถอดความได้ว่า คนหลายประเภทเข้ามาอยู่รวมกันในเรือนจำจำนวนหลายพันหลายร้อยคน บางคนมีโทษหนักบางคนมีโทษเบา บางคนถูกโซ่เหล็กร้อยบางคนปล่อยเท้าเปล่า บางคนโทษฆ่าคนตาย บางคนโทษจำคุกสิบกว่าปี บางคนโทษชิงทรัพย์บางคนโทษปล้น ไม่มียกเว้นกระทั่งคนแก่ปานกลาง บางคนใจกล้าหาญดูดันเก่งกล้าท้าทายเบื้อยามา เป็นโชคที่ผีเรือนไม่ให้เข้าบ้าน จึงถูกจับโซกเส้าอยู่เดียวดาย

6.4. ภูมิปัญญาของศิลปินขอ

แนวคิดจากบทขอที่แฝง คติคำคม คติสอนใจ คำพังเพย สุภาษิต ปริศนาคำทาย นิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ภาษาท้องถิ่น ประเพณีและวรรณกรรม ฯลฯ

คำถามเกี่ยวกับอวัยวะของสัตว์

ตอนที่ 1 ปรากฏในบทขอถามปัญหาของช่าง ซอชายหญิงได้ตอบกัน

ถาม ช่วยไขปูลู รุอยู่ตรงกลาง หมายถึงอะไร
(กระสวยคล้ายไขปูลู มีรุอยู่ตรงกลางหมายถึงอะไร)

ตอบ ไขหูว่ ควาย
(ไขหูสัตว์ คือ โค กระบือ)

คำถามเล่นคำว่า “...ก้า...”

ตอนที่ 2

ถาม ก้าอยู่น้ำบ่กิ้นปลา
 ก้าอยู่น้ำบ่กิ้นข้าว
 ก้าส่องหน้าพระเจ้า บ่กิ้นข้าวปู้จา เรียวก้าอะไร

ตอบ ก้าอยู่น้ำไม่กิ้นปลา หมายถึง กาดัมน้ำยา
 ก้าอยู่ในนา หมายถึง ก้าลา (ทำจากไม้ไผ่สานเป็นฝืน คล้ายเสื่อ ใช้สำหรับ
รองรับข้าวเปลือก)

แนวคิด

ตอนที่ 1 เป็นคำถามลักษณะสองแง่สองง่าม ทำให้ชวนคิดในแง่ลามก แต่คำตอบเป็นไปในลักษณะ

ไม่ลามก ทำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ขัน

ตอนที่ 2 เป็นคำถามที่เล่นคำ เป็นคำเดียวกันแต่ทำหน้าที่ต่างสถานะกัน ทำให้ความหมายเปลี่ยนไป ทำให้ทราบถึงคำศัพท์ที่ใช้เรียกชื่อ การเปรียบเทียบคำพื้นบ้าน

เรื่อง การแต่งงาน 1

“...เอาผิวหนุ่มมันช่างแซะข้าว เอาผิวคนเฒ่ามันช่างแซะบุหรื...”

(แต่งงานกับคนวัยหนุ่มเปลืองข้าว

แต่งงานกับคนเฒ่ามันเปลืองตัว)

แนวคิด

เป็นการเปรียบเทียบ เรื่องการแต่งงานอยู่กินกันระหว่าง ชายหนุ่มกับคนแก่ เปรียบเสมือนหนึ่งแต่งงานกับคนหนุ่มนั้น เสียเปรียบเหมือนคนสูบบุหรี่ เพราะสูบบ่อย แต่งงานกับคนแก่ก็เหมือนทานข้าว

เรื่อง การแต่งงาน 2

คำว่า “กำส่องหน้าพระเจ้า” กำส่องหน้าพระเจ้า หมายถึง กาม หรือเรื่อง กาม อยู่ในสี่ลข้อที่ 3 กล่าวไว้ว่า กามสุมิสาจาราเวละมานี สิกขาปทาสมาธิยามิ

เรื่อง การแต่งงาน 3

“...ฮักเป็นเสียตัว...”(สมมุติว่าไปหลงรักคนอื่น ที่ไม่รักเรา ก็จะเสียตัวให้คนอื่น)

“...ฮักแม่ผัวจะเสียลูกสะใภ้...”

(การให้ความรักต่อแม่ เชื่อฟังคำข้างเดียว มักจะเกิดการลำเอียง จนเกิดความเข้าใจผิด บางครั้งทำให้เสียลูกสะใภ้ เพราะลูกสะใภ้กับแม่ผัว เหมือนดุ้นหลักกับสันพร้าว ไม่ค่อยจะเข้ากันได้)

แนวคิด ตอนที่... “ฮักเป็นเสียตัว”

การหลงรักคนอื่นที่เขาไม่รักเรา เหมือนรักเขาข้างเดียวมักจะผิดหวัง บางครั้งต้องเสียตัวให้คนอื่น เป็นคติสอนใจให้ผู้หญิงว่า ควรเลือกรักผู้ชายที่มี ความรักความเข้าใจซึ่งกันและกัน

แนวคิด ตอนที่ “...ฮักแม่ผัวจะเสียลูกสะใภ้...”

การอยู่ร่วมชีวิตสมรส ที่มีแม่ของสามีอยู่ร่วมกับลูกสะใภ้ บางครั้งมักจะกระทบกระทั่งกันเกิดการทะเลาะกัน เพราะธรรมชาติของลูกสะใภ้กับแม่สามีมักไม่ค่อยลงลอยกัน เปรียบเสมือนพินกับสันมิด ไม่มีโอกาสที่จะกระทบกัน นอกจากใช้ด้านที่มีคม

ขอถามปัญหา เน้นคำว่า “จี”

“...จีมะรุ่งสู่ส่าง หมายถึง จักอยจี้ดัง...”

(จีมะรุ่งสู่ส่าง หมายถึง จักอย เป็นพืชตระกูลเผือกมันอยู่ในดิน ก่อนรับประทานจะชุคเป็นฝอย สำหรับจี้ดัง หมายถึง น้ำมูกที่เกาะตัวแข็งอยู่ในรูจมูก)

“...จีเก็งเค็ง หมายถึง จีเผ็งจี้ครั้ง...”

(จีเก็งเก็ง หมายถึง จี๊ฟั้ง หรือจี๊ครั้ง)

การใช้คำคมที่มีคติสอนใจ

“...อู้คนปั้ เหมือนผ่าไม้ตัดตา อู้คนมีผญาเหมือนผ่าไม้โล่งบ้อง ...”

(พูดกับคนปั้ก็เปรียบเหมือนผ่าไม้ตรงกับตาไม้ ซึ่งแจ้งผ่าได้ยาก ถ้าพูดกับคนมีปัญญา เหมือนผ่าไม้ตรงกลางปล้องผ่าได้สะดวก)

“...ลื้อล้นฮื้อลื้อไม้บาง...”

(ลื้อล้นนั้นให้เจาะไม้บาง ห้ามนำไปขุดเจาะไม้หนาจะขุดไม่ลึกพอ)

“... ตอกล้นฮื้อมัดตีเก้ว...”

(ตอกไม้ไผ่ที่สั้น ให้นำมาผูกมัดบริเวณส่วนที่เล็กๆ)

คติสอนใจเรื่องการกิน

การอธิบายถึงวิถีชีวิตชาวบ้านในสมัยนั้น มีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน อาหารการกินหาง่าย เก็บผักเก็บไม้ตามริมรั้ว ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

“...หลับลูกเจ้ากินผักยอปลาย หลับลูกขวยกินผักยอเก้า...”

(หลับตื่นแต่เช้าได้กินยอผัก นอนตื่นสายได้กินตรงโคนต้น)

อธิบาย

หลับตื่นเช้าก็ทันเก็บผักได้ยอ แต่ถ้านอนตื่นสาย ก็เก็บผักไม่ทันคนอื่น เปรียบเสมือนการทำงาน คิดสิ่งใดก็ให้คิดทำก่อนคนอื่นเขา ถ้าไม่คิดทีหลังก็ไม่ทันความคิดของคนอื่น เขาเป็นเจ้าเป็นนายหมดแล้ว เรามัวแต่เรียนซ้ำ ทำงานซ้ำ

“...ไปกินน้อฮื้อกินเท่านี้วก้อย ไปกินน้อฮื้อกินเท่าหั่วแม่มี้อ...”

(อยากกินมากให้กินเท่านี้วก้อย อยากกินน้อยให้กินเท่าหั่วแม่มี้อ)

อธิบาย

สมมุติว่าเป็นจ้างฮื้อไปขอ เขาจ้าง 1,000 บาทแล้ว อยากได้ 1,500 บาท อยากได้เงินเพิ่มมากขึ้น ถ้ารักษาราคา 1,000 บาท ไข่มองดูไม่แพง ก็กินไปได้นานๆ ถ้าคิด 1,500 บาทกินน้อ ก็กินได้ครึ่งเดียว

การทำนายเปรียบเทียบอนาคต เรื่อง วิถีชีวิตและเหตุบ้านการเมือง

“...หั่วดำไปก่อน หั่วค่อนไปหลัง..”

(หั่วดำไปก่อนเปรียบเสมือนคนสมัยใหม่ ชอบขับจี๊ด้วยความเร็ว มักประสบอุบัติเหตุก่อน คนสมัยก่อนมักจะตายภายหลัง)

“...ม้าจะมีเขา เสาจะมีดอก...”

(สมัยก่อนคนขี่ม้า ปัจจุบันคนขี่จับพวงมาลัย เสาจะมีดอก หมายถึง เสาไฟฟ้าประดับโคมไฟ)

เรื่องความเชื่อ เจริญเปรียบเทียบกับความต้องการของมนุษย์ชอบกับธรรมชาติ

“...การขอต้องมีเครื่องดนตรีบรรเลงประกอบ จะขอป้อด (ขอสดไม่มีดนตรี) ก็ขอไม่ได้ดี เปรียบเสมือนพระเจ้าเทศน์ต้องมีคนขอศีล มีคนอาราธนาตั้ง นะโม อยู่เฉยพระพูดว่า นะโม ใครใครเขาก็ไม่กราบไหว้ ต้องฟังอาจารย์กล่าวก่อนว่า มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง ลักษณะฐาพะ”

การสู่ขวัญควาย

การสู่ขวัญควาย เป็นพิธีกรรมความเชื่อของชาวบ้าน เมื่อหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ก็จะมีพิธีสู่ขวัญควาย เพื่อเรียกขวัญ ที่ได้ช่วยไถนาตลอดการทำงาน นับว่าเป็นการสร้างความเมตตา ความผูกพันกันระหว่าง ผู้เป็นเจ้าของและสัตว์เลี้ยง

“...โอ ฝนตกลงมาละลุ่มแผ่นดิน เป็นชุ่มแผ่นดิน

ฝนตกลงหาใหญ่ แบ่งมาใส่นา

เอาแอกมาวางไว้ เอาเชือกปอมาผูกไว้

อ้อมนไถเรียบคันไปมา ไถเป็นนาและปลูกข้าว

ไถมาเข้าทุ่งวันวัน ข้าก็จักมาเรียกร่อง มหิงสาห์เจ้า

เมื่อได้ไถนาแล้ว ก็ได้สู่ข้าวเล่าขวัญ สามสิบสองขวัญเจ้า

จงมา ฯลฯ...”

การทำพิธีสู่ขวัญควาย ประกอบด้วยการนำเอาส่วย ดอกไม้ รูปเทียน มัดติดเขาควาย เอาน้ำส้มป่อยพรมตัวควายบอกลงคิด ลงมากินหญ้าอ่อน กินน้ำใสในลำห้วย

คำอวยพรวันสงกรานต์

คำอวยพรวันสงกรานต์ของ นายคำผาย นุปีง เป็นคำบาลีและไทย ที่กล่าวถึง ในช่วงปีที่ผ่านมา แม้ใครประกอบที่ได้ล่วงเกิน ก่อโหสิกรรมให้ เมื่อหลายคนเตรียมดอกไม้รูปเทียนมาคารวะ ก็ขออำนวยอวยชัย ให้มีความสุขตลอดไป

ประเพณีสงกรานต์คำอวยพร เนื่องในโอกาสการะผู้ใหญ่ เนื่องในเทศกาลวัน

สงกรานต์ “...เออ อิตังโน เอวังหนตุ ดีละอัจฉัยในวันนี้ ก็เป็นวันดี สะหลีสุภมังกะละ อัน

ประเสริฐล้ำเลิศ ยิ่งกว่าวันและยามทั้งหลาย อาตักันโต ปีเก่าก็ล่วงพ้นไปแล้ว วันนี้ปีใหม่แก้ว

อันชุ่มเนื้อเย็นใจ ก็มาจู้จ้อครอดถึง ในที่ทากาละวันนียามนี้ ลูกหลานก็บ่ละเสียอ้อหมอง ก็อ้อ

กองเสียเปล่า ได้ตกแตงน้อมนำมายังมธุรสิตา บุปผาลาจา ข้าวตอกดอกไม้ แป้งได้ดาไว้เมื่อค้น

หนที แม่ลูกหลานได้ข้ามที่ต่ำได้ย่ำที่สูง ได้ปากล้ำกำเหลื่อ สันติจะ ก็ดีบ่สันติจะก็ดี ก็ละลาค
ปลดโทษ บ้อ้อได้เป็นบาปเป็นกรรม ไปได้ไปเหนือ จันทรลงเรือก็อ้อยอืดมีสุข ตลอดตลอดภัย
ทุกสิ่งทุกประการ...”

คำอำบอไฟ

คำอำ คือการขับไล่แบบหนึ่ง มีลีลาที่เรียบง่าย คำประพันธ์ที่ใช้ในการอำชาวบ้าน
เรียกว่า “...คำอำ...” มีลักษณะรูปแบบวรรคละ 3 - 4 คำส่งสัมผัสกันแบบร่าย การอำจะปรากฏ
ในโอกาสพิธีกรรมต่างๆ เช่น คำอำบอไฟขึ้น คำอำเห่ไม้กำ คำอำการสร้างวิหารวัด เป็นต้น

คำอำบอไฟเป็นคำที่บอกถึงการสร้างความมั่นใจ สร้างขวัญกำลังใจให้ชาวบ้านบอไฟ ที่
จะนำไปจุดต่อไป (บอไฟ = บ้องไฟหรือบั้งไฟ)

ตัวอย่างคำอำบอไฟ

“...นั้สการสานมือไ้เกล้า จะไ้แต่เก้าแต่เง้าเดิมพัน จึงปรึกษากันแบ่งบอไฟแอ้ว สลามีแล้วได้
ร่ำเรียนมา จากเมืองลังกา ญี่ปุ่นฝ่ายกำ จินปิ่นน้ำนั้นชำแควนดี บอกลางเสียทีอ้าลาธุข้า กันมัน
แตกอ้าแตกตุมเป็นยู จะขายจึงยู รางบัวต่างบ้าน เจ้าสร้อยดอกป้านคอยผ่อแลดู จันสุดเจนहुแผว
บนเมฆฟ้า รอดห้องเมืองอินทร์ ไปตกเมืองจันโกลบใช้ใกล้ ก็กิดยากไปจะตวยหา เก็กน้ำคงคาชิด
ยาวไ้ญ่กว้าง ...”

ความคิด เกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์

“... เจ้นคืบได้ดอก เจ้นสอกได้แหงน เจ้นแขนได้แบก...”

(เจ้น = ระยะ, คืบได้ดอก คือ เทียน เมื่อจุดแล้วมีแสงสว่าง)

(เจ้นคืบได้ดอก หมายความว่า แสงไฟที่เกิดจากเล่มเทียนความยาวหนึ่งคืบนั้นให้แสงสว่าง

เจ้นสอกได้แหงน หมายความว่า น้ำปิ้งน้ำคอกที่บรรจุในกระบอกละไม่ว่ามีความยาวเท่าสอก เมื่อคืบ
น้ำมักเงยหน้า เจ้นแขนได้แบก หมายความว่า ขวานที่ใช้สำหรับผ่าฟืน เป็นคำเปรียบเทียบกับคน
โบราณ)

“เสียมคมหนา อ้อไ้ด้ามไม้หนัก ใครฮู้ใครหลวอ อ้อไปฟังหม่นหม่น”

(เสียมที่คมหนาให้ไ้ด้ามที่มีน้ำหนักมาก ถ้าอยากรู้หรืออยากฉลาดให้ฟังบ่อย ๆ)

การสอนนาคก่อนบวช เปรียบเทียบเรื่องสุรายาเมาเป็นของต้องห้าม

คำผาย นุปีง. 18 มิถุนายน 2542. สัมภาษณ์. ที่มา ขอบวชนาค

“...สุรน้ำจ้อย น้ำย้อยหม้อขาง กันตกลีไธรงกลายเป็นน้ำเหล้า เป็นพระเป็นสงฆ์ บัดี้ตั้งวงกินเหล้า...”

(สุรน้ำเหล้า น้ำที่ตกจากกันกะทะต้มเหล้า ถ้าตกลีไธรงรินตกลงมากลายเป็นน้ำเหล้า เป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับพระสงฆ์)

สรุปท้ายบท

บทขอของนายคำผาย นุปีง ทำนองชอล่องน่าน ทำนองชอลาคน่าน ทำนองชอปั้นฝ้าย ขอพระลอ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นการสื่อสารของชาวบ้านด้านขนบประเพณีในแต่ละบทประกอบด้วย เนื้อหาพื้นบ้าน อธิบายความ การวิเคราะห์สาระ และการสังเคราะห์ เพื่อนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ด้านการศึกษาค้นคว้า ภูมิปัญญาด้านความคิดที่มีบทบาทต่อสังคมทั่วไป

ภาคผนวก

ภาพที่ 1 คณะขอคำผาย แสดงขอต่อหน้าพระพักตร์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี ณ จวนผู้ว่าราชการ จังหวัดน่าน ปี 2538

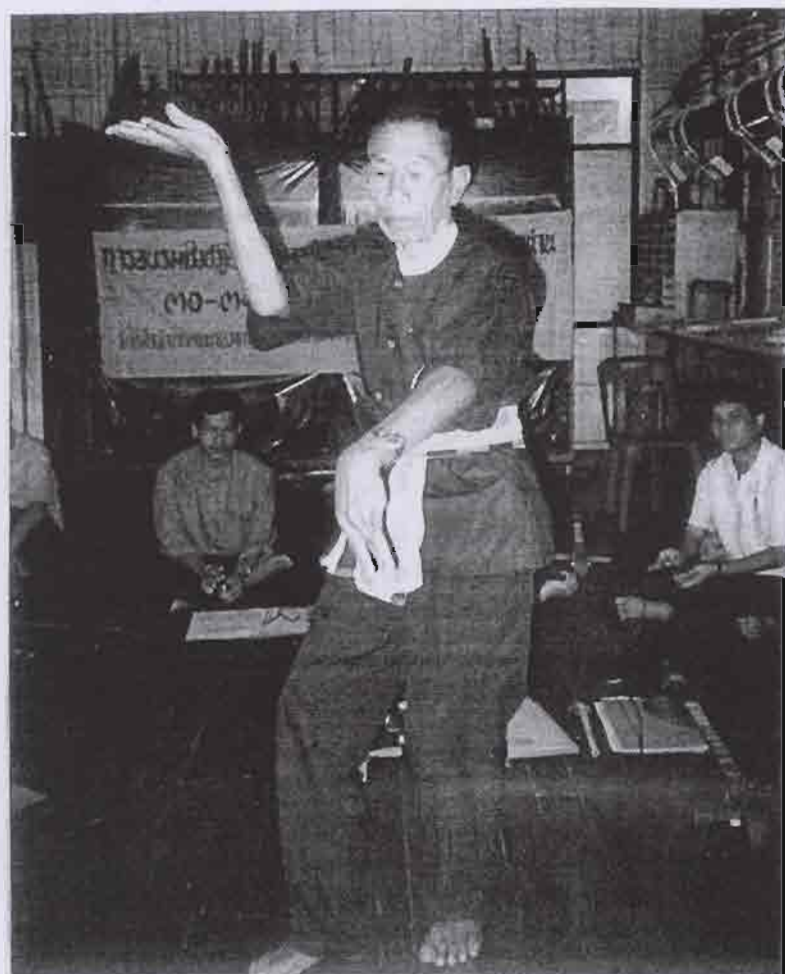
ภาพที่ 2 ศิลปินชอคณะกำผาย ช่างชอหญิงคือนางขันแก้ว หาญสงคราม
นางสาวศรีคำ บ้านเชียงราย ปี 2541

ภาพที่ 2 ศิลปินชอคณะคำผาย ช่างชอหญิงคือนางขันแก้ว หาญสงคราม
นางสาวศรีดำ บ้านเชียงราย ปี 2541

ภาพที่ 3 อีตาคารฟ่อนเง้นของนายคำผาย นูปิง ศิลปินแห่งชาติ
สาขาการแสดงดนตรีพื้นบ้าน - ขั็บซอ ปี 2538

ภาพที่ 4 คณะขอคำผายแสดงการฟ้อนเงี้ยวร่วมกับช่างซอหญิง

ภาพที่ 5 เครื่องดนตรีได้แก่สะล้อและปิ่น(ซึ่ง) ที่ใช้ประกอบการขับชอ

ภาพที่ 6 คณะชอคำผาย เมื่อ 30 ปีที่ผ่านมา ประมาณปี 2512

ภาพที่ 7 คณะชอคำผาย แสดงขงงานบวชนาค เวทีแสดงแบบง่าย ๆ
คือปูเสื่อเล่นบนพื้นดิน ปี 2541

ภาพที่ 8 คณะซอจังหวัดลำปาง แสดงการขอประกอบการเป่าปี่จุม ปี 2541

ภาพที่ 9 นายคำผาย นูปิง ศิลปินแห่งชาติ สาขากาการแสดง - จับขอ ปี 2538
นางจันทร์สม สายธรา ศิลปินแห่งชาติ สาขากาแสดง - จับขอ ปี 2539(ขวามือ)
นางบัวทอง ศิลปินช่างขอหญิง จังหวัดลำพูน(ซ้าย)

ภาพที่ 10 ทำพิธีให้เด็กกินอ้อศีลจำ เชื่อว่าเมื่อดื่มน้ำผึ้งจากต้นอ้อแล้วให้เด็กมีสมองจดจำตำราเรียนได้แม่นยำ

ภาพที่ 11 การไหว้ครูของนายคำผาย นุ่ป่ง

ภาพที่ 12 การแสดงของงานขึ้นบ้านใหม่ ปี 2539 ในภาพหลังจากจับขอมานาน ภาค
กลางคืน จะมีการฟ้อน การร้องเพลง เพื่อสร้างความสนุกสนาน

ภาพที่ 13 การแต่งกายการแสดงขอของคณะคำผายงานพิธีใหญ่ ในภาพแสดงที่พระ
ตำหนักดอยตุง จังหวัดเชียงราย ปี 2541

ภาพที่ 14 การแต่งกายประกอบการชอตามพื้นบ้านของคณะคำผาย นุ่ปิง ปี 2542

บรรณานุกรม

- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2538). เพลงและการละเล่นพื้นบ้านล้านนา. ใน ดนตรีอุดมศึกษา ครั้งที่26. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พบลิชซิง(มหาชน)
- ธีรยุทธ ธีรศิลป์.(2535).เพลงพื้นบ้านล้านนา ใน ดนตรีพื้นบ้านล้านนา . เชียงใหม่: บริษัท วิทอินดี ไชน์ จำกัด
- ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงศ์.(2537). อดีตปัจจุบันและอนาคตของศิลปะการแสดงล้านนา. เอกสารวิชาการชุดล้านนาคดีศึกษา ลำดับที่ 6 . กรุงเทพมหานคร: บริษัทบริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พบลิชซิง(มหาชน)
- มณี พยอมยงค์ . (2524). อ้างอิงในลักษณะของบทเพลงพื้นบ้านล้านนา เอกสารวิชาการชุดล้านนาคดี ศึกษา ลำดับที่ 6. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พบลิชซิง(มหาชน)
- สมเจตต์ วิมลเกษม.(2526). ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ฉบับพระสมุหพรหมและวรรณกรรมคร่ำอำ . จังหวัดเชียงใหม่: โรงพิมพ์ดาว
- สนั่น ธรรมธิ.(2538). ลักษณะดนตรีพื้นบ้านล้านนา. ใน ดนตรีไทยอุดม ครั้งที่ 26 กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พบลิชซิง(มหาชน)

บุคลากรกรม

นายคำผาย นุปีง.14 มีนาคม 2541 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์.

_____. 13 มีนาคม 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 13 มิถุนายน 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 22 มิถุนายน 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 2 กรกฎาคม 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 13 พฤศจิกายน 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 25 ธันวาคม 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 20-21 กุมภาพันธ์ 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์

_____. 11 พฤศจิกายน 2542 ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์